

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

YOZGAT MEBUSU SÜLEYMAN SIRRI İÇÖZ'ÜN 5., 6., 7. VE 8.
DÖNEMLERDE MECLİS FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ZEHRA TAŞGIN

AMASYA
Haziran – 2024

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

SÜLEYMAN SIRRI İÇÖZ'ÜN 5., 6., 7. VE 8. DÖNEMLERDE MECLİS
FAALİYETLERİ

Hazırlayan
Zehra TAŞGIN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

AMASYA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Zehra TAŞGIN tarafından hazırlanan “YOZGAT MEBUSU SÜLEYMAN SIRRI İÇÖZ’ÜN 5., 6., 7. VE 8. DÖNEMDE MECLİS FAALİYETLERİ” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 27/06/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oyçokluğu ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman : Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

.....

Üye : Prof. Dr. Serap TAŞDEMİR

.....

Üye : Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../.....

.....

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

....../....../.....

Zehra TAŞGIN

İmza

ÖZET

YOZGAT MEBUSU SÜLEYMAN SIRRİ İÇÖZ'ÜN 5., 6., 7. VE 8. DÖNEMLERDE MECLİS FAALİYETLERİ

Zehra TAŞGIN

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ağustos/2023

Danışman: Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasıyla memlekette oluşan hukuki ve fiili boşluk giderilmeye çalışılmış, vatanın kurtarılması için alınması gereken kararları belirleyen bir otorite oluşturulmuştur. Cumhuriyetin İlanı ile bu otorite, devletleşmeye ve yetkilerini ayrı organlarda çalıştırmaya başlamıştır. Yasama organı, TBMM'de milletvekillerinin sıkı çalışmalarıyla görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu milletvekillerinden birisi olan Süleyman Sırrı İÇÖZ, 1920 yılında TBMM'nin açılmasıyla göreve başlamış, sekizinci dönemi kapsayan 1950 yılına kadar milletvekili olarak çalışma yürütmüştür. TBMM içerisinde ziraat, maliye, ekonomi, bayındırlık ve hukuk olmak üzere pek çok alanda söz almıştır. Özellikle tiftik ve başkanlığını yürüttüğü Türkiye Tiftik Cemiyeti hakkında pek çok kez savunma yapmak durumunda kalmıştır. Tiftik haricinde Tekaüt ve Memurin Kanunu hakkında çok söz almış ve kanun tekliflerinde bulunmuştur. Hem milletvekilliğinden önceki meslek hayatında hem de milletvekilliği süresince çalışkan bir şahıs olarak örnek teşkil etmiş, Millî Mücadele'ye katkılarından dolayı da İstiklâl Madalyası'na layık görülmüştür. Yapılan bu çalışmada Süleyman Sırrı İÇÖZ'ün, TBMM'de bulunduğu V., VI., VII. ve VIII. dönemlerdeki TBMM faaliyetleri araştırılmış ve arşiv belgeleri, meclis zabıtları ve araştırma eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Sırrı Bey, TBMM, Türkiye Tiftik Cemiyeti, milletvekili

ABSTRACT

“YOZGAT DEPUTY SÜLEYMAN SIRRI İÇÖZ’S ACTIVITIES IN THE 5TH, 6TH, 7TH,
AND 8TH TERMS OF PARLIAMENT”

Zehra TAŞGIN

Amasya University, Institute of Social Science

Department of History, M.A., May/2024

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

With the opening of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), efforts were made to address the legal and practical voids in the country, and an authority was established to make urgent decisions on behalf of the nation. With the proclamation of the Republic, this authority began to function as a state and exercise its powers through separate organs. The legislative body could only operate through the diligent work of deputies in the TBMM. One of these deputies, Süleyman Sırrı İÇÖZ, began his duty with the opening of the TBMM in 1920 and served as a deputy until 1950, covering eight terms. Within the TBMM, he spoke on many issues including agriculture, finance, economy, public works, and law. He often had to defend matters related to mohair and the Mohair Association of Turkey, of which he was the chairman. Apart from mohair, he frequently spoke about the Retirement and Civil Servants Law and made legislative proposals. He was an exemplary figure both in his career before his deputyship and during his tenure, and was awarded the Independence Medal for his contributions to the National Struggle. In this study, the activities of Süleyman Sırrı İÇÖZ during the 5., 6., 7. and 8. Terms of the TBMM were researched, utilizing archival documents, parliamentary records, and research works.

Keywords: Süleyman Sırrı Bey, TBMM, Mohair Association of Turkey, deputy

ÖNSÖZ

Süleyman Sırrı İÇÖZ, Millî Mücadele'nin ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmelerine tanık olmuş, bu gelişmelere katkıda bulunmuş bir şahsiyettir. Kendisi hakkında detaylı bir araştırma bulunmamakla birlikte pek çok araştırma eserde adı geçmektedir. TBMM'de görev aldığı sekiz dönem boyunca pek çok konu hakkında söz almış, düzenleme talep etmiş ve kanun teklifi sunmuştur.

Bu kapsamda çalışmamızda Süleyman Sırrı Bey'in, 5., 6., 7. ve 8. dönemlerdeki TBMM faaliyetleri araştırılıp incelenmiştir. Meclis Zabıtları, ATASE ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden edinilen bilgiler çerçevesinde çalışmanın temel hatları oluşturulmuş ve araştırma eserlerle desteklenmiştir. Çalışma için içindekiler kısmı oluşturulurken dönem dönem değil, konuya göre ayırıştırma yapılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Süleyman Sırrı Bey'in ziraat üzerine konuşmaları detaylandırılmıştır. Tiftik, Türkiye Tiftik Cemiyeti, Hayvancılık ve Tarım alanları ile ilgili çalışmalarından bahsedilmiştir. En çok tiftik ve Tiftik Cemiyeti hakkında söz alması dolayısıyla birinci bölüm ziraat alanına ayrılmıştır.

İkinci bölümde ise diğer alanlardaki konuşmaları başlıklar oluşturulmuştur. Buna göre maliye, hukuk, ekonomi, idari ve bayındırlık üzerine konuşmaları genel başlıklara toplanıp detaylandırılmıştır.

Hazırladığımız bu çalışmada yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, değerli vaktini, ilgisini ve emeğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mehmet EVSİLE başta olmak üzere; maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anne ve babama ve arkadaşlarım Sezgin KELEŞ'e ve Elif GÜMÜŞ'e çok teşekkür ediyorum.

Zehra TAŞGIN

.../.../.....

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ.....	1
1. Süleyman Sırrı İÇÖZ'ün Hayatı	1
2. Süleyman Sırrı İÇÖZ'ün Önceki Dönem Çalışmaları.....	5
I. BÖLÜM	
1. YOZGAT MİLLETVEKİLİ SÜLEYMAN SIRRI İÇÖZ'ÜN ZİRAAT İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ	10
1.1. Tiftik Keçisi ve Türkiye Tiftik Cemiyeti Hakkında Düşünceleri	10
1.1.1. Süleyman Sırrı Bey'in Tiftik ile İlgili Düşünceleri	11
1.1.1.1. Süleyman Sırrı Bey'in Önceki Dönemlerde Tiftik ile İlgili Düşünceleri.....	11
1.1.1.2. Süleyman Sırrı Bey'in Tiftik ile İlgili Düşünceleri	13
1.1.2. Türkiye Tiftik Cemiyeti Hakkındaki Düşünceleri	18
1.2. Diğer Hayvan Türleri –Hayvancılık ve Tarım Üzerine Düşünceleri	32
1.2.1. Hayvancılık Üzerine Düşünceleri	32
1.2.2. Tarım Üzerine Düşünceleri.....	35
II. BÖLÜM	
2. DİĞER ALANLARDAKİ DÜŞÜNCELERİ	38
2.1. Maliye Alanındaki Düşünceleri	38
2.2. Hukuk Alanındaki Düşünceleri	44
2.3. İdarî Alanda Düşünceleri	45
2.4. Bayındırlık ve Ulaşım Alanında Düşünceleri	47
2.5. Ekonomi Alanındaki Düşünceleri	51

SONUÇ.....	53
KAYNAKÇA	55
EKLER	62
Ek 1. Süleyman Sırrı Bey (Tamur, 199)	63
Ek 2. Süleyman Sırrı Bey'in III. Dönem Tercüme-i Hal Kağıdı (TBMM Arşivi No: 437) ...	64
Ek 3. Türkiye Tiftik Cemiyeti'nce Lalahan'da Yetiştirilen Tiftik Keçisi Sürüsü (Tamur, 195).....	65
Ek 4. Türkiye Tiftik Cemiyeti Lalahan Numune Ağılı'nda Tiftik Keçi Yavruları (Tamur, 196).....	66
Ek 5. Türkiye Tiftik Cemiyeti Örnek Sürüsünden Bir Grup Arkada Bastona Yaslanan Kişi Süleyman Sırrı Bey'dir (Tamur, 198).....	67
Ek 6. Türkiye Tiftik Cemiyeti Numune Ağılı'nda Kırkım Yapılan Keçiler (Tamur, 197).....	68
Ek 7. Türk Veterinerler Kongresi 1937 Yılı Toplantıya Katılanlar. En Önde Soldan İkinci Kişi Süleyman Sırrı Bey'dir. (Türk Veterinerler Dergisi, 8/6, 49).....	69
Ek 8. Hayvanlar Vergisi'nde Gidilen Vergi İndirimi Hakkında Süleyman Sırrı Bey'in Sözlerini Aktaran Haber Başlığı (Ulus Gazetesi, 24 Mart 1938, 9)	70
Ek 9. 2. Emisyon Grubunda 1. Tertip 50 Türk Lirası	71
Ek 10. 3. Emsiyon Grubu'nda 1. Tertip 50 Türk Lirası	72

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 1932-1935 Yılları Arası Tiftik Keçisi Üzerinden Alınan Hayvanlar Vergisi Geliri .14	
Tablo 2. 1935-1937 Yılları Arası Tiftik Cemiyeti Depolarındaki Mahsul Stoğu.....24	
Tablo 3. 1935-1937 Yılı Tiftik Cemiyeti Sürüsünden Elde Edilen Tiftik 25	
Tablo 4. Malî Bütçeden Tiftik Cemiyeti'ne Ayrılan Ödenek..... 28	
Tablo 5. 1935-1937 Yılı Tiftik Cemiyeti Gelir Tablosu 30	
Tablo 6. 1935-1938 Yılı Tiftik Cemiyeti Gider Tablosu 31	

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Süleyman Sırrı Bey.....	63
Şekil 2. Süleyman Sırrı Bey'in III. Dönem Tercüme-i Hal Kağıdı.....	64
Şekil 3. Türkiye Tiftik Cemiyeti'nce Lalahan'da Yetiştirilen Tiftik Keçisi Sürüsü	65
Şekil 4. Türkiye Tiftik Cemiyeti Lalahan Numune Ağılı'nda Tiftik Keçi Yavruları	66
Şekil 5. Türkiye Tiftik Cemiyeti Örnek Sürüsünden Bir Grup Arkada Bastona Yaslanan Kişi Süleyman Sırrı Bey'dir	67
Şekil 6. Türkiye Tiftik Cemiyeti Numune Ağılı'nda Kırkım Yapılan Keçiler	68
Şekil 7. Türk Veterinerler Kongresi 1937 Yılı Toplantıya Katılanlar. En Önde Soldan İkinci Kişi Süleyman Sırrı Bey'dir	69
Şekil 8. Hayvanlar Vergisi'nde Gidilen Vergi İndirimi Hakkında Süleyman Sırrı Bey'in Sözlerini Aktaran Haber Başlığı	70
Şekil 9. 2. Emsiyon Grubu'nda 1. Tertip 50 Türk Lirası	71
Şekil 10. 3. Emsiyon Grubu'nda 1. Tertip 50 Türk Lirası	72

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
ATASE İSH	Askerî Tarih ve Stratejik Etüt İstiklâl Harbi Kataloğu
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi
İSH	İstiklâl Harbi Kataloğu
Edt.	Editör
vd	Ve diğerleri

GİRİŞ

1. Süleyman Sırrı İÇÖZ'ün Hayatı

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşmasını ve gelişmesini sağlayan siyasi, sosyal ve diğer alanlardaki çalışmaların anlaşılması için yapılan araştırmalar, yakın tarihimizi anlamamıza olanak tanır. Yapılan araştırmalara ek olarak dönemin ileri gelen liderleri, bürokratları, düşünürleri ve ön plana çıkan diğer şahsiyetleri hakkında yapılan biyografi çalışmaları, bu dönemlerin problemlerinin ve toplumsal yansımalarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda milletvekillerinin kişisel ve siyasi yaşantılarının ortaya konduğu biyografi çalışmaları ile farklı bölgelerden gelen milletvekillerinin toplumsal ve bölgesel problemlere, sosyo-ekonomik sorunlara değinerek kapsamlı bir bilgi birikiminin oluşturulması sağlanmıştır. Ayrıca bu çalışmalar, toplumsal hafızanın güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Çalışmamızda Süleyman Sırrı Bey'in TBMM faaliyetleri incelenerek kendisinin TBMM içerisinde hassasiyetle durduğu konuları ön planda tutulmuştur.

Osmanlı Mebusan Meclisi çalışmalarını tehir etmesiyle ortaya çıkan hukukî ve fiili boşluğu doldurmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması kararlaştırılmıştır. Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal, seçimlerin on beş gün içinde yapılması gerektiğini belirten ve meclis seçim şartları hakkında bilgilerin yer aldığı 19 Mart 1920 tarihli tamimi¹ ile Ankara'da yeni bir "Kurucu Meclis" in açılması istenmiştir. ²Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 tarihinde, Cuma namazı sonrası dualarla açılarak göreve başlamıştır. Her ne kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan'da açılmış olsa da bazı aksi durumlar neticesinde birkaç milletvekilinin mazbatasını geç onaylanmıştır. Nihayetinde TBMM üyesi 391 milletvekilinin kimliği saptanmıştır. Bu milletvekillerinin çoğunun ayrı bir mesleği bulunmaktadır. Tüccar, mühendis, doktor, asker, çiftçi dahil olmak üzere pek çok meslek grubunun yer aldığı TBMM'nin karışık sosyolojik yapısı, farklı ve zengin fikirlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.³ İlk dönemde TBMM'de bulunan 134 devlet memuru kökenli milletvekillerinin içerisinde yönetici vasıflı 37 milletvekili bulunmaktadır. Bunların 29

¹ Tamim: Genelge, Üst makamların herhangi bir konuda yol göstermek, dikkat çekmek üzere ilgili yerlere gönderdiği yazı. Zekeriya Yıldız, *Politika Sözlüğü* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 100.

² Recep Murat Geçikli- Doğan Koçak, "TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart- Mayıs 1920), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/68, 114.

³ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 76-77-78.

tanesi yüksek ğretim, 6'sı ortaöğretim görmüş ve 1 tanesi ise medrese çıkışlıdır.⁴ Tez çalışmamızın konusu olan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey' de yönetici gruba dahildir.

TBMM'nin açılmasından itibaren sekiz dönem boyunca konuşmaları, takrirleri ve önergeleriyle dikkat çeken Süleyman Sırrı Bey, 1878 yılında Yozgat doğmuştur. Babası Jandarma Çavuşu Kethüdazade Hacı Mehmet Efendi⁵, annesi Hatice Hanım'dır. ⁶ İlk ve orta öğrenimini Yozgat'ta almış, 1898 yılında İstanbul Mülkiye İdadisinden mezun olduktan sonra ilk görev yeri olarak 14 Eylül 1900 tarihinde Ankara Vilâyeti Maarif Dairesi Kâtip Memurluğuna atanmıştır. 4 Eylül 1902 tarihinde Ankara Sanayi Mektebi Kâtip ve Sandık Eminliği, 9 Mayıs 1903 Mucur Nahiyesi Müdürlüğü, 5 Aralık 1906 Zîr Nahiyesi Müdürlüğü görevlerine atanmıştır. Becayışle 21 Ekim 1907 tarihinde Hacı Bektaş Nahiyesi Müdürlüğü'ne gelmiştir. 11 Eylül 1909'da Selmanlı Nahiyesi Müdürlüğü'ne atanan Süleyman Sırrı Bey, henüz bu görevde iken 29 Ağustos 1910'da Keskin Kazası Kaymakamlığı'nda da görevlendirilmiştir. 23 Kasım 1910'da Hacı Kazası Kaymakamlığı, 4 Ağustos 1911 yılında ise Koyulhisar Kazası Kaymakamlığı yapmıştır. Son görev yerine 27 Haziran 1915 atanan Süleyman Sırrı Bey, yaklaşık dört yıl çalıştığı Darende Kaymakamlığı sırasında İstanbul Hükümeti tarafından 13 Nisan 1919 yılında görevinden uzaklaştırılmıştır. Süleyman Sırrı Bey, Darende Kaymakamlığı'ndan uzaklaştırılmasıyla Millî Mücadele saflarına katılmıştır. 1920 seçimlerinde Yozgat'tan⁷ milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiş,

⁴ İhsan Güneş araştırmaları neticesinde birinci dönem milletvekillerini, meslek, yaş, eğitim, başlık, bölge, parlamento deneyimi ve doğum yeri- seçim çevresi ilişkisi bağlamında incelemiştir. Mesleklerin dağılımına göre eğitim seviyeleri, meclis faaliyetleri ve yabancı dil bilgileri ile dikkat çeken ilk kesim devlet memurlarıdır. Meclisin ilk döneminde yüzde otuz üç nokta dokuz oranı ile en çok konuşan kesimi olan devlet memurlarıdır. Devlet memurlarının yüzde otuz sekizi yükseköğretimini tamamlamış, yüzde elli iki nokta ikisi yabancı dil biliyorken meclisteki oranına bakıldığında yüzde otuz yedi nokta yedisi yabancı dil bilmektedir. Yine yüzde otuz sekiz nokta dokuz oranı ile en çok teklif veren kesimi devlet memurlarıdır. Meclis içerisindeki devlet memurlarının farklı kategorideki yaş gruplarına bakıldığı vakit çoğunluk olarak otuzlu yaşlarında 50 milletvekili bulunmaktadır. Devlet memurları kapsamına yöneticiler, memurlar, eğitimciler, yargıç/savcılar, güvenlik görevlileri ve diplomatlar belirtilmiştir. Ayrıca bakınız. Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, 81- 88. Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001, 105-109. Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele Tarihi ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923)* (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları NO.: 6, 1995), 977.

⁶ *TBMM Albümü (1920-2010)*, (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları NO: 1, (2010), 63.

⁷ Detaylı bilgi için bakınız. Bu belgeler Yozgat'taki milletvekili seçimleri ve milletvekili adaylarının belirlenmesi hakkında Yozgat Belediye Riyaseti ile Heyet-i Temsiliye arasındaki yazışmaları ve Eski Darende Kaymakamı Süleyman Sırrı Bey'in Yozgat ilinden milletvekili adaylığını koyduğuna dair bilgileri içermektedir. ATASE Arşivi, *Atatürk Koleksiyonu*, Fon Kodu: 110-9-1-11, Yer No: 21-0-48. ATASE, *Atatürk Koleksiyonu*, Fon Kodu: 110-9-1-11, Yer No: 21-0-48. ATASE, *Atatürk Koleksiyonu*, Fon Kodu: 110-9-1-11, Yer No: 21-0-54.

sekiz dönem boyunca milletvekilliği yapmıştır.⁸

Millî Mücadele sırasında Yıldızeli-Akdağmadeni ve Zile- Çekerek bölgelerinde başlayan ve Çapanoğullarının da dahil olmasıyla genişleyen Yozgat İsyanı baş göstermiştir. Ankara'ya yaklaşan düşman ilerleyişi göz önüne alınarak Yozgat Milletvekilleri Süleyman Sırrı Bey ve Rıza Bey'inde olduğu bir nasihat heyeti, TBMM Hükümeti ve Yozgat eşrafi arasında uzlaşma sağlayabilmesi için Yozgat'a gönderilmiştir. Çapanoğulları dahil olmak üzere Yozgat'ın önemli şahıslarını çağıran heyet, Millî Mücadele'ye destek olmalarını istemişlerdir. Fakat uzlaşma sağlanamamıştır.⁹ İsyancılar tarafından alıkonulan Süleyman Sırrı Bey, kendisini sorguya çeken Edip Bey' e "... padişah hür ise İstanbul'dan İngilizleri çıkarır. Zaten milletin arzusu da budur. Biz padişahı esir olarak biliyoruz ve mademki maksadınız da payitahtı istihlâs ve padişahı esaretten kurtarmaktır. Şu halde bizimle niçin tevhid-i mesai etmiyorsunuz..." demiştir. ¹⁰ Yaşadıklarını ise şu sözlerle TBMM'ye aktarmıştır. ¹¹

Daha biz Ankara'dan hareket ettiğimizde Çapanoğulları beş tane muhafız getirmiş, güzergahta bizi tarassut etmiş ve mahfuzen yanlarına götürdüler. Hükümet kapatırılmış, diğer devair kapatırılmış ve Ziraat Bankasından elli bin lirayı almışlar; hapishanenin kapısını kırmışlar, 37 caniyi teslim etmişler. Askeri depoyu yağma ederek, bunlara silah vermişler. Edip ile ilk mükalemimizde, siz gittiniz, Ankara'da hükümet tesis ettiniz. Halifeyi ve payitahtı unuttunuz. Binaenaleyh tabii bu sizin yanınıza kalmayacaktır dedi. Birtakım mükaleme ve muhaverede sonra, en sonunda bizi tevkif ettiler. Altı gün sonra Kuvayı Milliye geldi, yetişti.

Millî Mücadele'nin henüz devam ettiği ve düşman askerlerinin Polatlı yakınlarına kadar geldiği sürede Süleyman Sırrı Bey, 22 Ağustos 1921 tarihinde TBMM'ye sunduğu takrirle "milli ordunun safları arasında aciz bir nefer olarak bulunmak"¹² ifadesiyle cepheye katılma ricasında bulunmuştur. Bu teklifine Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından olumlu bir cevap alınarak Batı Cephesi Süvari Bölüğü'ne nakledilmiştir.¹³ Cephede 1. Fırka 11. Alay içerisinde dahil olarak Çekirdeksizköy ve Duatepesi Muharebelerinde yer alan Süleyman Sırrı Bey' e Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması neticesinde 15

⁸ Detaylı bilgi için bakınız. Sicil-i Ahval kayıtları ve Süleyman Sırrı Bey'in Tercüme-i Hal kağıdında verdiği bilgiler karşılaştırıldığında bazı bilgiler uyuşmamaktadır. Öztürk, bunlardan bahsetmiştir. *TBMM Arşivi, NSD 437, Tercüme-i Hal Kâğıdı*. Gülin Öztürk, *1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri* (Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 54. Yunus Özger, *Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2010), 978.

⁹ Ahmet Oğuz, "Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11/4, (Aralık 2021), 1184.

¹⁰ 03.07.1920, TBMM, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 2, s. 64.

¹¹ 06.12.1921, TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 15, s.55.

¹² ATASE, *İSH*, Kutu No: 1419, Gömlek No: 13, Belge No: 13(1:3).

¹³ ATASE, *İSH*, Kutu No: 1419, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1.

Eylül 1921 tarihinde çekilen telgraf şöyledir:

Sakarya muharebatı esnasında Orduya dahil olarak istihsalı zafer uğrunda hidamat-i vatanperverlerinden dolayı garb cebesi kumandanlığı arz-i teşekkür etmektedir. Süvari fırkası için pek şerefli bir hatıra teşkil eden refakati aliler ile pek mütehassıs olan bütün fırka arkadaşlarım namına arz-i hürmet eylerim efendim.¹⁴

Edinilen belgeleri 1950 yılında tarih sayfalarına katkıda bulunma isteği ile TBMM' ye sunmuştur.¹⁵ Türk Ordusu'nun, Sakarya Zaferi ve Ankara Anlaşması'nın imzalanması neticesinde Süleyman Sırrı Bey'in TBMM'ye tebrik ve destek telgrafları göndermiştir.¹⁶ TBMM' de ve cephedeki hizmetleri dolayısıyla 21 Kasım 1923 tarihinde İstiklal Madalyası'na layık görülmüştür.¹⁷ Bununla ilgili TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in sunduğu takdir tezkeresi şöyledir.¹⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na,
Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci seçim devresi üyelerinden oldukları halde cephede, bilfiil kıt'ada cesaret ve fedakarlık gösterdiklerinden dolayı Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı, Kozan Milletvekili Saip, Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali Beylere İstiklal Madalyası Kanunu'nun ikinci ve beşinci maddeleri gereğince, yarısı yeşil ve diğer yarısı kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmesini rica ve Meclis'in geri kalan üyelerine de kanunun ikinci maddesi gereğince yeşil kurdeleli madalya verileceği arz olunur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Süleyman Sırrı Bey, 1932 yılında kurulan Türkiye Tiftik Cemiyeti Başkanlığı'nı yapmıştır. Tiftik çalışmaları tezin ilk bölümünde çalışılacağı için burada bahsedilmeyecektir. İÇÖZ soyadını 1 Aralık 1934'te Atatürk tarafından almıştır. Fransızca, Arapça ve Ermenice bilmektedir.¹⁹ 18 Ocak 1963 tarihinde vefat eden Süleyman Sırrı Bey, Ankara'da Cebeci Asri mezarlığına defnedilmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır.²⁰

¹⁴ Mütehassıs: Duygulanmış olan. <https://sozluk.gov.tr/?ara=m%C3%BCtehassıs> ATASE, *İSH*, Kutu No: 1419, Gömlek No: 18, Belge No: 18-1.

¹⁵ ATASE, *İSH*, Kutu No: 1419, Gömlek No: 19, Belge No: 19 (1:2).

¹⁶ Detaylı bilgi için bakınız. Yozgat İsyanı sırasında ve sonrasında Yozgat halkının ve Süleyman Sırrı Bey'in, Türk Ordusunun zaferleri ve Milli Mücadeleyi desteklediği Yozgat halkının yardımları ve TBMM'ye gönderdiği telgraflardan anlaşılmaktadır. Haluk Selvi & Bülent Cırık, *Milli Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:160, 2013), 385-387. Öztürk, 1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri, 38-49.

¹⁷ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (I. Dönem)*, 978.

¹⁸ Hulusi Turgut (der.), *Kılıç Ali'nin Anıları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 205. Takrir: Önerge. Meclis, kongre vb. resmi bir toplantıda, herhangi bir konu veya sorunla ilgili olarak bir öneride bulunmak için üyelerden biri veya birkaçı tarafından başkanlığa verilen, oya sunularak karar verilmesi istenen yazılı kâğıt. Tezkere: Bir iş için izin verildiğini bildiren resmi kâğıt, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁹ Meclis Albümü ve Gülin Öztürk'ün 1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri adlı tez çalışmasında dil bilgisi olarak sadece Fransızca geçmektedir. *TBMM Meclis Albümü (1920-2010)*, 63. Öztürk, 1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri, 55. Özger, *Sicil-i Ahval Defterlerine Göre Yozgath Devlet Adamları*, 48.

²⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (I. Dönem)*, 978.

2. Süleyman Sırrı İÇÖZ'ün Önceki Dönem Çalışmaları

TBMM, 23 Nisan 1920 Cuma günü saat 13.45'te en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Milletvekili Şerif Bey'in başkanlığında toplanmıştır. TBMM'de toplam 337 milletvekili bulunması gerekirken ilk toplantıya yalnızca 115 milletvekili katılabilmektedir. TBMM'nin birinci döneminde ne kadar milletvekilinin görev aldığı, bunların kaçının son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden geldiği, kaçının yeni seçimler sonucunda seçildiği kesinliğe kavuşturulamamıştır. Enver Ziya Karal, İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya gelen milletvekili sayısını 78 olarak ifade ederken Yılmaz Altuğ, yeni seçilenlerin 232, Meclis-i Mebusan'dan gelenlerin 92, Malta'da süründen dönenlerin 14 olmak üzere tamamının 338 milletvekili olduğunu belirtmiştir. Sebahattin Selek ise toplam üye sayısının 300 kişi olduğunu ifade etmiştir.²¹ TBMM'nin açılması hem savaş durumundaki Anadolu'ya hem de yeni kurulacak Türk Devleti'nin teşkili için bir kumanda görevi görmüştür. 2 Mayıs 1920'de oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti ile kabine sistemi oluşturulmuş, meclis başkanı ile hükümet reisinin aynı kişi olması ilkesi münasebetiyle Mustafa Kemal TBMM Başkanı olarak seçilmiştir.²² Mustafa Kemal Paşa, İcra Vekilleri Heyeti'nin kısa sürede oluşturulmasını "Meclis'in tarih-i küşadı olan 23 Nisan'dan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu müddet zarfında, bittabi menfi cereyan ve faaliyete karşı tedbir almak hususu bir gün bile tevakkuf edemezdi ve etmemiştir." ifadesiyle dikkat çekmiştir²³. TBMM, çalışmalarını hızlandırarak ilk kanunu olan Ağnam Vergisinin (24 Nisan 1920) TBMM'ye ödeneceğini belirterek İstanbul Hükümeti'ne karşı otoritesini göstermekte ve yok saymaktadır.²⁴ Daha sonra düşman işgaline karşı verilen mücadeleye rağmen İstanbul Hükümeti'nin fetvalarıyla iyice baş gösteren iç isyanların neden olduğu tehdit ortamı ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bireyin bağlı olduğu devlet aleyhinde hareket etmesi, millî savunmaya ve millî güvenliğe ters düşmüş, TBMM'nin hızlı bir tutumla cevap vermesine ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu 29 Nisan'da çıkarılmasını sağlamıştır.²⁵ Her alanda sağlanmak istenen milli bağımsızlık ve kurtuluş için çalışmalarının devam ettiği birinci dönemde 160' ın üzerinde yaptığı konuşmalarla Süleyman Sırrı Bey' de

²¹ Detaylı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul: 1964, 29. Yılmaz Altuğ, Türk İnkılap Tarihi (1919-1938), İstanbul: 1997, 39. Sebahattin Selek, Millî Mücadele II, İstanbul: 1970, 335.

²² Mesut Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi* (İsmail H. Demircioğlu edt.- diğerleri), Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara, 2020, s. 193.

²³ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev- II, Ankara: TTK Basımevi, 2019, 592.

²⁴ Elvan Demirel, "İlk TBMM'nin İlk Kanunu: Ağnam Resmi", *VAKANÜVİS: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı (2020), 27-30.

²⁵ Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemesi Kanunlarının çıkarılması ile TBMM otoritesine karşı bulunan şahıs ya da grupların cezalandırılması hedeflendirilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev-II, 592. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 192.

katkıda bulunmuştur.²⁶

İlk dönem için Yozgat'ta yapılan seçimlerde Süleyman Sırrı Bey, ikinci seçmenlerden 64 oy²⁷ alarak milletvekili seçilmiştir.²⁸ İçişleri, Tasarı ve Bayındırlık dahil olmak üzere beş komisyonda çalışmıştır. Birinci Toplantı yılında Bayındırlık Komisyonu Katipliği, Birinci ve İkinci Toplantı yıllarında Tasarı Komisyonu, Üçüncü ve Dördüncü Toplantı yıllarında İçişleri Komisyonu Sözcülüğü 'nü yapmıştır. Dönem boyunca 8 soru, 1 gensoru önergesi, 18 kanun önerisi ve 26'sı gizli oturumlarda yaptığı konuşmalar olmak üzere toplam 289 konuşma yapmıştır.²⁹

TBMM'nin ilk döneminde “Vatanî Hizmetten Dolayı Maaş Alanlara Ödenek Verilmesine Dair”, “Milletvekilliklerinden Avukat Olup Dava Vekilliği Yapacak Olanların Milletvekilliklerinin Düşürülmesi”, “Darende Kazasının Müstakil Liva Haline Dönüştürülmesine Dair”, “Memur Harcırahları”, “Muhacir Genel Müdürlüğünün Kaldırılması”, “Memurların Yargılanmasına Ait Evrak ve Muamelelerde Zaman Aşımı Nedeniyle Davanın Düşmesi”, “Mesken Kiraları”, “İmha-yı Şekavet”, “Mecliste Bulunan Bütün Encümen Reislerinden Bir Heyet-i Vekile Kurulması”, “Sebze Vergilerinin Tahıl Vergileriyle Birlikte Vergi Memurlarına İhale Edilmesi”, “Memurin Muhakematı Encümeniyle Memurin Muhakematı Heyetinde Açıklık Vuku Buldukça Seçilecek Üyeler” Gayrimenkul Malların İki Aylık Kirasının Savaş Masraflarının Karşılığı Olarak Alınması”, “Emekli, Yetim ve Dul Maaşları Senetlerinden Posta Pulu Alınmaması”, “Selmanlı Nahiyesinin Yozgat'a Bağlanmasına Dair” ve Kumarın Yasaklanması” hakkında kanun tekliflerinde bulunmuştur.³⁰ Bu kanun tekliflerinin tamamı gerekli Encümenlere gönderilerek incelenmiştir. Fakat bazıları reddedilmiş, bazıları da sonuçsuz kalmıştır. Özellikle Süleyman Sırrı Bey'in ve Kütahya Milletvekili Cemil Bey'in sundukları “Mesken Kiraları” tekliflerinin encümenden sonuç alınamaması neticesinde ülke içerisindeki sıkıntıların devam ettiği görülmektedir.³¹

²⁶ Gülin Öztürk, “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yozgat Milletvekili “Süleyman Sırrı Bey (İÇÖZ)”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 7/19, (Bahar 2018), 73.

²⁷ Detaylı bilgi için bakınız. Türkiye’de 1946 yılına kadar iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. İki dereceli seçim, iki kere seçimin yapıldığı bir sistemdir. Buna göre seçmenler, ikinci seçmenleri seçer, yeniden yapılan bir seçimle delegeler (ikinci seçmenler) milletvekillerini seçerler. Bülent Özgül, *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 45-46.

²⁸ Süleyman Sırrı Bey’in 1. Dönem Seçim Mazbatası.

²⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (I. Dönem)*, 978.

³⁰ Öztürk, *I. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri*, 126-133.

³¹ Mehmet Evsile, *Millî Mücadele Sırasındaki Anadolu’da Günlük Hayat*, (Samsun: E-Yazı Yayınları, 2015), 82.

Temmuz 1923'te yapılan TBMM ikinci dönem seçimlerinde Anayasa değişikliğine gidilmiştir. Mustafa Kemal düzenlediği yasa tasarısını TBMM'ye sunmuş, 158 milletvekilinin kabul oylarıyla Cumhuriyet ilan edilmiştir.³² Bu dönemde TBMM'nin en çok dikkatini verdiği alan olarak Millî Mücadele ve Vatana Hizmet başlığı ön plana çıkmaktadır. Sırasıyla Mübadele, Bayındırlık, İmar ve İskân, Ulaşım Faaliyetleri ile Kamunun Yeniden Yapılandırılması konuları da en çok kanun teklifinin verildiği başlıklardır.³³ İkinci dönemde TBMM'ye 130 kanun teklifi sunulmuştur.³⁴ Bunların 15 tanesi Süleyman Sırrı Bey tarafından TBMM'ye taşınmıştır. Süleyman Sırrı Bey, bu seçimde 327 oy alarak yeniden Yozgat Milletvekili olarak seçilmiştir. Müdafaa-i Milliye, Dahiliye, Kavanin-i Maliye, Nizamname-i Dahiliye, Kadastro, Memurin Encümenliği, Muvazene-i Maliye, Memurin Muhakematı ve Layiha Encümenliği görevlerinde bulunmuştur. Bu encümenlerden Kavanin-i Maliye Encümenliği ve Nizamname-i Dahiliye Encümenliği Mazbata Sözcülüğü'nü yapmıştır.³⁵

Ağnam Resminin Tahsili, İstiklâl Madalyası, Memurin Kanunu, Sükna Kanunu dahil toplam 15 kanun teklif önerisi vermiştir. Bunlar içerisinde “Soygunculuğu ve Eşkıyalığı Ortadan Kaldırma”, “Ağnam Vergisinin Alınma Şekli Hakkında”, “Eski Pulların Teyyare Cemiyetine Devri Hakkında”, “Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun Yirminci Maddesine Bir Fıkra İlave Edilmesine Hakkındaki”, “Memurlar Kanunu'nun Yirmi Altıncı Maddesinin A Fıkrası İle Elli İkinci Maddesinin Düzeltilmesi Hakkında”, “Memurlar Kanununun Yetmiş Üçüncü Maddesine Bir Fıkra İlave Edilmesi Hakkında” başlıklı kanun teklifleri ilgili encümenlerde görüşülmüş ve TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. “1900-1901 Doğumlu Öğretmenlerin Aynı Esas Dahilinde Askerliklerinin Ertelenmesine Dair” verdiği kanun ise birinci ve üçüncü maddeleri düzeltilerek kabul edilmiştir.³⁶

TBMM'nin, üçüncü döneminde devletin kurumsallaştığı ve artık inkılap fikirlerinin halka öğretildiği bir sürece geçilmiştir.³⁷ Menemen Olayı ve Serbest Cumhuriyet Fırkası çevresinden gerçekleşen durumlar, laiklik ve millîleşme fikirlerinin üzerine vurgu

³² Funda Selçuk Şirin, “Yeni Rejim, Yeni Devlet (1923-1938)”, *Modern Türkiye Tarihi* (Ahmet Şimşek edt.) (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 134-136.

³³ Detaylı bilgi için bakınız. Kanun teklifleri ve kanun tasarılarının sınıflandırılmış tablolarına göz atıldığında tekliflerden farklı tasarılar da en çok bütçe ve ödenek tahsisatı ile ticari ve mali düzenlemeler üzerine tasarılar düzenlenmiştir. Fevzi Kaçer, *Devrimin Kurucu İktidarı: İkinci Meclisi (1923-1927)* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 87.

³⁴ Kaçer, *Devrimin Kurucu İktidarı*, 83.

³⁵ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM II. Dönem 1923-1927)*, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No: 3, 1995), 161.

³⁶ Öztürk, *1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri*, 372-379.

³⁷ Yaşar Özçüçetin, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Üçüncü Dönem Kırşehir Mebusları (3)”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 1/1 (Mart 2007), s.387.

yapılmasını sağlamıştır.³⁸ TBMM, bu dönemde Takrir-i Sükûn Kanunu'nu yürürlükten kaldırarak ülke yönetimindeki olağanüstü duruma da son vermiştir.³⁹ Süleyman Sırrı Bey, bu dönemde TBMM'ye, 390 oyla 1 Kasım 1927'de girmiştir.⁴⁰ Bütçe Komisyonu ve Geçici Memurîn Komisyonunda görevlendirilmiştir. Birbirinden farklı 69 konuda 129 konuşması vardır.⁴¹ “Bekarlardan Vergi Alınması Hakkında”⁴², “Müteakidin, Eytam ve Eramil Maaşatı Senedatının Puldan İstisnası Hakkında”⁴³, “Ankara'nın Müstakbel Planından Dolayı Tasarrufları Menedilen Arsa Vergilerinin Tecili Hakkında”⁴⁴ ve “Tiftik Keçilerinden Alınan Verginin Tadiline Dair” kanun teklifiyle toplam dört kanun teklifinde bulunmuştur.⁴⁵

Dördüncü Dönemde, 4 Mayıs 1931'de TBMM'ye girmiş, Bütçe Komisyonu ve İl Özel İdaresi Kanunu tasarısını inceleyen geçici komisyonda çalışmıştır.⁴⁶ “Köy Kanunu'nun 13, 26 ve 44. Maddelerine Bazı Fıkralar İlavesine Dair”, “Tiftik Keçilerinden Alınan Verginin Tadiline Dair”,⁴⁷ “Ankara'nın Müstakbel Planından Dolayı Tasarrufları Menedilen Arsa Vergilerinin Tecili Hakkında”⁴⁸, “Bekârlık Vergisi Hakkında”,⁴⁹ “Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 80,81,82 ve 83. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında”⁵⁰ ve “Hazineden Taksitle Mal Almış Olanların Taksit Bedellerinin Tecili Hakkındaki Kanunun Değiştirilmesine Dair”⁵¹ başlıklı kanun tekliflerinde bulunmuştur. Süleyman Sırrı Bey'in üçüncü ve dördüncü dönemlerde en dikkat çeken teklifi “Bekârlık Vergisi” üzerinedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası nüfusta görülen azalmaya dikkat çekerek devleti ve ülkenin bekâr her ferdini, nüfusun artırılması için çalışmaya davet ederek bunun milli ve vatani bir görev olduğu vurgulamıştır. Böylece belirli yaşın üstünde olup henüz evlenmemiş olan vatandaşlardan Bekârlık Vergisi alınması gerektiğini belirten bir kanun teklifini TBMM'ye

³⁸ Cemal Avcı, *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*, (Ankara: AKDYYDK Atatürk Araştırma Merkezi, 2000), 85.

³⁹ Avcı, *III. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri.*, 100-101.

⁴⁰ Süleyman Sırrı Bey'in 3. Dönem Seçim Mazbatası.

⁴¹ Kazım, Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM III. Dönem 1927-1931)*, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No: 10, 1995), 622.

⁴² 18.03.1929, *TBMM, TBMM ZC (III. Dönem)*, C. 9, s. 22.

⁴³ 08.12.1929, *TBMM, TBMM ZC (III. Dönem)*, C. 1, s. 88.

⁴⁴ 02.06.1930, *TBMM, TBMM ZC (III. Dönem)*, C. 20, s. 2.

⁴⁵ 12.02.1931, *TBMM, TBMM ZC (III. Dönem)*, C. 25, s. 28.

⁴⁶ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM IV. Dönem 1931-1935)*, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No.: 12, 1995), 597.

⁴⁷ Tuğba Aktaş, *Üçüncü ve Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri* (Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 116-120.

⁴⁸ 28.05.1931, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, C. 1, s. 64. 19.05.1932, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, C. 8, s.65.

⁴⁹ 10.12.1931, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, C. 5, s. 28.

⁵⁰ 14.12.1931, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, C. 5, s. 42.

⁵¹ 15.12.1932, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, C. 11, s. 24. 07. 12.1933, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, C. 19, s. 26.

taşımıştır.⁵² 1932 yılında sunduğu raporda ise erkeklerde 181,154, kadınlarda 210,247 vatandaşın evlenebilecek yaşta olup halen bekâr olduklarını belirterek bu kişilerden vergi alınabileceğini belirtmiştir.⁵³ Vergi şartları ve kapsayıcılığı hakkında düzenlediği 15 maddelik teklifi TBMM'ye sunmuşsa da kabul edilmemiştir.⁵⁴

Tez çalışmamızın giriş bölümünde Süleyman Sırrı Bey'in özgeçmişi ve önceki dönemlerdeki TBMM faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümü, Süleyman Sırrı Bey'in V., VI., VII. ve VIII. dönemlerde TBMM çalışmaları içerisinde en çok yer verdiği Ziraat ve Tiftik üzerine ayrılmıştır. İkinci bölümü ise maliye, hukuk, bayındırlık dahil olmak üzere diğer alanlardaki konuşmaları için ayrılmıştır. Tez konusunun belirlenmesinden itibaren kaynak taraması yapılmıştır.

Yapılan araştırmada ATASE Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, TBMM Zabıt Cerîdesi, basılı kitap ve makaleler ile tezler incelenerek fişlenmiştir. Bilgi fişlerinin düzenlenmesi neticesinde Süleyman Sırrı Bey'in, TBMM' de yaptığı 150 konuşmasından 46 tanesi ziraat üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Ziraat içerisinde ise tiftik ve köy kanunları üzerine yoğunlaşmıştır. Birinci bölümde bu kısım Ziraat başlığı altında tiftik, Türkiye Tiftik Cemiyeti Başkanlığı ve diğer ziraat konuşmaları olarak detaylandırılacaktır. İdare, ekonomi, tarım, parlamento ve politika gibi alanlara özel terimlerin anlaşılabilmesi için o alanlara özel terim sözlüklerinden ya da Türk Dil Kurumu'nun resmi online sözlük sitesinden yardım alınmıştır. Bu bilgiler ışığında tez çalışmamız, etik kurallara uyularak tamamlanmaya çalışılmıştır.

⁵² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 3-17-18.

⁵³ *(BCA)*, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 4-19-3.

⁵⁴ İbrahim Erdal, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi'ne İlişkin Tartışmalar", *Akademik Bakış Dergisi*, 6/12, (Yaz 2013), 177.

I. BÖLÜM

1. YOZGAT MİLLETVEKİLİ SÜLEYMAN SIRRI İÇÖZ'ÜN ZİRAAT İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

1.1. Tiftik Keçisi ve Türkiye Tiftik Cemiyeti Hakkında Düşünceleri

Ankara (Tiftik) keçisi, Boynuzlugiller ailesinden evcilleştirilmiş küçükbaş cinsi bir hayvandır. Dünyanın pek çok yerinde yetiştirilmeye çalışılan, uluslararası dilde dahi “*Angora goat*” olarak anılan bu tür hem kültürel hem de coğrafi önem taşımaktadır.⁵⁵ Orta Anadolu ve Ankara’da yetişen bu keçi türünün tüyleri yumuşak tüylerle kaplı, sık ve incedir. Bir tiftik keçisinin ortalama ağırlığı 30-45 kg olmakla birlikte gövde yüksekliği 50-60 cm’dir. Özellikle erişkin tekelerin ağırlığı 45-55 kg’ı bulabilmektedir. 8-15 yıl arası yaşayan bu keçiler, gelişimin 2,5 yıl civarında tamamlar. Cinsin erkek ve dişi de sakallı ve boynuzludur. Keçide bulunan yağaltı katmanı tiftiğin dayanıklılığını artırmakta ve tiftiğe yumuşak ve kaygan bir his vermektedir. Ankara kedisi ve Ankara tavşanı gibi bölgeye ait hayvan türlerinde de gözlemlenen bu yağaltı tabakası özelliği Ankara ve çevresinden kaynaklı klimatolojik şartlar ve coğrafi özellikler ile bağdaştırılmaktadır. Bir tiftik keçisinin kolları yılda ortalama 20-30 cm uzamakta ve yılda bir defa kırılmaktadır. Nisan sonu veya mayıs başında kırılan keçiler beş sene boyunca devamlı kırılırlar. Tiftik keçisinden yılda ortalama 1-5 ile 3 kilo arası tiftik elde edilir.⁵⁶ Tiftik keçisinin ipliğinden üretilen sofun⁵⁷ özelliği yüzyıllar boyunca başta İngiltere olmak üzere pek çok ülkenin dikkatini çekmiştir. Hatta Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen “...Frenkler, Engüri keçilerinden Frengistan’a götürüp hayâl iplik eğirüp sûf dokumak murâd edindiler.” İfadesinden anlaşıldığı üzere yabancı devletlerin de dikkatini çektiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Çünkü tiftik ipi ile yapılan sof, ipek kadar ince, parlak olmakla birlikte her mevsim kullanılabilen, esnek, dayanıklı, yıkanınca fazla çekmeyen ve vücudu tahriş etmeyen bir kumaştır. Tiftik ipinden elbiselik top kumaş,

⁵⁵ Güven Şahin, “Türkiye’de Ankara Keçisi (Capra Hircus Ancyrensis) Yetiştiriciliğinin Dünü Bugünü ve Yarını”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/ 2 (2013), 339.

⁵⁶ Detaylı bilgi için bakınız. İhsan Seddar Kaynar, “Tiftiğin Ankara’dan Silinişi (1880-1920)”, *Politik Ekonomik Kuram (PEK) Dergisi*, Özel Sayı (2023), 95. Senem Gönenç, “Ankara (Tiftik) Keçilerinin Yitiriliş Öyküsünden Bir Kesit”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 8/2, (Aralık 2020), 254, Şahin, *Türkiye’de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği*, 340.

⁵⁷ Sof: İnce keçi kılından şali gibi dokunan kumaştır. İnce sof, kalın sof gibi çeşitleri olan kumaşların en meşhuru Ankara sofudur. Eski belgelerde Engüri sofı olarak anılmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 245.

⁵⁸ Zekerîya Kurşun, vd., *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini*, II. Kitap, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 226.

yağmurluk, şapka, mendil, kurdela, çorap ve iç çamaşırı dahil pek çok ürün elde edilebilmektedir. Ayrıca ipek ile karıştırılarak yarı ipek ürünlerde elde edilmiştir. Ateşe dayanıklı olma, kolay solmama, kolay ses geçirmeme, çabuk toz ve kir tutmama gibi özellikleri sebebiyle halı, battaniye, mobilya, top mermilerin sıkıştırılması ve top mermilerin ağızlarının temizlenmesi gibi yerlerde de kullanılmaktadır.⁵⁹ Bu kadar çok kullanım alanının olması ve doğal bir lif olarak bir hayvandan elde edilmesi tiftiği daha önemli bir yere getirmiştir. Bu sebeple Anadolu’da ve özellikle Ankara’da önemli bir geçim kaynağı olarak tiftik ve sof üretimi dikkat çekmektedir.

Tiftik keçisinin 13. Yüzyılda Anadolu’ya Hazar Türkleri tarafından getirilmiştir.⁶⁰ Osmanlı Devleti himayesinde tiftik ipliğinin yurtdışına çıkarılması yasağı konarak 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar uzun bir süre boyunca hem tiftik ipliğinin ucuz bir şekilde yerli satıcılarda dolaşmasını sağlamış, hem de tiftikten sermaye sağlanmıştır.⁶¹ Fakat makineleşmeye geçiş süreci Ankara sofunu da etkilemiş, artık tiftik ipliği değil, ham tiftik ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tiftik keçisinin Anadolu dışına çıkarılması bu dönemde görülmüştür. Güney Afrika ve Amerika’ya götürülen tiftik keçilerinden elde edilen tiftik ile Osmanlı Devleti, tiftik üretimindeki liderliğini kaybetmiş ve Birinci Dünya Savaşı’nın da patlak vermesi sonrası gelen ekonomik zorluklarda tiftik üretimini düşürmüştür.⁶² Tiftiğin yeniden ıslahı ve geliştirilmesi cumhuriyetin kurulmasından sonra mecliste gündeme gelmeye başlamıştır.

1.1.1. Süleyman Sırrı Bey’in Tiftik ile İlgili Düşünceleri

1.1.1.1. Süleyman Sırrı Bey’in Önceki Dönemlerde Tiftik ile İlgili Düşünceleri

Tiftiğin, Anadolu’da gelişiminin ve üretiminin yavaşlaması, savaş, hava koşulları ve

⁵⁹ Gülay Webb Yıldırım, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı- İngiliz Tiftik Ticareti*, (Ankara: TTK Basımevi, 2011), 58-59- 60.

⁶⁰ Şahin, *Türkiye’de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği*, 343.

⁶¹ Deniz Karaman, “Şer’iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Damga Mukataası”, *BİLİG*, 32 (Kış 2005) 32, 191.

⁶² Detaylı bilgi için bakınız. Osmanlı Devleti’nden, Avrupa’ya götürülen tiftik keçilerinden istenilen verim alınamaması üzerine sanayi devrimi ile Güney Afrika ve Amerika bölgelerine götürülen cins keçiler 20. Yüzyıl başlarında 4 milyon sayıya ulaşmışlardır. Osmanlı Devleti ile Güney Afrika arasındaki tek münasebet tiftik keçisi üzerine olmamıştır. Siyasi, ticari ve dini münasebetler sebebiyle iki ülke arasında ilişki kurulmuştur. Halim Gençoglu, “Güney Afrika Milli Arşivlerinin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi”, *BELLETERN*, 83/29, (2019), 944. Seda Tan, “XIX. Yüzyılda Anadolu’dan Güney Afrika’ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı”, *OTAM*, 35 (Bahar 2014), 139. Gönenç, *Ankara Keçilerinin Yitiriliş Öyküsü*, 254. Şahin, *Türkiye’de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği*, 346.

üretim zorlukları sebebiyle yavaşlamıştır. Fakat 1923 yılında İzmir’de gerçekleşen Türkiye İktisat Kongresi’nin esaslarında Ziraat ve Hayvancılık Meselesi 11. maddesinde tiftik keçisinden de bahsedilerek ülkedeki tiftik keçilerinin sayısının çoğaltılması, onlardan alınan verginin geçici bir süre dahi olsa kaldırılması ve Ağnam Vergisi’nin düşürülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur.⁶³ 1923 yılına gelindiğinde 2 milyon olarak kaydedilmiş tiftik keçisinin sayısı⁶⁴ ve okkasının⁶⁵ 1929 yılından sonra 250 kuruştan 30 kuruşa kadar düşmesi durumunun ne kadar tehlikeli olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁶ TBMM’de tiftik keçisinin gündeme gelmesi 16 Eylül 1920 tarihli oturumda Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi’nin “İstanbul piyasası bugün yüz kuruştur. Ankara piyasası 60-65 kuruştur. Bunun okkasının da iskelelere nakli için kirayı nazarı itibara alırsanız tiftikçilik de bu memlekette ölecektir.” diyerek tiftik üzerinden alınan resmin kaldırılmasını teklif etmesiyle olmuştur. İktisat Vekili Mahmut Celal Bey’ de tiftiğin geldiği vahim durumdan bahsederek aynı talepte bulunmuştur.⁶⁷ Süleyman Sırrı Bey’in TBMM’de tiftik üzerine ilk konuşmasını 1931 yılında yaptığı görülmektedir. Tiftik keçisi için sayım vergisinde azaltmaya gidileceği söylentisinin dahi 600 bin tiftiğin fazla sayılmasına sebep olduğu ifadesiyle verginin yeniden tenzil⁶⁸ edilmesi gerektiğini söylemiş⁶⁹, fakat daha ileri zamanlarda yeniden gündeme getireceğini belirterek teklifini geri çekmiştir.⁷⁰

İktisat Vekâleti bütçesi görüşmelerinde yapılan şeker ve mensucat⁷¹ fabrikalarına değinen Süleyman Sırrı Bey “şekerin ham maddesi pancardır, belki yağmur olmaz, ham maddesi olmaz, fabrika durabilir, zira mensucat fabrikası da öyle ham maddesi pamuktur. Aynı akıbeta maruz kalması muhtemeldir. Fakat tiftik öyle değildir...” diyerek tiftiğin hayvanda yetişen doğal bir ürün olduğuna dikkat çekmiştir. Almanların artık tiftik ipliğini doğrudan İngiltere’den tahsil ettiğini ve tiftiklerin memlekette kaldığını belirten Süleyman

⁶³ Rıfat Erdinç Bağdadi, “Birinci İzmir İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türk Ekonomisine Yansımalarının Analizi (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 27.

⁶⁴ Kaynar, *Tiftiğin Ankara’dan Silinişi*, s. 103.

⁶⁵ Okka: 1,282 grama denk gelen “kıyye” de denen tartı ölçü birimidir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992), 723.

⁶⁶ Şahin, *Türkiye’de Ankara Keçisi Yetiştiriciliği*, s. 345.

⁶⁷ 16.09.1920, TBMM, TBMM ZC (I. Dönem), Cilt 4, s. 164-165.

⁶⁸ Tenzil: İndirme, aşağılama. <https://sozluk.gov.tr/?ara=tenzil>

⁶⁹ Detaylı bilgi için bakınız. Maliye Vekâleti tarafından incelenen tiftik keçileri yavruları da dahil edilmek suretiyle 25 kuruşa indirilmesi teklifi vergi tutarındaki eksiklik ve uygulamada oluşacak karışıklık sebebiyle kabul edilmemiştir. (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 136-974-18.

⁷⁰ (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 4-19-13. 16.11.1931, TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem), Cilt 4, s. 18.

⁷¹ Dokuma, dokunmuş mal. İngilizce kökenli tekstil kelimesine denktir. Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 68.

Sırrı Bey, “Son zamanlarda tiftik gelişme göstermektedir. Kadın birliklerinde, el işlerinde tiftik kullanılıyor. Memleketin her tarafından tiftik ipliği var mı, yapılıyor mu, yapılıyorsa gönderin diye sipariş vermek istiyorlar.” sözleriyle birlikte tiftik iplik fabrikasının açılmasının bir milyon kadar tutabileceğini bunun da Türk milleti tarafından karşılanabilecek bir meblağ olduğunu belirtmiştir.⁷²

1.1.1.2. Süleyman Sırrı Bey’in Tiftik ile İlgili Çalışmaları

Süleyman Sırrı Bey’in Tiftik Cemiyeti Başkanı olmasıyla TBMM’de tiftik konusu daha çok konuşulmaya başlanmıştır. 18.05.1933 tarihli TBMM oturumunda dile getirmiş olduğu tiftik ipliği için fabrika açılması gerektiği ile ilgili beyanını 25.05.1935 tarihli oturumda yeniden gündeme getirmiştir. Anadolu’da 30 şehirde tiftik keçisinin yetiştirildiğini, 18 vilayette ise tiftik sayısının en az 18 bin dolaylarında olduğunu bildirmiştir. Ankara’nın ise yılda bir milyondan fazla tiftik verdiğini belirtmiştir.⁷³ Prof. Dr. Selahattin BATU’nun verdiği sayı, Süleyman Sırrı Bey’in verdiği bilgilerle uyuşmakta hatta daha da fazladır. Buna göre 1934’te 2.606.274 baş, 1935 yılında ise 2.743.138 baş tiftik keçisi sayılmıştır. Tiftik Cemiyeti’nin 1934 yılı için bildirdiği sayı 2.636.000 baş tiftik keçisidir.⁷⁴ Fakat Ankara’nın 1935 yılı sayımına göre Ankara’dan sadece 588.905 baş tiftik keçisi yetiştirilmiştir. Tiftiğin yetiştigi iller kapsamında en çok tiftik edinilen iller, Ankara’dan başlayarak Konya, Eskişehir, Afyon, Çankırı, Kastamonu, Yozgat, Çorum, Niğde ve Kırşehir gelmektedir.⁷⁵ Süleyman Sırrı Bey, tiftiğin veriminden bahsettikten hemen sonra memlekette gördüğü itibarsızlıktan yakınmaktadır. Fabrikalarda kumaş üretimine tiftiğin yüzde otuz oranında diğer maddeler ile karıştırılırken⁷⁶ artık yapılmadığından, İsmet Paşa Enstitüsü’nde tiftiğin artık tercih edilmediğinden yakınmıştır. Almanlardan tiftik fabrikası kurulması durumunda İngiltere yerine Türkiye ile anlaşma sağlanacağını belirten mektubunu Celal BAYAR’a gösterdiğini de belirtmiştir. Böylece tiftik sanayi ile hem ülkenin kazanacağını hem de tiftik neslinin artacağını söylemiştir.⁷⁷ Süleyman Sırrı Bey’in, İsmet Paşa Enstitüsü’ndeki

⁷² 18.05.1933, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, Cilt 15, s. 169.

⁷³ 25.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 250.

⁷⁴ (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 136-974-18.

⁷⁵ Selahattin Batu, *Türk Tiftiğinin Morfolojisi ve Histolojisi Üstünde Araştırmalar*, (Ankara: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, 1936), 1-2.

⁷⁶ Detaylı bilgi için bakınız. Belge de Milli Mensucat Fabrikası’nda yüzde yirmi ve yüzde seksen oranı nispetinde tiftikle karışık olarak kumaş dokunduğunu ve ne miktarda yapağı ne miktarda tiftik karıştırılırsa doğru bir üretim yapılabileceğinin incelenmesi için inceleme yapılacağı bildirilmiştir. (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 171-187-18.

⁷⁷ 25.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 250.

durumuna izah olması adına Maarif Vekili Abidin ÖZMEN Bey cevap vermiştir. Kız enstitülerinde özel sanatlar alanında yün iplik ve benzeri örme sanatı da yapılmakta olduğunu öğrencilerin isteği üzerine memlekette var olan merinos, tiftik gibi ürünlerin getirildiğini belirtmektedir. O dönem İsmet Paşa Enstitüsü'nde yer alan Alman uzman kadının tiftiği işleme isteği üzerine tiftik getirilmiştir. Fakat uzman kadın bu zanaatı ilerletmemiştir. Kız öğrenciler talep ederse bu işin devam ettirileceğini de eklemiştir.⁷⁸ Süleyman Sırrı Bey'in tiftiğin ikinci plana atılmasına tepki gösterdiği diğer bir oturum ise, Hayvanlar Vergisi münasebetiyle Ziraat Encümeni Üyesi Yaşar ÖZAY Bey'e yönlendirdiği soruya aldığı cevap ile olmuştur. Merinos koyununun yetiştirme sahası olan Karacabey harasında kaç tane merinos olduğunu, merinos yetiştirmek için Almanlarla anlaşmaya gidilip gidilmediği ile ilgili bilgi almak istemiştir. Encümenden, merinosun olumlu sonuçlar verdiğini ve sanayiye dönüştürülebileceği cevabına “Buyurduğunuz fabrikaları, memlekette yetişen merinos doyuramayacak, neticede tiftik ve yapağıya dönecek” sözleriyle eleştirmiştir.⁷⁹

TBMM'de 29.05.1941 tarihli oturumda “Fevkalade Vaziyet Dolayısıyla Bazı Vergi ve Resimlere Zam İcrasına Dair Kanuna Ek Kanun Münasebetiyle”⁸⁰ yapılan tartışmalarda tiftik konusunu yeniden gündeme gelmiştir. Süleyman Sırrı Bey, koyunun ve tiftiğin kilosuna göre ederine değinerek karşılaştırma yapmıştır. Buna göre, koyundan 490 kuruştan edinilen kazançtan harcamalar ve vergi tahsil edildiğinde geriye 370 kuruş kazanç kaldığını fakat bu kazancın tiftikte farklı işlediğini aktarmaktadır. “Verdiği tiftik vasatî, 1,5 kilo kabul edilmiştir. 125 şerden 250. Bunun masrafını aynı koyun masrafı gibi kabul edersek 130 kalır. Binaenaleyh 370 kuruş irat getiren bu koyuna 10 kuruş zammediliyor, feryat ediliyor. 130 kuruş iradı olan bir tiftik keçisine 10 kuruş zam yapılıyor, sükût ediliyor.” Buna rağmen alınan verginin yerinde olduğunu da belirtmiştir.⁸¹

⁷⁸ 25.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 258.

⁷⁹ 13.01. 1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 37.

⁸⁰ Detaylı bilgi için bakınız. Kanun üzerinde yapılan değişikliğe göre koyun ve kıl keçisine 20 kuruş; merinos koyunu, at, katır, eşek ile tiftik keçisine 10 kuruş; manda, deve ve domuz vergilerine 25 kuruş zam getirilmiştir. Böylece tiftik keçisinden 45 kuruş vergi alınması kararlaştırılmıştır. 27.05.1941, *TBMM, TBMM C (VI. Dönem)*, Cilt 25, s. 370.

⁸¹ 29.05.1941, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 18, s. 286.

Tablo 1. 1932-1935 Yılları Arasında Tiftik Keçisi Üzerinden Alınan Hayvanlar Vergisi Geliri

Yılı	Geliri
1932	953.310 ⁸²
1933	900.000 ⁸³
1934	850.000 ⁸⁴
1935	840.000 ⁸⁵

09.04.1945 tarihli oturumda Süleyman Sırrı Bey, tiftiğin memleket içinde sarf ve istihlâkinin temini ve tiftik dokuma sanayiinin kurulması yolunda ne gibi tedbirler alındığı hakkında İktisat Bakanı Fuad SİRMEN ve Ticaret Bakanı Celal Sait SİREN'e sorduğu sorularla tiftik üzerine yapılan çalışmaları öğrenmek istemiştir. Sorularını yönlendirmeden önce tiftik keçilerinin ülke içerisindeki genel durumu ve tiftiğin ülke çapındaki yayılımına oranla fiyatlarındaki düşüşün tiftik keçisinin ıslahı nazarında kötü etkilediğini belirtmiştir.

İktisat Bakanı Fuad SİRMEN'e:

1. Tiftiğin memleket dahilinde sarf ve istihlâkine arttırmak için İktisat Bakanlığınca ne gibi tedbirler alınmış ve alınacaktır?

Ticaret Bakanı Celal Sait SİREN'e:

1. Ticari anlaşmalara yapılırken tiftik ihracatının duraklaması göz önünde bulundurularak, tiftik ihracatını temin edici imkanlar araştırılıyor mu?
2. Memleket ihtiyacını temin için hariçten ithal edilen maddeler mukabilinde tiftik de veriliyor mu ve hususi takasa tabi maddeler arasına tiftik ithal edilmiş midir?
3. Tiftiğin sabit ihraç fiyatı var mıdır, varsa bu fiyata fon da dahil midir?
4. Tiftik ihracatı prime tabi midir?
5. İhracatçılar birliğinin tiftik ihracatı üzerindeki rolü nedir, birliğin ihracata müdahalesi ayrıca bir masraf ve külfet tahmil ediyor mu? Sorularını yönlendirmiştir.⁸⁶

İlk olarak Ticaret Bakanı Celal Sait SİREN (Bolu) Bey cevap vermiştir. İlk sorusu için tiftik ihracat rakamlarını açıklamıştır. Buna göre 1939 yılında yedi bin küsur tona denk gelen yüzde altmış altılık oranla en fazla ihracat yapılan ülke Almanya'dır. Sırasıyla İngiltere

⁸² 15.05.1933, TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem), Cilt 15, 50. Birleşime Ek, Sıra No: 165, s. 323.

⁸³ 27.05.1934, TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem), Cilt 22, 38. Birleşime Ek, Sıra No: 167, s. 196.

⁸⁴ 22.05.1935, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 3, s. 27. Birleşime Ek, S. Sayısı 113, s. 204.

⁸⁵ 25.05. 1936, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 11, 67. Birleşime Ek, S. Sayısı 191, s. 210.

⁸⁶ (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 8-50-15. 09.04.1945, TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem), Cilt 16, s. 18.

yüzde yirmi dört, Rusya yüzde altı, diğer memleketler ise yüzde dörtlük ihracat oranına sahiptir. 1944 yılında ise yüzde doksan oranıyla tiftiğin neredeyse tamamı İngiltere'ye satılmıştır. 1944 yılı ile 1945 yılları rekoltesi⁸⁷ ile yeni dış pazarlar aradıklarını belirten Celal Sait Bey, yenilenecek ticari anlaşmalar olduğunu da aktarmıştır.

İkinci sorusuna yönelik olarak hususi takas hakkında bilgi vermiştir. Buna göre: Karşılıklı mal listelerine dayanan takaslarda malların önemi, diğer ülkenin bu mallara duyduğu ihtiyaç ve bizim ihtiyaçlarımıza göre düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler içerisinde tiftikte yer almaktadır. Karşılıklı mal listelerine dayanan takasların dışında iki malın karşılıklı takasını işleyen takas muamelelerinde de tiftik bulunmaktadır, demiştir. Üçüncü sorusu için iç ve dış piyasayı düzenlemek adına tiftikten de belirli bir dönem fon alındığını fakat fiyatlarda yükselmenin durması ve hatta gerileme görülmesi üzere ihraç fiyatının serbest bırakıldığını ve fonun da kaldırıldığını belirtmiştir. Tiftik ihracatının prime dahil olup olmadığı ile ilgili dördüncü soru için İngiliz lirası ve Amerikan dolarıyla ticaret yaptıkları bölgelerde prim uygulanabildiğini söylemiştir.⁸⁸ Son sorusu için İhracatçılar Birliği'nin kuruluşundan itibaren neredeyse tüm ihraç maddelerinin dış pazarlarda kıymetlerinin bilinmesi ve fiyat dengesinin korunabilmesi için çabaladığından bahsetmektedir. Buna göre: Tiftik ve Yapağı İhracatçılar Birliği⁸⁹ de 1944 yılında yaşanan ihracat duraklamasında tiftik fiyatlarının anormalin üzerine çıkmasına engel olmakta çok etkili olmuştur.⁹⁰

İktisat Bakanı Fuad SİRMEN (Rize) Bey, kendisine yönlendirilen tek soruya genel olarak şu şekilde cevap vermiştir. Buna göre Bakan Bey, önce tiftiğin kullanım alanı hakkında bilgi vermiştir. Tiftik, ya yapağı ile karıştırılarak yapağı ve tiftik karışımı bir iplik elde edilir, ya da yalnız tiftikten elde edilmiş bir iplik üretilir. Bu iplikler ise bu işe mahsus makinalarla, elle ve çıkırıkla olmak üzere üç şekilde yapılabilir.⁹¹ Yapağı ile karıştırılması

⁸⁷ Rekolte: Derlenen ürünün tümü... Örneğin buğday rekoltesi deyimi, toplam buğday ürününü dile getirir. Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, 462.

⁸⁸ Ticaret Bakanı Celal Sait SİREN (Bolu), 09.04.1945, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 16, s. 19.

⁸⁹ Bilgi için bakınız. Merkezi İstanbul'da bulunan Tiftik ve Yapağı İhracatçıları Birliği'ne ait hazırlanan statünün onayını gösteren belge. (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 89-114-6.

⁹⁰ Bakanın açıklamaları kapsamında 1939-1945 yılları arasında tiftik hakkında alınan kararları görmek için bakınız. (BCA), Fon Kodu:30-18-1-2, Yer No: 89-128-11, (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, 95-45-6, (BCA), Fon Kodu 30-18-1-2, Yer No: 92-76-7. 09.04.1945, (BCA), 30-10-0-0, Yer No: 167-161-5, 09.04.1945, Ticaret Bakanı Celal Sait SİREN (Bolu), *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 16, s. 20.

⁹¹ Makineleşme öncesinde tiftik ipini eğirmek için kullanılan geleneksel yöntemlere göre tiftik kaba ve ince cinsine göre ayrıştırılmalıdır. Tiftiğe karışmış yabancı maddeler ayıklandıktan sonra demir dişli taraklar ile lifleri düzgün duruma getirilir. Bu şekilde elde edilen tiftik parçalarına "sümek" denir. Sümekten elde edilen iplikler ile meşhur kaliteli Ankara sofaları elde edilir. Tarakta kalan küreğit denilen tüyler ile elyafı karıştırılarak başka iplikler yapılır. İplikleri eğirmede "iğ", "teşi" ve "kirman" denen ahşap araçlar kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Ankara sofuna, koyun yapağı karıştırılması durumunda meslekten menedileceklerine dair buyruk verilmiştir. Erman Tamur, *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı*, (Ankara: Ankara Ticaret Odası,

durumunda bazı ipliklerde yüzde altmış, yetmiş oranlarında tiftik olabileceği gibi ip hangi üründe kullanılacaksa ona göre daha az karıştırıldığı da olmaktadır. Bu dikkate alınarak tiftiğin dokuma sanayii içerisinde sürekli tutulmasına özen gösterilmektedir. Millî fabrikalarda palto, pardösü ve battaniyelerde, Millî Mücadelenin ihtiyacı dahilinde yünlü kumaşlarda da tiftik kullanılmakta olduğu bilgisini vermiştir.⁹² Fakat yalnızca tiftikten işlenmek istenen ipleri üretebilecek tek makine, Merinos Fabrikasındaki İngiliz asortimanı olarak adlandırılan makinedir. Bu makine, 20-22 numara incelikte iplik verebilmektedir. Daha ince iplik ihtiyacını ise karşılayamamaktadır. Bunun haricinde tiftik ipliği üretilen Defterdar Fabrikası bulunmaktadır. Tiftik ipliği üretimi diğer fabrikalarda yapılamamaktadır. Çünkü fabrikalar, Merinos ipliği yapılmak için kurulmuştur ve tiftik ipliği makine taraklarını bozmaktadır. Bu durum tiftik ipliğinin üretimine geniş ölçüde etki etmiştir. Tiftik sanayii için fabrika kurulmasının da düşünüldüğünü belirten İktisat Bakanı Fuad Bey, tiftik ipliğinin üretimi için ince bir uzmanlık gerektiğini ve ülkenin içinde bulunduğu sanayi problemleri dikkate alındığında birinci önceliğe alınamadığını belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey, her iki bakanın açıklamaları için teşekkür etmeden önce tiftiğin Anadolu şehirleri için önemine değinip ederinin çok az olduğunu belirtmiştir.⁹³

“Sümerbank Sermayesinin Artırılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Ekonomi, Maliye ve Bütçe Komisyonları Raporları” münasebetiyle TBMM’de yapılan konuşmalarda Süleyman Sırrı Bey, Beş Senelik Sanayi Programına dahil edilen fabrikaların hangileri olduğu sorusunu yönlendirmiştir. Süleyman Sırrı Bey, İktisat Bakanı Fuad Bey’in açıklamaları sonrası tiftiğin Beş Senelik Sanayi Programı’na dahil edilmemesine tepki göstermiştir. *“Bundan evvelki beş senelik sanayi programında gönül istiyordu ki, bu tiftik mevzuu da içine alınsın. Fakat bu program daha evvelden tespit edilmiş olduğu için müracaatımızda bilâhare ikinci programda dahil edileceği hakkında cevap verilmişti. Şimdi muhterem vekilimizin ifadesinden anlıyorum ki yine bu tiftik mevzuu ele alınmamıştır.”* Yine Fuad Bey’in açıklamalarına dayanarak ham maddesi ülkede olan ürünlerin dikkate alınacağı ifadesinden yaptığı çıkarımla tiftiğin gündeme alınabileceği ihtimalinin dikkatini çektiğini söylemiştir. Merinos ipliği üretiminin olduğu Bursa’daki Merinos Fabrikası’na gönderilen 6 ton tiftiğin işlenemediğini belirtmiştir.⁹⁴ Fuad Bey’in 1945 yılındaki Süleyman Sırrı Bey’in

2003), 64-74.

⁹² İktisat Bakanı Fuad SİRMEN (Rize), 09.04.1945, TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem), Cilt 16, s. 20.

⁹³ 09.04.1945, TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem), Cilt 16, s. 21.

⁹⁴ 2 Şubat 1938 tarihinde Bursa’daki Merinos Fabrikası’nın açılışında konuşan Başbakan Celal Bayar, fabrikada 2.750.000 kilo yün, 1.500.000 kilo da tiftik kullanılacağını söylemiştir. Nezaket Özdemir Bircan & Deniz

tiftiğin sarfı üzerine yönlendirdiği soruya verdiği cevap vermiştir. Buna göre: Merinos Fabrikası'ndaki yapağı işlemek üzere temin edilen makinelerde tiftik işlenememektedir. Bu durumun çözümsüz bırakılmasına tepki göstererek tiftiğin işlenebilmesi için kendine özgü bir sanayi ve fabrika kurulması gerektiğini bir kere daha vurgulamıştır.⁹⁵ Fahri ECEVİT Bey (Kastamonu), Süleyman Sırrı Bey'in tiftik için sanayi çalışmaları yapılması gerektiğine dair görüşüne katılarak “Otobüslerde, otomobillerde, hatta trende, hatta gemilerde bu kumaştan istifade edilebilir. Döşemelik, askeri hizmette, askeri elbiselerde kullanılabilir...” demiştir. Ayrıca Güney Afrika'da İngilizlerin, 2 milyon tiftiği olduğunu Anadolu'da ise 3,5 milyon tiftik olduğunu bu tiftiklerin Anadolu'da yığılmak yerine işlenmesi gerektiğini belirten Fuad Bey'e, tiftik ipliği yapacak bir fabrikanın acil ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.⁹⁶ Fuad Bey, bu talepler üzerine 1945 yılında yaptığı açıklamayı hatırlatarak, oluşacak bazı problemlere dikkat çekmiştir. Yün ihracatı gibi tiftik ihracatında da oluşacak karışıklığı göz önünde bulundurmak gerektiğini, Tiftik ipliğini üreten iki İngiliz makinesinin belirli bir ip kalınlığının üstünde ya da daha ince ip üretebilme noktasındaki problemi de hatırlatıp büyük ölçekli bir tesisin kurulmasının zorluğunu belirtmiştir. Fakat kurulabilecek ufak bir tesisin mümkün olduğuna ek bu tesis için bir elektrik santrali ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir.⁹⁷ Bu tasarı münasebetiyle Süleyman Sırrı Bey, tiftiğin programa dahil edilmesi için teklif vermiştir.⁹⁸

Ağustos ayında kurulan yeni hükümetin programı münasebetiyle TBMM'de söz alan Süleyman Sırrı Bey, ocak ayında verilen tiftiğe özel bir iplik fabrikası sözünü yeniden hatırlatarak Başbakan Recep PEKER'den ricada bulunmuştur. Ekonomi Bakanlığı'na yaptığı müracaat sonrası “İngiltere'ye gönderdiğimiz mütehassıs heyet tarafından yapılmış ve bir fabrika açılması için bir rapor alınmıştır.” cevabının gerçekleştirilmesini istemiştir.⁹⁹

1.1.2. Türkiye Tiftik Cemiyeti Hakkında Düşünceleri

Tiftik keçisinin, 1926-1928 yıllarındaki ekonomik buhran sonrası fiyatlarının düşüşü, yetiştiricileri zor durumlara sokmuş, pek çok yetiştirici piyasadan çekilmek durumunda kalmıştır. Bazı yetiştiriciler keçilerinin boyunlarına “tüyüm para etmiyor, sahibim yüzüme

Dalkılıç, *Merinos Fabrikası 80 Yaşında*, (Bursa: Bursa Kent Konseyi, 2018), 134.

⁹⁵ 28.01.1946, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 21, s. 136.

⁹⁶ Fahri ECEVİT (Kastamonu), 28.01.1946, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 21, s. 136.

⁹⁷ Ekonomi Bakanı Fuad SİRMEN (Rize), 28.01.1946, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 21, s. 139.

⁹⁸ 28.01.1946, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 21, s. 141.

⁹⁹ 14.08.1946, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 1, s. 57.

bakmıyor, halim nice olacak?” yazarak Hükümet Konakları’nın önüne bırakıp dikkat çekmek istemişlerdir. 1930 yılında başlanan sanayi programları ile tiftikte dahil olmak üzere ham maddesi ülkeye ait olan ürünlerin kalkındırılması için girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır.¹⁰⁰ Tiftik keçisinin ıslahı ve ülke sermayesine kazandırılması için kurulan Türkiye Tiftik Cemiyeti 1930 yılında kurulmuş, Tiftik Cemiyeti’nin Nizamnamesi ise 10 Nisan 1932 tarihli Resmî Gazete’de yayınlamıştır. Nizamnamenin ilk maddesi Tiftik Cemiyeti’nin kuruluş hedefini belirtmektedir. “İktisat Vekâletinin murakabesi altında tiftik keçilerinin ıslah ve teksiri, tiftik alım ve satımıyla tiftiğin dünya piyasalarına sevkini dahilde imal ve istihlâkını temin maksadıyla ve merkezi Ankara’da şubeleri tiftik yetiştiren vilayetlerde olmak üzere (Türkiye Tiftik Cemiyeti) adıyla bir cemiyet teşkil olunmuştur.” Diğer maddelerinde cemiyetin amacının detaylandırılması, cemiyet azalarının görevleri, azaların hakları, cemiyetin idare ve teşkilatı, cemiyetin emval ve varidatı hakkında detaylı bilgi vermektedir.¹⁰¹ Başta Ankara olmak üzere Yozgat, Ayaş, Beypazarı, Kızılcahamam, Koçhisar, Balâ, Çubukabat’ta şubeleri açılmıştır.¹⁰² Cemiyetin kurucu başkanı olarak Süleyman Sırrı Bey, TBMM içerisinde Türkiye Tiftik Cemiyeti adına tiftiğin ıslahı, satımı ve dokuma sanayiinde etkili olması adına pek çok konuşma yapmıştır.

Süleyman Sırrı Bey’in, TBMM’de, Tiftik Cemiyeti hakkında ilk konuşması 1931 yılında olmuştur. 1931 yılında Tiftik Cemiyeti’ne 15.000 lira bütçe ayrılması üzerine Mersin Milletvekili Hamdi Bey, Hükümetin gerekli görmediği bir bütçeye encümenin neden onay verdiğini sormuştur. İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, Tiftik Cemiyeti ile Vekâletin amaçlarının ortak olması münasebetiyle ayrılan bütçede fayda gördüklerini dile getirmiştir. Bursa Milletvekili Rüştü Bey bu açıklamaya yönelik olarak tiftikten daha mühim işler olduğu gerekçesiyle bütçenin reddini teklif etmiştir.¹⁰³ Süleyman Sırrı Bey, her iki milletvekiline yönelik olarak Tiftik Cemiyeti’nin görevlerini açıklamıştır. Numune ağılı tesis etmek, bu tesiste damızlık teke ve keçi yetiştirerek halkın elindekilerle değiştirilmektedir. Süleyman Sırrı Bey’in bahsettiği bu ağıl Ankara yakınlarındaki Lalahan’da inşa edilmiştir. Ağıl için getirilen sürü, başta Ankara olmak üzere Anadolu yetişen sürülerin en iyi keçilerinden seçilerek oluşturulmuştur. Bu keçilerin bakımıyla Prof. Dr. Kadir Bilgemre ve Dr. İbrahim

¹⁰⁰ Tamur, *Ankara Keçisi*, 194.

¹⁰¹ 10.04.1932, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 2073.

¹⁰² Süleyman Sırrı İçöz, “Türkiye Tiftik Cemiyetinin Gayesi ve Tarihi Teşekkülünden Cumhuriyetin On Beşinci Yıl Dönümüne Kadar Sarf Ettiği Mesai”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, 5-6 (1938), 349.

¹⁰³ 18.07.1931, TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem), Cilt 3, s. 185.

Yarkın ilgilenmişlerdir.¹⁰⁴ Süleyman Sırrı Bey, Rüştü Bey'in tiftiği önemsiz görmesine karşılık olarak ülkede 3. 400.000 baş tiftik bulunduğunu ve elli dört şehre yayıldığını ve bu tiftiklerin bakımsızlık sebebiyle bozulmakta olduğunu belirtmiştir. Ayrılan bütçenin kasasının ise İş Bankası'nda olduğunu ve keyfi harcamanın olamayacağını belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey'in açıklaması sonrası bütçenin reddi adına verilen iki taktir kabul edilmemiştir.¹⁰⁵

“Ziraat Vekâleti Bütçesi” münasebetiyle bütçenin bölüştürülmesi hakkında yapılan oylama sırasında Bursa Milletvekili Rüştü Bey'in 681. Bölümde geçen Tiftik Cemiyeti'ne verilecek olan 15 bin lirayı vurgulayarak Tiftik Cemiyeti'nin çalışmalarını sormuştur. Bunun üzerine Süleyman Sırrı Bey söz almıştır. “Efendim, cemiyet 3. senesine girmiştir. Şimdiye kadar gördüğü muavenet 15 bin lira bir, 13 528 lira birdir.” diyerek Tiftik Cemiyeti'nin aldığı yardımlar ile yaptığı hizmetleri sıralamıştır. Buna göre:

- 20 bin lira değerinde bir bina

- 20 bin lira değerinde içine yapılmış eser

- 20 bin lira değerinde çiftlik almıştır. Fakat sadece 28 bin liralık bir harcama yaptıklarından bahsetmiştir. Tiftiğin 5-6 vilayette yoğunluğu olduğunu belirterek eldeki tiftik keçilerinin tüylerinin kötü, ırkının ise bozulmuş olduğunu söylemiştir. Tiftik Cemiyeti'nin asıl gayesi tiftiği ıslah etmek, memleket içerisinde yaygınlaştırmak ve yurtdışına satmaktır. Tiftiğin ticari çalışmalarda bulunmasının şimdilik mümkün olmamasıyla birlikte tiftiğin geliştirilmesi çalışmalarının ilerlediğini belirtmiştir. Tiftik Cemiyeti'nin 1936 yılı kongresinde tiftiğin dış pazarlara ticaretinde en büyük problemin permi¹⁰⁶ meselesi olduğu merkezi idare heyeti raporunda bahsedilmiştir. Bir tüccardan permi dairesinden izin alınmadan tiftiğin dışarıya satılamadığını bu sebeple permi izni alabilen tek firmaya en iyi tiftiklerin dahi firmanın belirlediği fiyattan satmak zorunda kaldıklarına dair mağduriyetlerini anlatan mektup aldıklarını, bunun üzerine belirli dairelere başvurdıklarını belirtmiştir.¹⁰⁷

Memleket içerisindeki sarfi, Ankara sofusu olarak¹⁰⁸, yapağıyla beraber kullanıldığını belirtmiştir. Özellikle Millî Müdafaa Vekili'ne, tiftik ile yapağının yüzde otuz oranında

¹⁰⁴ Tamur, *Ankara Keçisi*, 195.

¹⁰⁵ Bilgi için bakınız. Seyr-i Sefain İdaresi'nin 1931 Yılı Bütçesi'nden Tiftik Cemiyeti'ne 3.500 lira verilmesi kararlaştırılmıştır. (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 29-43-5. 18.07.1931, *TBMM, TBM ZC (IV. Dönem)*, Cilt 3, s. 186-187.

¹⁰⁶ Permi: Kişiler özellikle dış ticaret için devletçe verilen izin. <https://sozluk.gov.tr/?ara=permi>

¹⁰⁷ “Türkiye Tiftik Cemiyeti'nin 1936 Kongre Zabıtları”, *Türk Baytarlar Birliği Dergisi*, 3 ve 4 (1937), 171-172.

¹⁰⁸ Atatürk'e hediye edilmek üzere beyaz renk Ankara sofusunun yapılmasının Tiftik Cemiyeti'nin imalathanesine talimat verilmiştir. Ayşe Menteş Gürler, “Türkiye Tiftik Cemiyeti Tarihçesi”, *Lalahan Hayvan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 46/2 (2006), 42.

beraber sarf edilmesine destek verdiği için teşekkür etmiştir.¹⁰⁹ 1930-1932 yıllarına bakıldığında tiftik stoklarının satılamadığı dönemde Hükümet, bütün fabrikalardan kumaş ve battaniyelere yüzde yirmi oranında tiftik karıştırılmasını istediği görülmektedir.¹¹⁰ 1936 yılına gelindiğinde ise ülkede tiftik ve yapağıdan yapılan kumaşların fabrikalarda üretildiğini hatırlatarak Türk bayrağının da tiftik yapılması gerektiğini söylemiştir.¹¹¹

“Posta Kanunu’na Ek Kanun Lâyihası ve Nafia ve Bütçe Encümenleri Mazbataları” hakkında yapılan oylama sırasında söz alan Süleyman Sırrı Bey, 4. madde kapsamına birçok şehirde şubesi bulunan Tiftik Cemiyeti’nin eklenmesi için verdiği karar kabul edilmiştir. Süleyman Sırrı Bey’in Tiftik Cemiyeti’nin dahilini istediği 4. madde ve A fıkrası şu şekildedir; Madde 4: Posta ve telgraf ve telefon idaresinin istatistiklerine nazaran aşağıdaki fıkralarda yazılı muhabere evrakı ve nakliyat ücretlerinin bir senelik tutarının binde beşi her sene alakalı daire bütçelerinden maktuan ödenir: A- Bu kanunun tatbiki tarihine kadar muafiyetten istifade eden Hilal-ı Ahmer, Himayet-i Etfal ve Türk Tayyare Cemiyetlerinin muhabere maddeleri ile kıymeti mukaddereleri mektup, kıymetli kıymetsiz posta paketleri dahil edilecektir.¹¹²

1937 yılı Ziraat Vekâleti Bütçesi hakkında TBMM’nde yapılan konuşmalarda Kütahya Milletvekili Mehmet SOMER Bey, Tiftik Cemiyeti’ne ayrılan bütçeye tepki göstermiştir. İlk olarak Tiftik Cemiyeti’ne senelerdir verilen yardım miktarını söyleyerek Tiftik Cemiyeti’nin ne gibi bir görevi olduğunu sorgulamıştır.¹¹³ Süleyman Sırrı Bey, Ziraat Vekili Muhlis ERKMEN’in açıklamalarına ekleme yaparak çalışma programını aktarmıştır.¹¹⁴

1929 yılına gelindiğinde tiftiğin iç ve dış satımlarda tamamen durmaya yaklaştığı ve keçilerin elden çıkarılamayıp sürüler halinde kesildiğini söylemiştir. Yine ülkenin dört bir yanında başlayan gelişme ve yükselme hareketlerine dahil olma hevesiyle tiftiğin ıslahı işine

¹⁰⁹ 21.05.1933, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, Cilt 15, s. 267.

¹¹⁰ Detaylı bilgi için bakınız. O dönem yapılan tiftik ile diğer ham maddenin karıştırılması mevzuu bir sefer yapılmış olup fabrika müdürlerinin tiftiğin kumaşı kabalaştırdığı bahanesiyle tekrardan yapılmamıştır. Araştırmacı bunun sebebinin oğlaklardan alınan yumuşak tiftiğin değil, daha sert tiftik ipinin tercih edilmesi olduğunu belirtmiştir. M. Faik Üstar, *Tiftik ve Tiftikçiliğimiz*, (İstanbul: Üniversite Kitabevi, 1940), 117.

¹¹¹ 11.05.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 11, s. 39.

¹¹² 04.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 56.

¹¹³ 21.05.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 18, s. 368.

¹¹⁴ Detaylı bilgi için bakınız. Vekil ERKMEN, ziraat bütçesi hakkında sorulan tüm soruları cevaplamıştır. Memed Somer Bey’in, Tiftik Cemiyeti’ne yönelik sorusuna, tiftiğin ıslahı için güzel çalışmalar ortaya koyduklarını, yapılan yardımın gerekli olduğunu, gelecek sene verilecek bilanço ile Tiftik Cemiyeti’nin harcamalarının daha açık olacağını belirtmiştir. 28.05.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 18, s. 375.

giriştiklerini belirtmiştir. Bu kapsamda Lalahan'da kurulan tesis ve Bentderesi'nde¹¹⁵ yapılan bir Umumî Merkez binasından bahsederek 1933 yılında 250 damızlık keçi yetiştirildiğini bildirmiştir. Umumî Merkez binasının işleyişine göre Ankara'nın kazalarında bulunan şubelerden defterleri istenir. Bu defterlere göre eldeki mahsul kazalara dağıtılır. Bunun için şubeler azalarını merkeze bildirmelidir. Merkezden gönderilen Tiftik Cemiyeti'nin veteriner hekimiyle azanın sürüleri kontrol edilir. Damızlık olan keçilere damga vurularak vesika verilir.¹¹⁶ Vesika işlemleri hakkında Süleyman Sırrı Bey, 11.10.1935 tarihli TBMM oturumunda da açıklama yapmıştır. Zabıtai Sıhhiyei Hayvaniye Kanunu'nun 32. maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Kanun, maddesine göre Hükümetin, hayvanların ıslahı noktasında teşvik için damızlık olarak işaretlenen hayvanlara verilen vesikanın puldan muaf tutulacağını bildirmektedir. Süleyman Sırrı Bey, Tiftik Cemiyeti'nin de hayvan ıslahı üzerine çalıştığını ve bu kanuna dahil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Maliye Vekâleti'nin tamiminde geçen "Tiftik Cemiyeti'nin elinde bulunan bölgelerdeki tiftiklerin vesikasını Tiftik Cemiyeti'nin vermesi gerekmektedir" ibaresi üzerine damızlık tespitinin işleyişinden bahsetmiştir. Buna göre, iki uzman eşliğinde köylerde dolaşarak damızlık olabilecek hayvanlara vesika verilmiştir. Maliye'ye gönderilen bu vesika, maliye tarafından mühürlendikten sonra hayvanlar vergiden muaf tutulmuştur. Tiftik keçileri için bu işleyişin sağlandığını ve Tiftik Cemiyeti'nin vesikalarının puldan muaf olduğunu belirten Süleyman Sırrı Bey, sadece bu işleyişin kanuna eklenerek sağlamlaştırılmasını istemiştir.¹¹⁷

Süleyman Sırrı Bey, Hükümet'in yeni bastırdığı para tedavülünde tiftik keçisinin konulmasını da bir başarı olarak tespit etmiştir. 2. ve 3. Emisyon gruplarında 50 TL'lik kâğıt paraların arka yüzüne Ankara keçileri eklenmiştir. 1938-1951 tarihleri arasında tedavülde bulunmuşlardır.¹¹⁸

Konuşmasının geri kalanında Tiftik Cemiyeti masraflarından bahsetmektedir.

"Masrafına gelince; gerçi biraz nazarı dikkate çarpıyor, bütçesi yalnız Devletten aldığı paraya münhasır değildir, cemiyet masrafının santimine kadar hesabı muayyendir. Tiftikten 45.000 lira kadar bir hasılatı vardır. Merkezinde bir kâtibi, bir odacısı, bir gece bekçisi

¹¹⁵ Belgeyi görmek için bakınız. Bentderesi'nde Kârı Kadım Bent ile Keçecizade Mehmet Bey'in mobilya fabrikası arasındaki hazineye ait arazinin Tiftik Cemiyeti'ne verilmesi kabul edilmiştir. 12151 sayılı Kararname ile 690 m²'ye çıkarılması kabul olunmuştur. (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 25-4-9. (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 42-10-18.

¹¹⁶ 28.05.1937, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 18, s. 377.

¹¹⁷ 11.10.1935, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 5, s. 71-72.

¹¹⁸ Murat Fidan vd., "Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/18 (Aralık 2019), 153.

mevcuttur. Masrafları tamamıyla mazbuttur. Eğer bu cemiyete yapılan yardım da Maliye Vekâleti bütçesinde, diğer cemiyetlere yapılan yardımlar arasında geçseydi hiç de göze çarpmazdı. Murakabesi ve alakası dolayısıyla Ziraat Vekâleti bütçesine koyduğu için nazarı dikkati celbetti...” diyerek çalışmalarını merak eden milletvekillerini, Tiftik Cemiyeti’ne davet etmiştir.¹¹⁹

Süleyman Sırrı Bey’in açıklamaları kapsamında Tiftik Cemiyeti’nin Kongre Zabıtları incelendiğinde çalışmalar detaylandırılabilir. Tiftik Cemiyeti 1936 Kongresi’nde başlangıçta okunan Merkezi İdare Heyeti Raporu’nda Lalahan’daki tesiste yapılan çalışmaların bilgisi verilmiştir. Buna göre; çiftliğin ağaçlandırılması ve diğer su ihtiyaçlarını giderebilmek, havuz ve çeşmede dahil olmak üzere 3,5 kilometreye yakın beton veya demir boru kullanılarak kanallar yapılmıştır. Çiftliğin biri 48 ton, biri 122 ton, biri 270 tonluk havuzu ve 90 tonluk su deposu kurularak çiftliğe gerekli su ihtiyacı temin edilmiştir. Türkiye’nin pek çok bölgesinden getirilen 10.000 kadar meyve veren ve vermeyen fidanlardan dikilmiştir. Demiryolu civarındaki bölgeye 350 kilo badem çekirdeği ekilmiştir. 4,5 dönümlük araziye ekilmiş yoncadan ise 2000 kilo yonca elde edilmiştir.

Ankara ve Kayseri demiryolu güzergahında ve Şefaati istasyonuna 5 kilometre uzaklıktaki Kızılyar mevkiinde Devlet Hazinesi’ne ait 200 dönümlük araziden¹²⁰ ileride açılması planlanan iki numune ağılda yetiştirilecek damızlık hayvanlar için kışlık yiyeceklerin şimdiden tedarik edilmiştir. Bu arazi 1 481 lira 60 kuruş bedel karşılığında satın alınmıştır. Çiftliğin arazisi içinde kalan köylü bir kadının 30 dönümlük arazisi de satın alınmıştır. Eldeki hayvan sayısının ağıllara sığmaması sebebiyle üçüncü bir ağıl inşası başlanmış ve çayırın korunması için hangarda yaptırılması gerekli görülmüştür.¹²¹ 1940 yılında Yozgat’ta hazineye ait olan Beyazıtöğlü Çiftliği’ni bedeli beş senede beş taksitte ödenecek şekilde Tiftik Cemiyeti’ne satılması kabul olunmuştur.¹²²

1937 yılı Kongresi’ne bakıldığında inşaat, ziraat çalışmaları şu şekildedir. 1936 yılı ödeneğiyle 60 metre uzunluğunda ve 12 metre genişliğinde Ziraiye Deposu, tiftik kırkım yeri, samanlık, çoban odalarının dahil olduğu 2400 metre avlu ve gübreliğin dahil olduğu yeni bir ağıl inşa edilmiştir. İki numaralı ağılın çevresine sürülerin güneşten ve yağmurdan korunması için Marsilya kiremidiyle örülmüş bir avlu, içinde yaşayan ziraatçiler içinde bir adet fırın

¹¹⁹ 28.05.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 18, s.378.

¹²⁰ (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, 60-96-9.

¹²¹ (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 100-91-3. “*Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin 1936 Kongre Zabıtları*”, 168-169-170.

¹²² (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 90-39-20.

eklenmiştir. Mevcut havuzlardan biri 330 tonluk alana sahip olacak şekilde genişletilmiş, hayvanların su içmesi için 30 metre uzunluğunda iki çeşme yapılmıştır. Yine gelecek sene hayvanların sıcaktan etkilenmemeleri için yapılması planlanan gölgelikler için çiftliğe dahil olan Lalahan İstasyonu'nun makas yerinden veteriner dairesinin önüne kadar gelen iki kilometrelik alanda çalışılmıştır.

Bu senenin ziraat çalışmalarına bakıldığında kavak, söğüt, yabani elma, mazi, çam dahil meyve veren vermeyen olmak üzere toplam 13925 fidan, 105 kiloda badem çekirdeği ekilmiştir.¹²³ Süleyman Sırrı Bey, 1947 yılı Malî Bütçesi'nin görüşmelerinde Tiftik Cemiyeti'ne ödenen ödeneğin çekilmesi yönündeki teklife karşılık söz aldığında “Lalahan İstasyonu yanında ve trenle seyahat eden arkadaşlarımin her zaman görebilecekleri yerde, ilk alındığı vakit içinde bir asırlık söğüt ve akmayan çeşmeden başka bir şey bulunmayan köhne üç dört damdan ibaret çiftlikte bugün her biri 60-70 metre uzunluğunda kârgir temiz ağıllarla veteriner dairesi inşa edilmiş...” sözleriyle Tiftik Cemiyeti'nin inşaat ve ziraat çalışmaları hakkında detay vermiştir.¹²⁴ Çiftlikte ekilen veya dışarıdan alınan hububat ürünlerin tablosu aşağıda verilmiştir. Tabloya ve Tiftik Cemiyeti'nin yukarıda belirtilen çalışmalarına bakılınca ihtiyacın yıllara göre arttığı, üretimin ise hava koşulları, idari yöntemler ve coğrafi koşullara göre yer yer etkilendiği görülmektedir.

Tablo 2. 1935-1937 Yılları Arası Tiftik Cemiyeti Depolarındaki Mahsul Stoğu

Ürün	1935 Yılı Mahsulü	1936 Yılı Mahsulü ¹²⁵	1936 yılı Dışarıdan Alınan Mahsul	1937 Yılı Mahsulü ¹²⁶	1937 Yılı Dışarıdan Alınan Mahsul
Arpa	1134 kilo arpa	1150 kilo	7836 kilo	600 kilo	12460 kilo

¹²³ “Türkiye Tiftik Cemiyetinin Senelik Kongre Zabıtları”, *Türk Baytarlar Birliği Dergisi*, 5 ve 6, (1937), 290-291.

¹²⁴ 28.12.1947, TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem), Cilt 8, s. 561.

¹²⁵ Detaylı bilgi için bakınız. Çiftliğin ambarında bulunan 946 kilo arpa, 1010 kilo buğday, 512 kilo yulaf gelecek sene için ayrılmıştır. Fakat bu stoğun yetmeyeceği bilindiği için 4640 kilo ot satın alınmıştır. “Türkiye Tiftik Cemiyeti'nin Kongre Zabıtları”, 169.

¹²⁶ Detaylı bilgi için bakınız. Bu sene ekilen mahsulde devamlı yağın yağmur sebebiyle kınacık ve kör oluşmuştur. Bu sebeple ekilen tohumu kıyasla beklenen miktarda mahsul alınamamıştır. Mahsuldeki azlığın diğer bir sebebi ise aylıkçı çiftçiler ile ortak ekim yapılmasıdır. Ortakçılıktan beklenen fayda sağlamadığı kararı alınarak vazgeçilmiştir. Ayrıca hem çiftlik hasılatından hem geçen seneden kalan hem de dışarıdan alınıp ambara aktırılan ürünlerin miktarı şu şekildedir; 3164 kilo buğday, 299 kilo arpa, 749 kilo yulaf, 36350 kilo ot, 4042 kilo saman, 3000 kilo yonca, 365 kilo tuzla toplam 1097 lira kıymetinde mahsulün ambara girdiği belirtilmiştir. “Türkiye Tiftik Cemiyetinin Senelik Kongre Zabıtları”, 288-289.

	ekilmiş, mevsimin			arpadan 2255	
	kurak olması			kilo	
	sebebiyle 1692				
	kilo elde				
	edilmiştir.				
Buğday	1620 kilo	1500 kilo	5034 kilo	1500 kilo	2639 kilo
				buğdaydan	
				1332 kilo	
Yulaf	1460 kilo	250 kilo		100 kilo	
				yulaftan 1376	
				kilo elde	
				edilmiştir.	

Süleyman Sırrı Bey'in TBMM'de yaptığı bu konuşmayı takiben Afyonkarahisar Milletvekili Cemal AKÇİN Bey hem desteklemiş hem de eleştirmiştir. Kendisi Tiftik Cemiyeti'nin ülke çapında tiftik adına yararı olduğunu kabul etmekle birlikte bu işin devlete aktararak devlet eliyle yapılması gerektiğini söylemiştir. Kütahya Milletvekili Mehmet SOMER Bey, sert bir eleştiriyle Süleyman Sırrı Bey'in açıklamalarına karşılık vermiştir. “Arkadaşlar biliyorsunuz ki, yirminci asırda yaşıyoruz. Binaenaleyh, bu gibi işleri yapmak için herhalde mütehassıs ve alim adamlar çalışmalıdır. Yoksa orada baytar var demek doğru olmaz. Hem bir baytar orada nasıl çalışabilir, bhusus Vekâletin baytarı? Vekâlet baytarı veya herhangi bir baytar ki, o, âli tahsil görmüştür, bir cemiyet emrinde çalışamaz. Sonra fazla olarak işitiyoruz ki, bu sene hayvanlar ölmüştür. Çünkü fennî bir şekilde yetiştirilmemiştir. Pekâlâ ama milletin parası heder oluyor.” diyerek Tiftik Cemiyeti'ne tahsis edilen paranın Vekâlet bütçesine geri ilave edilmesi için taktir vermiştir.¹²⁷

Mehmet SOMER Bey'in eleştirisine yönelik olarak kongre zabıtlarında yer verilen telef sayısına bakıldığında 1936 yılı zabıtlarına geçen seneden 847 baş keçiden, 359 yavru alınmış ve bunun 58 adedi satılmış, telef olan 12 adedinin ikisini kurt yemiş, kalanları hastalıktan gitmiştir.¹²⁸ 1937 yılında ise ortaya çıkan sari ciğer hastalığı¹²⁹ sebebiyle 411 keçi

¹²⁷ 28.05.1937, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 18, s. 379.

¹²⁸ “Türkiye Tiftik Cemiyetinin 1936 Kongre Zabıtları”, 168.

¹²⁹ Detaylı bilgi için bakınız. Sari ciğer hastalığı, sari zatürre olarak da geçmektedir. Tamur, *Ankara Keçisi*, s. 196.

telef olmuş, 94 keçi sürüden ayrıştırılmış, geriye damızlık olarak sadece 50 keçi, toplamında ise 590 adet keçi kalmıştır. Kalan keçilerden ise 24 erkek, 28 dişi oğlak alınabilmiştir.¹³⁰ 1936 yılında 50 tekeden belirli bir miktarı sürü için ayrılmasından sonra kalan damızlık tekeler dağıtılmıştır. Gelecek sene 140 baş damızlık teke olacağı tahmin edilmiştir. Fakat ortaya çıkan hayvan hastalığı sebebiyle sadece 50 adet damızlık teke kalmıştır. Damızlık tekelerin kimlere verileceği ve ne şartlar taşıması gerektiği kongrede belirlenmiştir. Verilecek tekeye iyi bakabileceğini savunan çiftçinin ağılındaki sürü tetkik edilmeli ve sürüsünün belirli ölçülerin üstünde olmalıdır.¹³¹ 1935-1937 yıllarında sürüden elde edilen tiftiğin kilosu ise şu şekildedir.¹³²

Tablo 3. 1935-1937 Yılı Tiftik Cemiyeti Sürüsünden Elde Edilen Tiftik (kg)

Yıl	Ölçü	Keçi	Teke	Oğlak
1935	Ortalama	2480	3133	1326
	En yüksek	3500	4500	2000
1936	Ortalama	2397	3550	1350
	En yüksek	4000	4400	2500
1937	Ortalama	-	-	-
	En yüksek	3750	4- 4500	-

TBMM’de dönen hararetli tartışmaya Eskişehir Milletvekili Emin Sazak Bey’ de dahil olarak, Süleyman Sırrı Bey’in bu işin başına geçmesiyle tiftiğin gündeme gelmeye başladığını belirtmiştir. Ayrıca Ziraat Vekâleti tarafından yapılsa 250 bin lira kadar tutacak olan Lalahan’da bulunan çiftliğin yarı fiyatına yaptırmayı başardığını vurgulamıştır. Tiftik Cemiyeti’nin henüz ülkeye çok faydası olmadığı eleştirisine “...ama bütün memleketteki tiftik cinslerini görüp, ıslah edilecek cinsleri seçtikten sonra yeni bir nesil yetiştirmek derhal temin edilecek bir şey değildir.” diyerek Tiftik Cemiyeti’nin çalışma metodunu öğrenmek için çiftliğe uğranılması gerektiğini söylemiştir.¹³³ Tiftik Cemiyeti kuruluşu sürecinde ülke genelindeki tiftik keçilerinden en iyi olan damızlıkları seçimi hakkında bilgiyi Süleyman Sırrı

¹³⁰ “Türkiye Tiftik Cemiyetinin 1936 Kongre Zabıtları”, 286-287.

¹³¹ “Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin 1936 Kongre Zabıtları”, 172- 176-179.

¹³² “Türkiye Tiftik Cemiyetinin 1936 Kongre Zabıtları”, 168. “Türkiye Tiftik Cemiyetinin Senelik Kongre Zabıtları”, 287.

¹³³ 28.05.1937, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt, 18, s. 379.

Bey vermektedir. Buna göre; bir uzman heyetiyle ülkedeki en güzel tiftiğin yetiştigi sürülerden yüzde beş oranında seçilerek satın alınan altı aylık cepişlerin iki yaşlarını bitirmesiyle belirlenen ölçülere uyup uymadığı denetlenerek uyanlara küpe takılır.¹³⁴

Gümüşhane Milletvekili Durak SAKARYA Bey, Tiftik Cemiyeti'ni ziyaret eden birisi olarak yararlı bir cemiyet olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte bu sene yardım bütçesinin verilmesini, Tiftik Cemiyeti'nin fayda sağlamaması durumunda gelecek sene Ziraat Vekâleti'ne devredilmesini önermiştir. Çorum Milletvekili ise Tiftik Cemiyeti'nin yararlı dernekler kapsamında olduğunu hatırlatmıştır.¹³⁵ 29 Temmuz 1939 tarihli kararla Türkiye Tiftik Cemiyeti'nin tiftiğin ıslahı ve dünya ticaretine katılması için yaptığı çalışmalardan dolayı yararlı dernekler statüsüne girmesi kabul görülmüştür.¹³⁶ 29.05. 1937 tarihli oturumda Mehmet SOMER Bey(Kütahya), Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan ödeneği hatırlatarak bu paranın ve tiftiğin sarfının Ziraat Vekâleti tarafından yapılması gerektiğini bir kere daha hatırlatarak Cemal AKÇİN Bey'le (Afyonkarahisar) birlikte verdikleri karar yapılan oylama ile kabul edilmemiştir.¹³⁷

1938 yılı Ziraat Vekâleti bütçesi konuşmalarına gelindiğinde Mehmet SOMER Bey (Kütahya) ve Cemal AKÇİN Bey'in (Afyonkarahisar) Tiftik Cemiyeti'ne bütçeden ayrılan 12.000 liralık yardım konusunu yeniden gündeme getirmişlerdir. Bu sefer Ziya Gevher ETİLİ Bey' de (Çanakkale) bu konuda eleştirel yaklaşarak yardımın reddini istemiştir. İlk olarak Cemal AKÇİN Bey (Afyonkarahisar) söz almış, Tiftik Cemiyeti'ne çalışmaları için teşekkür edip artık ödeneğin kesilmesi gerektiğini ve yapılacak bir girişim varsa devlet eliyle yapılması gerektiğini rica etmiştir. Süleyman Sırrı Bey'in, Tiftik Cemiyeti'nin 1938 yılına kadar gördüğü devlet yardımının 150.000 liraya ulaştığını alınan yardımın 17.000 lirasıyla maaşlar ve müstahdemine, 15.000 lirasıyla ağıllara ayrıldığını belirten söylemini hatırlatarak Hükümetin yardımına ihtiyacı olmadığını söylemiştir. Bu sebeple Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan 12.000 liranın hayvanat işine ilavesini isteyen takriri vermiştir. Cemal AKÇİN Bey'in (Afyonkarahisar), Tiftik Cemiyeti'nin, tıpkı diğer cemiyetlerin yönelmeye başladığı gibi kooperatifçiliğe¹³⁸ başlamasının daha faydalı olacağını söylemiştir. Ayrıca tiftik fiyatının

¹³⁴ 28.12. 1947, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 8, s. 561.

¹³⁵ 28.05.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 18, s. 380.

¹³⁶ (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 88-73-3.

¹³⁷ 29.05.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 18, s. 391-392.

¹³⁸ Detaylı bilgi için bakınız. Kooperatifçilik hakkında Tiftik keçisi yetiştiriminde çiftçiler adına söz alan Süleyman Sırrı Bey, "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" 1. maddesinin oylaması sırasında "Bu kanun çiftçiler arasında teşekkül edecek kooperatifleri emrediyor. Bu zirai tabirinden tiftik yetiştirenler arasında da bir kooperatif kurmak manası çıkmalıysa hayvancılık tabiri de eklenmelidir." demiştir. Kanunun 1. maddesinin

yükselmesindeki tiftik Cemiyeti'nin etkisi olduğu kanaatinin yanlış olduğunu, bunun sadece devletin tedbirleri ve dışarı pazarlardaki teminatlarıyla mümkün olduğunu belirtmiştir.¹³⁹

Memmed SOMER Bey (Kütahya), “Donanma cemiyetine ve millî mahsulat cemiyetine paralar verildi. Tiftik meselesi 23 vilayeti alakadar eden bir meseledir. Bu kadar muazzam enstitüler için Hükümet bu kadar milyonlar veriyor mütehassıslar getiriyor. Bunlar durup dururken biz, bir cemiyetle tiftikçiliği ıslah edecekmişiz. Ben bunu anlamıyorum. Eğer siz bu şekilde bunu kabul ederseniz bir diyeceğim oktur. Fakat bu iş 23 vilayetin işidir. Sonra arkadaşlar, halka karşı Hükümetin yüksek vaziyeti vardır. Hükümetin mühim teknik müesseseleri çalışıyor. Demek ki, bunlar yapamıyor da bu işi Tiftik Cemiyeti mi yapıyor? Bu gibi işlerle meşgul olacak en ziyade Hükümet müesseseleridir.” diyerek bu işin Hükümet eliyle yapılması gerektiğine sert eleştirisiyle dikkat çekmiş ve Cemal Bey’le (Afyonkarahisar) ortak takrir sunmuştur.

Ziya Gevher ETİLİ Bey (Çanakkale), Tiftik Cemiyeti’ne sağlanan paranın az olmadığını bu paraların toplamıyla ağır sanayi yatırımlarına destek olunabileceğini, bu işinde Devlet elinde daha kıymetli olacağını söylemiştir. Bu işin devlet statüsünde olması durumunda şimdiki durumundan daha iyi olacağını, tiftikten üretilen numunelerin Tiftik Cemiyeti şubelerinde yayınlanmaktan daha fazlasını elde edebileceğini bildirmiştir. Bu eleştiriler neticesinde Cemal AKÇİN Bey ve Mehmet SOMER Bey’in sunduğu 844. Faslın 6. maddesindeki¹⁴⁰ 12.000 liranın Ziraat Vekâleti’nin aynı faslında ıslahatı hayvanata ait kısmına eklenmesini isteyen takririn sadece aynı fasılda kalması oylamayla kabul edilmiştir.¹⁴¹ 1941 yılında Tiftik Cemiyeti’ne yapılan ödeneğin yeniden bütçeye eklendiği görülmektedir. Tiftik Cemiyeti’nin kuruluşundan itibaren devlet bütçesinden ayrılan ödeneğe bakıldığın şu tablo oluşmaktadır.

kapsamı şudur: “Bu kanunda yazılı hükümlerden faydalanmak üzere çiftçiler aralarında bucsuz ve zincirleme sorumlu Tarım Kredi Kooperatifleri kurabilirler. Kooperatif ortaklarının ürünleri üzerinde tecim veya komisyonculuk yapanlar, üremle para veya mal olarak kredi verenler bu kooperatiflere giremezler.” 04.10.1994, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 5, s. 14.

¹³⁹ 27.05.1938, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 25, s. 269.

¹⁴⁰ 23.05.1935, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 25, s. 172.

¹⁴¹ 27.05.1938, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 25, s. 271-272-273.

Tablo 4. Malî Bütçeden, Tiftik Cemiyeti'ne Ayrılan Ödenek

Yıl	Ayrılan Bütçe
1932	13.500
1933	15.000 ¹⁴²
1934	20.000 ¹⁴³
1935	26.880
1936	26.880 ¹⁴⁴
1937	26.880
1938	12.000 ¹⁴⁵
1940	27.701
1941	10.000 ¹⁴⁶
1942	20.000
1943	25.000
1944	25.000 ¹⁴⁷
1945	14.583 ¹⁴⁸
1947	12.500
1948	12.500 ¹⁴⁹

Süleyman Sırrı Bey, bu eleştirilere verdiği cevapta cemiyetin harcamalarına değinmiştir. Cemiyetin kurulmasından beri gelişme kaydedilebilmesi için çalıştığını, yakın zamanda gelen Maliye Müfettişinin çiftlik, arazi ve kurulan tesisatı incelediğini hesap ve işlemlerde bir problem görmediğini, temin edilmiş 209.000 liranın 8 senede karşılığını açıklamıştır. 24.000 lirası çalışanların ücreti olarak kesilmiştir. Geri kalanı ile merkez binası başta olmak üzere Tiftik Cemiyeti'nin inşaat ve ziraat işlerine tahsil edilmiştir.

¹⁴² Detaylı bilgi için bakınız. 1932-1933 yılı Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan ödenek ve bütçe düzenlemelerini görmek için bakınız. 15.05.1933, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, Cilt 15, s. 285.

¹⁴³ 27.05.1934, *TBMM, TBMM ZC (IV. Dönem)*, Cilt 22, s. 156.

¹⁴⁴ Detaylı bilgi için bakınız. 1935-1936 yıllarında Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan ödenekler ve bütçeyi incelemek için bakınız. 25.05.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, s. 161.

¹⁴⁵ Detaylı bilgi için bakınız. 1937-1938 yılı Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan ödenekler ve bütçeyi incelemek için bakınız. 23.05.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 25, s. 172.

¹⁴⁶ Detaylı bilgi için bakınız. 1940- 1941 yılı Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan ödenekler ve bütçeyi incelemek için bakınız. 26.06.1941, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 18, s. 72.

¹⁴⁷ 22.05.1944, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 10, s. 72/13.

¹⁴⁸ 21.05.1945, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 17, s. 172.

¹⁴⁹ Detaylı bilgi için bakınız. 1947-1948 yılı Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan tutar ve bütçe düzenlemeleri için bakınız. 1948 yılı için ayrılan ödenek oylamalar sonucu reddedilmiştir. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Birleşim: 23, Cilt 8, s. 156.

Mehmet SOMER Bey (Kütahya) ve Cemal AKÇİN Bey'in (Afyonkarahisar) bu konuyu iki senedir irdelemelerinin bir anlamının muhakkak olduğu fakat 250 milyon liralık devlet bütçesinden 12.000 liranın cemiyet neden esirgenmesi gerektiğine sitem etmiştir.¹⁵⁰ 1947 yılı bütçe görüşmelerinde 126 Milletvekili Tiftik Cemiyeti'ne ayrılan ödeneğin bütçeden çıkarılmasını istemiştir.¹⁵¹ Bolu Milletvekili İhsan YALÇIN Bey, verilen teklif üzere açıklama yapmış, tiftiğin ıslahı adına yapılan çalışmalar için Tiftik Cemiyeti'ne yapılan teşekkür sonrası bu işin devlet eliyle yapılması gerektiğini söylemiştir. Süleyman Sırrı Bey ise ülkedeki pek çok ili alakadar eden tiftiğin ıslahı için çalışan dahilinde Cumhuriyet İdaresi'nin de desteğiyle mebusların, yetiştiricilerin ve tiftik tüccarlarının¹⁵² olduğu Tiftik Cemiyeti'nin 1930 yılında kurulduğunu ve başkanı olarak kendisinin görevlendirildiğini dile getirmiştir.¹⁵³ Tiftiğin okkasının 25 kuruşa kadar düştüğünü hatırlatmıştır. Süleyman Sırrı Bey, tiftik keçilerinin başlarda tüylerinin 16 cm, keçiden alınan azami tiftik oranının ise 1 kiloyu geçmediğini, şimdilerde ise bu tüyün uzunluğunun 32 cm, verdiği tiftiğin ise 2,5 kiloyu bulduğunu söylemiştir. 1932 yılına kadar arazi teşkilatı, 1932'den sonra ise damızlık keçi üretimi için çalışmalar başlandığını belirtmiştir. Hazineden¹⁵⁴ satın alınan araziler ile Lalahan ve Yerköy'de ağıllar yapılmış, bu ağıllar çevresinde inşaat ve ziraat çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ankara Bentderesi'nde Umumi Merkez Binası yanına tiftiğin Ankara sofuna dönüştürüldüğü bir imalathane, bir de tiftik ipi fabrikası inşa edilmiştir.¹⁵⁵ Bu

¹⁵⁰ 27.05.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 25, s. 270-271.

¹⁵¹ 28.12.1947, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 8, s. 559.

¹⁵² Detaylı bilgi için bakınız. Tiftik Cemiyeti Kurucuları içerisinde Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey, İzmir Mebusu Rahmi Bey, Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Ankara Mebusları İhsan ve Şakir Beyler, Çorum Mebusu İsmail Kemal Bey, Bolu Mebusu Şükrü Bey, Sivas Mebusu Ziya Bey, Amasya Mebusu Nafiz bey, İktisat Vekâleti Müsteşarı İhsan Abidin Bey, Baytar Umum Müdürü Ali Rıza Bey, Baytar Şube Müdürü M. Abdurrahman Bey, Ticaret Umum Müdürü M. Nakı Bey, Sanayi Umum Müdürü M. Recai Bey, Baytar Şube Müdürü M. Nurettin Bey, İktisat Vekâleti Baytar Şube Müdürü M. Cevat Bey, Askerî Bakteriyoloji Laboratuvarı Şefi Süreyya Bey, İktisat Vekâleti Neşriyat Müdürü M. Cevat Bey, Baytar Hüsnü Bey, Ecirzade Mustafa Bey, Culhazade Mehmet Bey, Culhazade Rıfat Bey, Serattarzade Rasım Bey, Serattarzade Emin Bey, Çolakzade Sabri Bey, Çayırızade Kemal Bey, Polatlı'dan Damatzade Hakkı Bey, Ayaşlı Fuat Bey, Çubuk Kazasından Osman Bey, Karabiberzade Hacı Tahir Bey, Ayaşlı Seyit Bey, Borsaklı Köyünden Barutoğlu İbrahim Bey, Yabanabat Yukarı Karaveren Köyünden Esat Bey, Yabanabat Pazar Nahiyyetinden Hamdi Bey, Haymana Çaplı Köyünden Hasan Bey, Haymana Yalınayak Köyünden Sadullah Bey, Haymana Altılar Köyünden İbrahim Bey, Haymana Şerefli Köyünden Ömer Bey, Orta Köylü Mehmet Efendi oğlu Osman Bey, Çubuk Kazası Mırı Köyünden Halit Bey, Ravlı Köyünden Ali Bey, Durmuş Köyünden Satılmış Bey, Çubuk Kazasından Bekir Bey, Zırlı Satılmış Bey, Haymana Halaçlı Köyünden Hüseyin Bey, Cihanbeyliden Kozanlı Kazım Bey, Elâgoz Köylü Ali Bey, Polatlı Tahir Bey, Küçük-yozgat Hasan Oğlan Köyünden Rıza Bey, Kınacızade Ziya Bey ve diğerleri bulunmaktadır. 10. 05. 1932, *T.C. Resmi Gazetesi*, Sayı: 2073.

¹⁵³ 28.12.1947, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 8, s. 560.

¹⁵⁴ Detaylı bilgi için bakınız. Ankara'nın Balık Pazarı caddesinde İğneciler ve Ördekçiler vakıflarına ait arsanın senelik 150 lira kira karşılığında beş sene süreyle Türkiye Tiftik Cemiyeti'ne kiralanması kabul edilmiştir. (BCA), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 37-49-10.

¹⁵⁵ 28.12.1947, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 8, s. 561.

imalathane için arşivden alınan belgede 1945 yılında Yozgat'ta zanaatkarlık yapan ve sof işinden anlayan Alman Karl Bobb'un Tiftik Cemiyeti'nde çalışması için Ankara'ya gelebilmesi ricasında bulunduğu öğrenilmiştir.¹⁵⁶

Süleyman Sırrı Bey, Tiftik Cemiyeti'ni ziyarete gelen Amerikalı General Oliver ve maiyeti tarafından çiftliğin gezildiğini ve çok beğenildiğini de bahsetmiştir. Hatta General Oliver'in gezi sonunda kendisine “Çiftliği ve bütün tesisatı gezdim ve numune sürülerini gördüm. İlk alındığı zamanki vaziyeti de sordum ve halihazırda da tetkik ettim. Bu step sahada böyle bir eseri vücuda getirmek az mesainin semeresi değildir. Sizi tebrik ederim. Eserlerinizle iftihar edebilirsiniz” dediğini vurgulayarak Tiftik Cemiyeti'nin çalışmalarının övgü aldığı vurgulamıştır.¹⁵⁷

Süleyman Sırrı Bey, Tiftik Cemiyeti'nin özellikle eleştirildiği devlet bütçesinden aldığı ödeneğin nereye harcandığı ve Tiftik Cemiyeti'nin hiç hasılatının olup olmadığıyla ilgili eleştirilere cevap vermiştir. Cemiyetin 17 sene zarfında 550 bin lira hasılat edinilmiş ve bunun 300 bin lira kadarı devlet bütçesinden edinilmiş, geri kalanı Tiftik Cemiyeti'nin mesaisiyle kazanılmıştır. Bu hasılatın 126 bin lirası maaşlara ayrılmış, geri kalanı inşaat ve ziraat çalışmalarına ayrılmıştır.¹⁵⁸ Örnek olarak 1935-1938 arası gelir tablosuna bakıldığında Tiftik Cemiyeti'nin kendi hasılatını kazandığı anlaşılmaktadır. Özellikle çiftlikten kazanılan hasılatın çiftlik masraflarını karşıladığı hatta kar yaptığı görülmektedir. Aynı şekilde giderlere bakıldığında Tiftik Cemiyeti'nin gelirinin masraflarından fazla olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵⁶ (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 206-408-14.

¹⁵⁷ 28.12.1947, TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem), Cilt 8, 561.

¹⁵⁸ 28.12.1947, TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem), Cilt 8, 561.

Tablo 5. 1935-1938 Yılı Tiftik Cemiyeti'nin Gelir Tablosu

Varidat	1935-1936¹⁵⁹	1936-1937¹⁶⁰	1937-1938¹⁶¹
Hükümet	26.880	26.880	26.880
İdarei hususiyeden yardım	1.000	1.000	1.000
Bankalardan yardım	700	1.200	1.000
İmalathane hasılatı	864.66	1177.51	1.000
Çiftlik Hasılatı	1.581.04	6769.18	2.000
Belediyeden Yardım	-	-	500
Borsa Komiserliğinden	-	-	1
Şubeler Varidatı	-	-	1
Aza kaydiyesi	1	2	6
Aza duhuliyesi	0.25	0.50	20
Hasılatı Müteferrika	5.619.48	2628.18	500
Ticaret Odasından	-	-	1
Önceki seneden devredilen nakit mamul kumaş, hububat vesaire bedeli	14.680	11.025	11.975
Toplam	51.326.43	50.682.58	47.385

Tablo 6. 1935-1938 Yılı Tiftik Cemiyeti'nin Gider Tablosu

Gider	1935-1936¹⁶²	1936-1937¹⁶³	1937-1938¹⁶⁴
Ücretler	3.662	5.321.20	5.832
Levazım	539	682.72	1.000

¹⁵⁹ “Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin 1936 Kongre Zabıtları”, 189.

¹⁶⁰ “Tiftik Cemiyeti’nin Senelik Kongre Zabıtları”, 302-303.

¹⁶¹ Detaylı bilgi için bakınız. 1937-1938 gelir bütçesi tahmin cetveli kongre sırasında oluşturulmuştur. “Tiftik Cemiyeti’nin Senelik Kongre Zabıtları”, 297-298.

¹⁶² “Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin 1936 Kongre Zabıtları”, 190.

¹⁶³ “Tiftik Cemiyeti’nin Senelik Kongre Zabıtları”, 303-304.

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bakınız. 1937-1938 gider bütçesi tahmin cetveli üzerinden kongre sırasında oluşturulmuştur. “Tiftik Cemiyeti’nin Senelik Kongre Zabıtları”, 299.300.

İcar	0	0	
Tenvir, Teshim	244	123.99	250
Mütenevvi Masraflar	18.563	21.655.30	28.250
Çiftlik Masrafı	1.433	2.128.67	2.800
Akla Gelmeyen Masraflar	69	54.68	250
Fennî Tezgâh Karşılığı	0	0	1
Muhtelif Alacaklılar	7.900	-	-
Sigorta Karşılığı	50	44.85	550
Resmi Tekâlif Karşılığı	332	724.99	900
Vadesi Geçen Borçlar	-	411.94	4949
Toplam	32.792	31.148.43	44.781

Süleyman Sırrı Bey'in yaşlılığı ve Ziraat Vekâleti'nin yardım ödeneğini kesmesi sonrası Tiftik Cemiyeti'nin faaliyetlerini önemli ölçüde azalttığı, devamında ise Tiftik Cemiyeti'ne ait taşınır, taşınmaz menkullerin ilgili bakanlıklara devredilmiştir.¹⁶⁵ Otuz yıllık çalışma boyunca Süleyman Sırrı Bey'in TBMM'de aldığı sözler ve verdiği tekliflerden, tiftiğin ıslahı, geliştirilmesi iç ve dış pazarda satışının yapılabilmesi, üretiminin yapılabilmesi ve en önemlisi kültürel bir değer olarak varlığının sürdürülebilmesi için çabaladığı anlaşılmaktadır.

1.2. Diğer Hayvan Türleri-Hayvancılık ve Tarım Üzerine Düşünceleri

1.2.1. Hayvancılık Üzerine Düşünceleri

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ülke kalkınması için her alanda düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ziraat alanı, savaştan çıkan ülkedeki insan nüfusu yetersizliği, hayvan varlığı- hayvancılığın devam ettirilmesi ve tarım bölgelerindeki üretimin artırılması gerektiği için hükümetin önemli programları içerisinde yer almıştır. 1927 yılı nüfus

¹⁶⁵ İbrahim Erdal, Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Kalkınma Bağlamında Kurulan Bir Sivil Toplum Kuruluş: Türkiye Tiftik Cemiyeti ve Faaliyetleri”, *History Studies*, 12/ 4, (Ağustos 2020), 1751-1752.

sayımında 13.648.000 kişi olduğu belirlenen nüfusun yüzde kırk yedi nokta yedisini çiftçiler oluşturmaktadır. Ülke nüfusunun yüzde yetmiş beşlik kısmının kırsalda yaşaması ziraat çalışmalarının ikinci plana atılmasını engellemektedir.¹⁶⁶

Ülkede mevcut hayvan sayısına bakıldığında cumhuriyet döneminde sayım vergisinden elde edilen 1927 yılında 29.570.000 baş, 1950 yılında ise 55.000.000 küçük ve büyükbaş hayvan tespit edilmiştir.¹⁶⁷ Bu sayılar neticesinde hayvan ıslahı ve ticareti üzerine çalışmaların yapılmış olması gerekmektedir. Hayvan yetiştiriciliği, ekonomisi ve hastalıkları üzerine konular dallandırılarak çalışılmıştır. Hayvan ıslahı için, Karacabey, Konya, Çukurova, Sultansuyu'nda at çiftliği yapılmıştır¹⁶⁸. Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Adana ve Mahmudiye damızlık at yetiştirme depoları, Etlik'te bir bakteriyoloji enstitüsü, ihraç limanlarında karantina yeri ve laboratuvarlar kurulmuştur. Hayvan hastalıklarına karşı aşı ve serumlar üretilmeye başlanmıştır.¹⁶⁹ Bu veriler kapsamında TBMM gündeminde hayvan yetiştiriciliği, ıslahı, korunması ve üretim-tüketim sahası üzerinde ticaretini de düzenleyecek pek çok kanun oluşturulmuş, konuşma yapılmıştır. Süleyman Sırrı Bey'in, TBMM'de hayvancılık üzerinden alınan vergiler, Av Kanunu, Ağıllar Kanunu, Ağnam Vergisi, Orman Kanunu gibi düzenlemeler üzerinde söz almıştır.

Süleyman Sırrı Bey'in 28.04.1937 tarihli TBMM oturumunda “Kara Avcılığı Kanunu” hakkında yapılan konuşmalarda söz aldığı görülmektedir. Kanun maddelerinin oylamasında 3. Maddenin Avcılar Cemiyeti'nden ve diğer avcılardan gelen talepler üzere konduğunu belirtmiştir. “Salahiyet yalnız kazadaki komisyonun değildir. Vilayet, Ziraat, Orman ve Baytar müdürlerinden ve avcılardan iki kişiden mürekkep bir heyet olacaktır ki, o, isterse ilelebet avlanmasını meneder, isterse bu memnuniyeti kaldırır.” Bundan dolayı Bütçe Encümeni'nin maddeyi tayin ederken bu türün çoğalma ya da neslinin tükenme tehlikesine göre hareket edilmesi gerektiğini düşünerek eklemiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Kasım Kaya vd., “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması”, *Kamu-İş Dergisi*, 14/ 1 (2015), 69.

¹⁶⁷ Mehmet Evsile, “Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)”, *Kesit Akademi Dergisi*, 4/14 (Haziran 2018), 21-22.

¹⁶⁸ Ahmet Özçelik, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:8, 2005), 70.

¹⁶⁹ Rasih Demirci & Özçelik, Ahmet, *Tarım Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1186, 1990), 109.

¹⁷⁰ Detaylı bilgi için bakınız. Kara Avcılığı Kanunu 3. madde: Yukarıdaki maddede adı geçmeyen hayvanların avlanılıp avlanılmamasına ve soyları azalmasından dolayı avlanmaları yasak edilen geyik, alageyik ve turaç gibi hayvanların avlanabilecek kadar nesilleri ürettiği görülürse tekrar avlanmalarına karar vermek salâhiyeti bu kanunla teşkil olunacak av komisyonlarına aittir. Bu madde TBMM tarafından kabul edilmiştir. 28.04.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 17, s. 138.

Aynı kanunun 2. Faslında (Av Zamanı, Avlanma Yerleri ve Avlanma Vasıtaları), Ankara Milletvekili Mümtaz ÖKMEN, 10. maddesi müzakeresinin Adliye Encümeni'ni tarafından yapılmasını rica etmiştir. Bunun sebebi olarak şehir hududu dışındaki yerlerde av düzenlemesinin problem oluşturabileceğini, herhangi bir kişinin şehir dışındaki bir bağına ya da hanesini bahane ederek ruhsat tezkeresi almasına gerekmeden silah kullanabileceğini, avlanabileceğini göstermiştir. Süleyman Sırrı Bey, Mümtaz ÖKMEN Bey'e (Ankara), bu maddenin izahını vermiştir. Buna göre, kişi sadece kendi mülkü içerisinde yani çitle çevirdiği alanda avlanma yapabilecektir. Örnek olarak ise Keçiören'de bulunan bir bağda, kişi, dut ağacına dadanmış bir kargaya silah atarsa bunun için tezkere aranmaz. Bu madde önceki av tezkeresinden aynen alınmış olduğunu da belirtmiştir.¹⁷¹

Süleyman Sırrı Bey'in "Hayvanlar Vergisi Kanunu" hakkındaki bazı maddelerin değiştirilmesi ve yeni maddelerin eklenmesi üzerine TBMM' de Bütçe, Maliye ve Ziraat Encümenlerinin verdikleri mazbatalarının tartışılmasında söz almıştır. İzmir Milletvekili Halil Menteşe Bey, çift sürümünde öküzün ve beygirin farkını anlatarak beygirler çift süren genç vatandaşlar ile öküzle çift sürmek durumunda kalan yardıma muhtaç vatandaşlar arasındaki vergi dengesizliğini gidermek adına çift öküzlerinin vergiden düşürülmesini istemiştir.¹⁷² Süleyman Sırrı Bey, bu rica üzerine "Her reçberin öküzü olduğu gibi sağılacak ineği ve bir iki tosunu vardır. Her reçberin beygiri, o yoksa tohumunu taşıdığı merkebi vergiden istisna edilmiştir. Öküzün tahsisen sayımdan istisnası encümende uzun boylu müzakere edildi. Fakat yapılan tecrübeler göstermiştir ki, öküz vergiden istisna edildiği vakit çifte girmemiş olan hayvanlar hakkında bile öküzdür diye iddialar vaki olmuştur." diyerek bu fikrin düşünüldüğü iletmiştir. Ayrıca sayım için giden memurun görev işleyişinin tanımlanması istenen istisna neticesinde daha çok karışacağını söylemiştir. Çünkü sayım memuru önce köylüyü topladığı oda da hayvanlarının adedini, cinsini öğrenir, defter-i mahsusuna yazar. Öküz, çift vergisinden muaf tutulursa her iki tarafında işi zorlaşır. Hayvanlardan alınan vergide devletin gittiği indirim sayesinde iki inek, dört öküzü olan

¹⁷¹ Detaylı bilgi için bakınız. Kara Avcılığı Kanunu 10. madde: Avcılık izni, av tezkeresiyle alınır. Bu tezkere vilayetlerde valiler, kazalarda kaymakamlar ve nahiyelerde müdürler tarafından verilir. Herhangi bir yerden alınmış av tezkeresi Türkiye'nin her yerinde avlanmak için muteberdir. Sürek avı gibi toplu olarak yapılan avcılıkta avcılara yardım için bulunacak kimselerden tezkere aranmaz. Bir kimsenin şehir hududu haricinde bulunan hane ve meskenine muttasıl ve etrafı duvar veya çitle muhat bağ ve bahçesinde yasak edilmeyen zamanların dışında yapacakları avlanma için de tezkere aranmaz. 28.04.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 17, s. 141.

¹⁷² 23.03.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 23, s. 88-89.

birinin 150 kuruşluk kazançta olduğunu da belirtmiş, verginin aynen kabulünü istemiştir.¹⁷³ 4.maddeye göre sığırdan alınan vergi 60 kuruştan 35 kuruşa düşürülmüştür.¹⁷⁴

08.12.1941 yılında ise Ağıllar Kanunu'nun 1. maddesindeki müddetin uzatılmasına dair verdiği kanun teklifi müzakere edilmiştir. Süleyman Sırrı Bey, ülkede yetişen ağnam sayısına dikkat çekerek memleketin çoğu yerde hayvanların üstü açık kenarları dikenli çalılar ile muhafaza edilmeye çalışıldığı, bu yüzden yazın yağmurdan, kışın kardan hayvanların telef olduklarını söylemiştir. Bu sebeple çıkarılan Ağıllar Kanunu'na göre yeni ağılların inşası için bir beş yıl daha istenmektedir. Kanunun maddeleri oylanarak kabul edilmiştir.¹⁷⁵ Encümenliğin mazbatasına göre 1929-1937 yılları arasında 10.000 ağıl yapılmış ya da tamir ettirilmiştir. 1423 Numaralı Ağıllar Kanunu'nun Birinci Maddesindeki Mecburî Müddetin Uzatılmasına Dair Kanun'un maddeleri şu şekildedir.

1. madde: 1423 Numaralı Ağıllar Kanunu'nun Birinci Maddesinde Yazılı Mecburî Yazılı Müddet, Bu kanunun neşri tarihinden itibaren beş sene daha uzatılmıştır.

2. madde: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

3. madde: Bu kanunun icrasına Adliye, Dahiliye ve Ziraat Vekilleri memurdur.¹⁷⁶

Bu kanun, TBMM oturumuna taşındığı sırada Urfa Milletvekili General Ahmet YAZGAN Bey, Ağıllar Kanunu için sunduğu tekliften dolayı Süleyman Sırrı Bey'e teşekkür ettikten sonra hayvanlar için mera ve otlakların da önemine dikkat çekmek istemiştir. Orman Kanunu görüşmeleri dolayısıyla keçilerin ormanlara zarar verdiği otlak meselesi ileri sürülüp meralar yapılacağını söylendiğini fakat henüz bir şey yapılmadığını belirtmiştir.¹⁷⁷

Benzer bir yakınma 1946 yılı Orman Kanunu görüşmelerinde Süleyman Sırrı Bey tarafından da TBMM'de dile getirilmiştir. Hükümet Programı sebebiyle konuşan Başbakan Recep PEKER, Tarım üzerine yapacakları konuşmada Orman Kanunu'na değinerek "Keçi meselesine, her mıntıkada orman olamayacak fundalık sahaların pratik metotlarla hudutlandırılması suretiyle çare aranacak ve buna imkân bulunamayan ve ormana zarar veren yerlerdeki durumun tanzimi işi üstünde ayrıca çalışacak" diyerek Orman Kanunu'na genellikle bağlı kalacaklarını bildirmiştir.¹⁷⁸

¹⁷³ 23.03.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 23, s. 91.

¹⁷⁴ 23.03.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 23, s. 94.

¹⁷⁵ 08.12.1941, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 22, s. 31. *Bugün Gazetesi*, "Ağıllar Kanunu'nun 5 Sene Daha Tatbik Edilmemesi İsteniyor", (7 Aralık 1941), 2.

¹⁷⁶ 08.12.1941, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 22, s. 1-3.

¹⁷⁷ 08.12.1941, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 22, s. 31.

¹⁷⁸ 14.08.1946, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 1, s.32.

Süleyman Sırrı Bey ise bu kanun münasebetiyle pek çok hayvanın meradan mahrum edildiğini, aşırıya gidip fundalığa dahi keçi almadıklarını söylemiştir. Kızılcahamam'dan dönerken yaşadığı bir olay ile durumun ciddiyetine dikkat çekmiştir. “Geçen sene Kızılcahamam'dan geliyordum, kamyonun arkasında birkaç yerli köylüler vardı, konuşuyorlardı. Bu sırada yolun kenarından zayıf ineği ile bir ihtiyar adam geçiyordu. Köylüler sordular, şu civara bakın, orman diye bir şey var mı? Hakikaten yok, bu mıntıkayı orman addederek, buraya orman koruyucuları, keçi sokmuyorlar, şu fukara adamın elli kadar keçisi vardı, bunların etinden sütünden istifade ediyordu. Orman Kanunu'nun yanlış tatbikinden dolayı bir tek zayıf ineği ile kaldı...” Bu sözleriyle birlikte kanunun iyi olduğunu ama iyi uygulanamadığını dile getirmiştir.¹⁷⁹

1.2.2. Tarım Üzerine Düşünceleri

Cumhuriyetin kurulması ile tarımın geliştirilmesi üzerine büyük adımlar atılmıştır. Aşar Vergisi'nin kaldırılması, içki ve tütün gibi ürünlerinin tekelinin ele alınması, üretim için devlet arazileri çiftçilere dağıtılmış, meralar tarıma teşvik için açılmıştır. Her ne kadar 1929 Ekonomik Buhranı, çiftçiyi ekemez duruma getirse bile 1933 yılına gelindiğinde üretim yüzde altmış üç oranında artış göstermeyi başarmıştır.¹⁸⁰ Özellikle hububat ekimi, ülkeye en çok getirisi olan tarım ürünleridir. 1944 yılı ziraat gelirine bakıldığında sırf buğdaydan 824.700.000 lira gelir elde edilmişti. Bu gelir ziraat gelirinin neredeyse 3/1'ne denk gelmektedir.¹⁸¹

Tarım sektörü için yapılan yatırımlardan biri Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıdır. Aşar vergisinin belli bir bedel karşılığında toplayan mültezimlerin giderleri düşüldükten sonra kalan kısım vergiyi teşkil etmekteydi.¹⁸² Bu durum gelen vergi tahsilin yüzde yirmilik kısmının mültezimde kalmasına sebep olmaktadır. 1924 yılında Aşar Vergisi, yıllık üretimin yüzde on- on ikisi olarak alınmakta ve bütçe gelirlerinin yüzde kırkını oluşturmaktaydı.¹⁸³ İzmir İktisat Kongresi'nde, Aşar Vergisi'nin kaldırılması tartışılmış ve 17 Şubat 1925

¹⁷⁹ 14.08.1946, TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem), Cilt 1, s.57.

¹⁸⁰ Zeynep Dernek, “Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2006), 3.

¹⁸¹ Mehmet Evsile, *Tek Parti Dönemi'nde Türkiye'de Günlük Hayat (1923-1950)*, (İstanbul: Hiper Yayın, 2020), 190.

¹⁸² Salim Ateş Oktar – Zinnur Tunç “Aşar Vergisinin Kaldırılmasının Neden ve Sonuçlarına Yeniden Bakış”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi* (edt. Ahmet İncekara, Oktar Salim Ateş), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023), 25-26.

¹⁸³ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2003), 54.

tarihinde çıkarılan kanunla kaldırılmıştır.¹⁸⁴ “Toprak Mahsulleri Vergisi Hakkındaki Kanun” münasebetiyle TBMM’de yapılan hararetli tartışmayı Sivas Milletvekili Naci Demirağ Bey başlatmış, getirilmek istenen verginin, açık bir şekilde Aşar olduğunu belirtmiştir. Hatta “Şu halde Cumhuriyet rejiminin köylüyü kalkındırmak için kaldırmasını zaruri gördüğü bu aşar vergisini, yani şimdiki adıyla; toprak mahsulleri vergisini...” sözleriyle desteklemiştir.¹⁸⁵ Süleyman Sırrı Bey, bu kanun ile aşarı değil, vergi almayı hedeflediklerini vurgulamıştır. Aşarın hububat ve güveri olarak ikiye ayrıldığını, hububatta toprak ağalığı düzeni kurularak hukuka aykırı işler yapıp halka eziyet edildiğini söylemiştir. Güveri üzerinden alınacak vergide ise üç bölüm oluşturulmasının verginin tahsilinde sıkıntıların yaşanmasına sebep olduğunu hesaplamalar sırasında bu sistemin halkı mağdur ettiğini belirtmiştir.¹⁸⁶

18.05.1945 tarihli TBMM oturumunda “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı” münasebetiyle de söz almıştır.¹⁸⁷ 1945 yılında çıkarılan “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, hem toprak sahibi olmayan çiftçileri toprak sahibi yapmak hem de ülkedeki boş ya da terkedilmiş topraklardan yararlanmak istemiştir.¹⁸⁸ TBMM’ye sunulan verilere bakıldığında 1940 yılı öncesinde 500 dönümden az toprağı olan 2,5 milyon aile bulunmaktadır.¹⁸⁹ Süleyman Sırrı Bey de kanunun henüz tasarı aşamasında olduğu dönemde birinci maddesini eleştirmiştir. “Birincisi, arazisi olmayan çiftçiye arazi verecek, ikincisi arazisi olup da toprağı yetmeyenlere ikmal edecek çiftçi olmadığı halde, ben çiftçilik yapacağım diyene verecek.” diyerek maddeyi açıklamıştır. Maddenin oluşturduğu mahzur hakkında ise muhacir olarak gelen Boşnakların kendi ülkelerinde hamalken, Hükümetin çiftçiye toprak, hayvan dağıtacağını duyunca çiftçi olduklarını söylemiştir. Aldıkları toprakları ise bir süre sonra sattıklarını hatırlatarak bu maddeyi eleştirmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Evsile, *Tek Parti Dönemi’nde Türkiye’de Günlük Hayat*, 192.

¹⁸⁵ 19.04.1944, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 9, s. 68.

¹⁸⁶ 19.04.1944, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 9, s.73

¹⁸⁷ Detaylı bilgi için bakınız. Çiftçi Ocakları: Çiftçi Ocağı Arazisi, 500 dönümden yukarı, 30 dönümden aşağı olmayan arazilerdir. Çiftçi ocağı satılamaz ya da ipotek edilemez. Aile fertleri arasında taksim edilemez. Özel durumlar olmadığı sürece bu araziler kiralanamaz ya da ortakçıya verilemez. Bu sistem Nazi Almanyası’ndaki Üretim Yasası’na benzetilmiştir. S. Yelda Kaya, “İşkân ve Toprak Dağıtımı Politikaları Işığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, *Journal of Life Economics*, 2/3 (2015), 94-95. Erdal İnce, “Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumuz Üzerindeki Etkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/13 (2006), 61-65.

¹⁸⁸ Evsile, *Tek Parti Dönemi’nde Türkiye’de Günlük Hayat*, 194-195.

¹⁸⁹ Serkan Tuna, *Tek Parti İktidarında Toprak Bayramı Kutlamaları ve Toprak Reformu (1945-1949)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017), 34.

¹⁹⁰ 18.05.1945, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 17, s. 167.

II. BÖLÜM

2. DİĞER ALANLARDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. Maliye Alanındaki Düşünceleri

Süleyman Sırrı Bey'in, TBMM'de, maliye alanında en çok konuştuğu alt başlık Tekaüt Sandığı üzerinedir. Osmanlı'da tekaüt sistemi, 1865 yılında yayınlanan emeklilik kanunu ile askerî ve mülkî alanlarda başlatılmıştır.¹⁹¹ Bu sistem, Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1909'da çıkarılan Tekaüt Sandığı Kanunu, Millî Mücadele Dönemi'nden başlayarak yapılan değişiklikler ve eklemelerle devam ettirilmiştir. Bu kanun 1930 yılında yürürlükten kaldırılarak yerine 11.06.1930 tarihinde "Askerî ve Mülkî Tekaüt Hakkında Kanun" getirilmiştir.¹⁹²

Süleyman Sırrı Bey, Memurin Kanunu'nu içerisinde ya da bizzat Tekaüt Kanunu sebebiyle tekaüt ve açık maaş gibi konularda pek çok kez söz almıştır. 10.01.1936 tarihli TBMM oturumunda "Asker'i ve Mülkî Tekaüd Kanununun 25. maddesi" gereğince emekli sayılan ya da emekli olmayı hakkı kazananların yetimlerine, yetim maaşı verilip verilmeyeceğine dair tartışmalarda Maliye Encümeni, 1. madde, 25. madde ve 49. maddenin kapsamının tereddüt oluşturduğunu belirtmiştir. Kanunun belirtilmiş maddeleri şunlardır:

1. madde: Umumî bütçeden maaş alan mülkî ve askerî memurlar ile ordu (kara, deniz ve hava) ve jandarma zabıtlarına, gedikli küçük zabıtlara, küçük zabıtlara, asker ve jandarma efradına bağlanacak tekaüt maaşları ile bunların yetimlerine verilecek maaşlar bu kanuna göre hesap ve tahsis olunur. Bu suretle tahsis olunan maaşlar için sahiplerine resmi senet verilir.

25. madde: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin teessüsünden itibaren Büyük Millet Meclisi reisliğinde bulunanlar ve İcra Vekilleri Heyetine dahil olupta bilfiil Vekillik etmiş olanlar tekaüt müddetini ikmal etmemiş olsalar bile kendilerine birinci derece üzerinden tekaüt maaşı tahsis edilir. Hizmeti yirmi beş seneden fazla olanlara keza birinci derece üzerinden altıncı madde hükmüne tevfikân tekaüt maaşı verilir. Bunlardan on beşinci maddede yazılı zamlara istihkakı olanların bu zamları mezkûr maddeye tevfikân ayrıca hesap ve ilave edilir. Yukarıda zikrolunan makamlarda bulunmuş olan zevattan elyevm müteakıt olanlar hakkında da bu madde ahkâmı caridir. İstiklal Harbi esnasında orduya veya kolordudan büyük cepheye fiilen kumanda etmiş olanlardan tekaüt olmuş bulunanların almakta oldukları tekaüt tahsisatlarına ayda yüz elli lira zam olunur. Bunlardan vekillik yapmış olanlar iki

¹⁹¹ Detaylı bilgi için bakınız. Tekaüt: Oturmak anlamına gelen kuûd kökünden türemiş bir işle ilgilenmemek, o işi istememek anlamına gelmektedir. Emeklilik. Mehmet İpşirli, "Tekâüt", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40/341.

¹⁹² Yunus Özger, *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekâüd Sandığı (1865-1923)*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011), 445.

cihetten tahsisatını alırlar.

49. madde: Açıkta veya müstahdem iken vefat eden zabitler ile mülkî ve askerî memurların hizmetleri on beş sene veya daha fazla ise yirmi beş senelik tekaüt maaşının yirmi beşte birinin hizmet müddetine darbu ile hasılının ve bunlardan kıdemen veya malûlen mütekait iken vefat edenlerin almakta oldukları maaşın, maaşa müstehak yetimler adedine vahit zammı ile hasıl olan adede taksiminden çıkan harici kısmet yetimlerin beherine tahsil olunur.¹⁹³

Bu maddeler kapsamında kimlerin tekaüt maaşı alabileceği, bu maaştan hangi emeklilerin yetimlerinin yararlanabileceği belirlenmiştir. Sırrı DAY Bey (Trabzon), önceden vekillik yapmış, birinci derecede memur sayılarak emekli maaşı alan bir kişinin vefat etmesi üzere ailesine 25. ve 49. Maddeler münasebetiyle tekaüt maaşı verildiğini belirtiyor. Fakat bu mevzunun, 49. maddede geçen “zabitler ile mülkî ve askerî memurlar” kapsamına 25. maddede geçen vekillerin ailelerinin dâhil edilip edilemeyeceği ile ilgili kısmının daha açık hala getirilmesi için TBMM’ye taşındığını belirtmiştir.¹⁹⁴ Süleyman Sırrı Bey, bu konu üzerine Tekaüt Kanunun belirli maddelerinin kimleri kapsadığını hatırlatmıştır. Bu kişinin vekil olarak millete hizmeti sebebiyle tekaüt maaşından yararlandığını aynı şekilde yetimleri ve dul eşinin de faydalanmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Kanun maddelerinin yorumlanması yerine bu yorumun madde haline getirilmesini gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁵

Vekillerin, milletvekilleri sonrası memurluk yapmaları durumunda tekaüt maaşı alıp alamayacakları üzere yapılan tartışmalarda Süleyman Sırrı Bey, Memurin Kanunu yapılırken ilgili encümende iki sene çalıştığını belirterek açıklama yapmıştır. “Bir kere, bir mebus tekaüt edilmek için mesleğinin memuriyet olması şarttır. Hayatında memuriyet görmemiş birisi, isterse 50 sene mebusluk yapsın, kanunen tekaüt edilemez.” sözleriyle 778 Numaralı Memurin Kanunu’nun bazı maddelerini hatırlatmıştır.¹⁹⁶

70. madde; Mesleği memuriyet olupta mebusluğa intihap olunanların mebuslukta geçen müddeti hizmeti fiiliyeden addolunur.

72. madde; 25 sene hizmet veren memurun son 10 senede aldığı en yüksek maaşın vasatı, tekaüt maaşına esas olur.

73. madde: Mebuslukta geçen müddet, tekaüde mahsup edilir ve mebusluk tahsisatının aslı olan 10 bin kuruş tekaüde esas tutulur. İş bu madde hükmü birinci ve ikinci

¹⁹³ 11. 06.1930, *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 1517.

¹⁹⁴ 10.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 19-20.

¹⁹⁵ 10.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 21.

¹⁹⁶ 03.02.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 202.

Meclis azalarına şamildir. Mebus olmazdan evvel memuriyet maaşı fazla ise o maaş üzerinden tahsis edilir.”¹⁹⁷

Süleyman Sırrı Bey, 70. ve 72. maddenin kaldırılmış olduğunu belirtip 73. madde üzerinden yaptığı açıklamalara devam etmiştir. Kişi, milletvekili olmadan önceki memur maaşı daha yüksek ise o maaş üzerinden tekaüde bağlanacaktır. Bu madde, TBMM’nin ikinci döneminde Birinci Meclis üyeleri tarafından önerilmiş ve milletvekili olarak geçirilen sürelerin hesaplanarak tekaüt ödeneklerine eklenmesini öngörmüştür. Ancak, ikinci dönem milletvekilleri de çoğunluğu sağladıkları için maddeye dahil olmayı talep etmişler ve böylelikle madde sadece bu iki dönemi kapsayacak şekilde kabul edilmiştir.

Bu maddede yapılabilecek düzenlemelerin şu kapsamda olmasını önermiştir: 71. maddede yer alan milletvekilliğinde geçen süre hesaplanarak tekaüde eklenecektir. 73. maddede ikinci defa bu beyanda bulunmaya gerek yoktur. İş bu maddenin hükmü birinci ve ikinci Meclis azalarına şamildir, kısmına eklenecek “bir de” denilerek Divan-ı Muhasebat değil de Maliye ve Bütçe encümenlerinin eklemelerinin gelmesinin uygun olacağını belirtmiştir.¹⁹⁸ Aynı kanunun 85. maddesinde geçen memuriyetin sonlandırılması sonucu memurun açıkta kaldığı ay tam, yeniden tayinine kadar olan sürede ise yarım maaş alacaktır. Asıl mesleği memurluk olan milletvekilleri yeniden görevlerinde seçilmezse bu madde kapsamında açık maaşı alır.¹⁹⁹

Memurin Kanunu’nun 73. maddesi, 1937 yılında yeniden gündeme gelmiştir. Süleyman Sırrı Bey’in verdiği tavrın sebebi, Arzuhal Encümeni’ni, Eski Kırşehir Milletvekili Sadık Savtekin’in tekaüt maaşında yapılan tadilat talebini reddetmesidir. Encümen, Savtekin’in 1613 numaralı Kanun, 788 numaralı Kanun ve 2941 sayılı Kanun’dan yararlanabilmek için gerekli şartları taşımadığına karar vermiş ve aldığı tekaüt maaşının 125 lira üzerinden tadilinin ödenemeyeceğini belirtmiştir.²⁰⁰ Ancak, Süleyman Sırrı Bey, Encümeni’n bu kararına tepki göstermiştir. Sadık Savtekin Bey’in emeklilik süresinin dolmasıyla 788 numaralı Kanun’un 73. maddesi gereğince tekaüt maaşı almaktadır. 1613

¹⁹⁷ 31.03.1926, *Resmî Ceride*, Sayı: 336, No: 788, s. 518.

¹⁹⁸ 03.02.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 202-203.

¹⁹⁹ Detaylı bilgi için bakınız. Süleyman Sırrı Bey, açık maaşı hakkında TBMM oturumunda geçen askerlikte açık maaşına nasıl bir düzenleme yapılacağı hakkında Manisa Milletvekili Refik İnce’nin verdiği tavrın üzerine açıklama yapmıştır. Askerlikte, açıklık süreci olmadığını ve Memurin Kanunu’nda da bunun geçmediğini belirtmiştir. Kadro fazlalığı sebebiyle en fazla üç ay dışarıda bırakılır, açık olarak ifade edilen bu sürenin açık olarak ifade edildiğini ifade etmiştir. 24.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 135. 31.03.1926, *Resmî Ceride*, Sayı: 336, No: 788, s. 520. 03.02.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 203.

²⁰⁰ 11.02.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 16, 36. Birleşime Ek, S. Sayısı: 99, s. 1-2.

numaralı Kanun 1930 yılında çıkmış²⁰¹, Savtekin ise 1932 yılında emekli olmuştur. Bunun üzerine Sadık Savtekin Bey, her ne kadar bu kanunun taşıdığı 6000 lira üzerinden ödenek alması gerektiği şartını karşılamamasına rağmen esas şart olan Birinci Meclis'te bulunması gerektiğine dair şartı taşımaktadır. Dolayısıyla bu kanuna göre Sadık Savtekin Bey, 125 lira esaslı tekaüt maaşı almalıdır. Fakat Savtekin Bey, bu kanuna uyularak ödeme yapılmadığını ve mağdur edildiğini belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey' de, Savtekin Bey'in mağduriyetinin giderilebilmesi için bu kararın iptal edilmesi ve evrakın Divan-ı Muhasebata gönderilmesi için sunduğu taktir oylama ile kabul edilmiştir.²⁰²

Aynı yılda TBMM'ye getirilmiş olan iki ayrı vatandaşın yaşadığı tekaütlük maaşıyla ilgili sorun söz almıştır. İlk sorun, Hariciye Vekâleti'nden emekli olan bir memurun 65 yaşını tamamlamasıyla emekli edilmiştir. Emekli olan memurun 20 yaşından önceki hizmetleri emekliliğe aktarılamayacağı için hizmet senesi 30 yılın aşağısına düşmüş, bu durumda emekli olan memur ikramiyeden yararlanamamıştır. Emekli olan vatandaş bu problem için Şura'yı Devlet'e başvurmuş, kabul görülünce Divanı Muhasebata gönderilmiştir. Fakat Divanı Muhasebat bu durumun açıklaması için konuyu TBMM'ye taşımıştır. Süleyman Sırrı Bey, bu konunun açıklanmasına gerek olmadığını, Divanı Muhasebatın, buna vize etmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.²⁰³ İkinci sorun ise Posta ve Telgraf memurlarından olan bir memur, harpte görev almış, 1922 yılında ise emekliye ayrılmıştır. Harpte bulunduğu süre için cephe zammı istemiş, fakat on beş sene sonra bulunduğu talep, zaman aşımı sebebiyle reddedilmiştir. Divanı Muhasebat Encümeni, o dönem Şura-yı Devlet kurulmadığı için memurun hakkını savunmak adına şimdi başvurabileceğini belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey, bu görüşe karşı çıkarak o dönem bu merci olmasa bile bu görevi kapsayan TBMM Muvakkat Encümeni ve Muhakemat Heyeti'nin bulunduğunu belirtmiştir. Bu sebeple yeniden soruşturma gerektirmediğini savunmuştur.²⁰⁴

“Memurin Kanunu'nun Bazı Maddeleri ile 1777 Sayılı Kanun'un 3. maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Layihası” üzerine yapılan tartışmalarda Osmanlı'daki azil

²⁰¹ Detaylı bilgi için bakınız. TBMM Azasının Tahsisat ve Harcırahları Hakkında Kanun 3. madde: İntihap dairelerine gidip gelen BMM Azasına her içtima senesi ve merkeze getirdikleri ailelerine de her intihap devresi için azimet ve avdet harcırahı verilir. Harcırah ve tekaüt hesaplarında 125 lira esastır. 21.05.1930, *T.C. Resmî Gazetesi*, Sayı: 1499.

²⁰² 11.02.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 16, s. 161-162.

²⁰³ 12.02.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 16, s. 170.

²⁰⁴ Detaylı bilgi için bakınız. 4 Temmuz 1921 tarihli TBMM tarihli çıkarılan kanun ile Şura-yı Devlet'in görevlerini gerçekleştirmesi adına Memurin Muhakemat Encümeni ve memurları muhakeme görevi içinde Memurin Muhakeme Heyeti oluşturulmuştur. Ali Akyıldız, “Şûrâ-yı Devlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 39/238. 12.02.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 16, s. 171-172.

sistemini hatırlatarak eklenmek istenen 3. maddeyi açıklamıştır. Azil sistemine göre işten azledilen memur yeniden tayin edilene kadar açık maaşı alır. Açıkta bulunan memurun tayini çıkarsa görevini yapar, çıkmazsa maaş almaya devam eder. 3. maddede ise muhtelif seneler görev yapan açıktaki memura belirli bir süre için açık maaş verilir. Bu memurun tayini çıkarda kabul etmezse emekliliği sevk edilir. Ancak burada netleştirilmesi istenen husus, memurun tayin için başvuruda bulunmasına rağmen tayin edilmemesi durumunda mı emekliliğe sevk edileceği, yoksa tayin edilmesine rağmen kabul etmeyenlerin mi emekliliğe sevk edileceği kısmıdır.²⁰⁵

Süleyman Sırrı Bey'in maliye alanında dikkat çeken diğer konuşmaları vergilendirmeler ve bütçe görüşmeleri üzerinedir. Hayvan Vergisi'nin nasıl tahsil edileceği üzerine söz almış ve kanuna bir hüküm eklemesi için kanun teklifi vermiştir. Hayvan Vergisi Kanunu'nun 14. maddesinde geçen hükümde yer alan sayım hakkında sayım için bir zaman aşımı belirlenmiş olmamasının şahıslar arasında şikâyet ve dedikoduya sebep olduğu ve hayvan sahiplerinin çoğunun mağdur olduğunun görüldüğünü anlatan bir tahrir sunarak 14. maddenin sonuna "Kaydın icra edildiği malî sene eylüle girdikten her ne suretle olursa olsun vuku bulacak ihbarlar nazara alınmaz" ibaresinin eklenmesini teklif etmiştir.²⁰⁶ Teklifi sonrası tahriri hakkında açıklama yapmıştır. Buna göre, Sayım Kanunu usulüne göre sayım işlemleri şu şekilde yapılmaktadır;

- Nisan ayının birinci günü köyde bulunan bütün hayvan sahipleri birer birer hayvanlarının sayısını ve cinsini bildirmelidir ve deftere imza atmalıdır.
- Bu işlemden sonra muhtar, deftere kaydedilmeyen kaçak hayvan tespitinde bulunarak varsa deftere rapor tutmalıdır.

²⁰⁵ Detaylı bilgi için bakınız. Madde 3: Her derece ve sınıftaki memur lüzumu sabit olduğu takdirde, tayinindeki usule göre mensup olduğu vekalet veya umum müdürlüğünün emrine alınabilir. Bu takdirde on beş seneden aşağı hizmeti olanlara dörtte bir, on beş seneden yirmi seneye kadar hizmeti olanlara üçte bir, yirmi seneden fazla hizmeti olanlara yarım maaşları nispetinde; hizmet müddetleri on beş seneye kadar olanlar için iki sene ve hizmetleri on beş seneden yukarı olanlar için üç sene müddetle açık maaşı verilir. Bu müddetler, memurun vekâlet emrine alındığı tarihten başlar. Yukarıdaki hükme göre vekâlet emrine alınan memurlardan vekâlet emrine alındıkları tarihten itibaren hizmet müddeti on beş seneye kadar olanlar dört sene ve hizmet müddeti on beş seneden yukarı olanlar altı sene zarfında bulundukları dereceye muadil veya bir derece aşağısındaki bir memuriyete tayin edilmeyenlerle tayin olduğu halde o memuriyeti kabul etmeyenler hakkında tekaüt kanunu hükümleri mecburî olarak tatbik edilir. Şu kadar ki, memur bu müddeti beklemezsizin kendi hakkında tekaüd kanununun tatbikini isterse mecburî hizmet müddetini doldurmuş olmak veya 1237 numaralı kanunun hükmünü yerine getirmiş bulunmak şartıyla bu isteği kabul edilir. Ancak muhakeme altına alınmış memurlar hakkında tekaüt kanunun tatbik mecburiyeti muhakemenin neticesine bırakılır. 05.02.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 230- 233.

²⁰⁶ 20.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 73.

- Yoklama memurları, muhtardan aldığı defterle son yoklamayı yapmalıdır. Bu işlemler 20 Mayıs'a kadar bitmiş olmalıdır. Haziran ayında ise tahsilat yapılacaktır.

Sayım işlemlerinin nasıl gerçekleştirildiğini anlatan Süleyman Sırrı Bey, önceki kanuna göre sayım sonrası tahsilat için verilen tarihe kadar hiçbir hayvan hakkında, kaçak şikâyeti ihbarları üzerine işlem yapılamayacağını belirtmiştir. Yeni fıkarda bu kısmın çıkarılmasının halk tarafında zorluk oluşturacağını söylemiştir. Maliye Vekili Fuad AĞRALI Bey'in "birisi ihbarda bulunduğu vakit, Devletin hakkı şudur, hiçbir takibat yapılamaz mı, diyelim?" diyerek maddenin düzenlendiğini söylemiş²⁰⁷, Süleyman Sırrı Bey' de buna karşılık, taksit süresindeki hayvana dair muameleye uluorta müdahale edilemeyeceği anlamının çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Hayvanlar Vergisi'nin ikinci taksitlerinin alındığı süreye kadar şikayetlerin dinlenmesini sonrasında şikâyet kayıtlarının alınmamasını söylemiştir. Bu teklifi kabul olunup maddeye "Taksit müddetlerinin hitamından sonra hiçbir hayvan hakkında mektum muamelesi tatbik olunamaz." ibaresi oylamayla kabul edilmiştir.²⁰⁸

Hayvanlar Vergisi'nin tahsilinin belirlenmesi hakkında ise maddelerin ilk müzakere edildiği 13.01.1936 tarihli TBMM oturumunda 31. maddenin müzakeresi sırasında söz almıştır. Verginin taalluk ettiği süreden itibaren ne kadar sürede ödenebileceği ve ödenememesi durumunda zaman aşımına uğradığını gösteren madde hakkında konuşmuştur. Süleyman Sırrı Bey, maddeyi kendi anladığı şekilde açıklayarak, yoklama sonrası görevli memurun vergiyi tahakkuk ettirmemesi üzerinden üç sene geçmiş olursa verginin zaman aşımına uğradığını, eğer memur vergiyi okuttuysa fakat vergi tahsil edilmediyse o vakit beş sene sonra zaman aşımı gerçekleştiğini söylemiştir. Bu durumda yaşanacak eksiliklerin giderilmesini istemiştir.²⁰⁹ Maliye Vekili Fuad AĞRALI Bey'in hayvan üzerinden alınacak verginin tahakkuk edilmesi, zaman aşımı sonuna kadar olan süre içerisinde ihbar ve soruşturma sonucu mektum hayvan bulunmasının dört kat ceza getireceğini bildirmesi üzere Süleyman Sırrı Bey, 25. maddeye dikkat çekmiştir. Bu maddeye göre sayım süresinin sebebiyle 20 Mayıs ve Haziran'ın başına kadar olan sürede ihbarlar dinlenir. Fakat sonrasında

²⁰⁷ Detaylı bilgi için bakınız. 14. madde: Yoklama kolları, memur oldukları mıntıkanın yoklamasını muayyen müddet içinde bitirmeğe ve bu müddetin bitmesinden itibaren en geç üç gün içinde yoklama neticelerini gösterir kayid defterlerini ve diğer vesikaları taraflarından tasdikli olarak varidat idarelerine tevdi etmeğe mecburdurlar. Taksit müddetlerinin hitamından sonra hiçbir hayvan hakkında mektum muamelesi tatbik olunamaz. 20.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 73.

²⁰⁸ 20.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 74.

²⁰⁹ Detaylı bilgi için bakınız. 31. madde: Verginin taalluk ettiği malî yılın hululünden itibaren üç malî yıl içinde tahakkuk ettirilmeyen ve tahakkuk ettirilip de tahakkuk ettirildiği malî yılı takip eden beş malî yıl içinde tahsil olunmayan vergiler müruru zamana uğrar. 13.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 40.

şikayetler soruşturmaya alınmaz. 25. madde ve 31. maddenin bu kapsamda uygulamada sorun oluşturacağını belirtmiştir.²¹⁰

“İzmir Liman İşleri Umum Müdürlüğü 1935 Yılı Bütçesi Hakkında Kanun Layihası” üzerine ayrılan bütçeye yönelik taktir vermiştir. İzmir Liman İşleri Umum Müdürlüğü’nün yeni bir kuruluş olduğunu vurgulayan Süleyman Sırrı Bey, geliri 350.000 bir idarede genel müdüre 600 lira, müdür yardımcısına da 350 lira maaş belirlendiğini söylemiştir. 40-45 milyon liralık gelir getiren İnhisarlar İdaresi Müdürü ve Telgraf ve Telefon Müdürü’nün maaşının 600 lira olduğunu belirterek genel müdüre 400, yardımcısına da 200 lira bütçe ayrılmasını teklif etmiştir.²¹¹ Fakat milletvekillerinin limanda gerçekleştirilen nakliye işlemleri ve limanın İzmir’de olup önemli bir ticari iskele olması sebebiyle bu masrafin gerekli olduğu açıklamalarını kabul edip, taktirini geri çekmiştir.²¹²

2.2.Hukuk Alanında Düşünceleri

Süleyman Sırrı Bey, hukuk alanında, af ya da göreve geri dönmek isteyen kişiler üzerinden alınan kararlar hakkında konuşmuştur. İlk olarak 08.04.1935 tarihli TBMM oturumunda Arzuhal Encümeni’nin sunduğu mazbata TBMM’de görüşülmüştür. Bozdoğan Kazası Malmüdürü Kemal hakkında görevini kötüye kullanan bir memurunu denetlemediği için görevinden alınmıştır. Şahıs, o günden itibaren başvurduğu işlerde görevden atıldığı için devlet işlerine giremezsin, sözleriyle ret almış, bu sebeple TBMM’ye bir dilekçe sunmuştur. Encümen, Memurin Kanunu ve Kefalet Kanunu’na bakarak önceki memuriyetine dönmediği sürece diğer alanlarda çalışabilir, demiştir. Fakat sonra çıkan kanuna göre Maliye Bakanlığı’nca uygun görülen cezaya çarptırılmalıdır.²¹³ Süleyman Sırrı Bey’ de bu konuda söz almış, Malmüdürü Kemal, birinci kanun gereğince açığa alınmışsa o kanun gereğince cezaya çarptırılması ve bir daha mal müdüriyetinde istihdam edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Malmüdürü’nün yeniden göre yapabilmesi hakkındaki bu konu oy çokluğuyla Adliye Encümeni’ne gönderilmiştir.²¹⁴ 02.05.1935 tarihli TBMM oturumunda da benzer bir konu gündeme gelmiştir. Arzuhal Encümeni’nin Nahiye Müdürlerinden Baki hakkında verdiği karara yönelik taktir vermiş, konunun TBMM’de görüşülmesini istemiştir. Görevden el çektirilen müdürün, beraat etmesine rağmen eski görevine getirilmemesi üzere hakkını

²¹⁰ 13.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 41.

²¹¹ 30.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 342.

²¹² 30.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 343.

²¹³ 08.04.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 2, 12. Birleşime Ek, S. Sayısı: 24, s. 1-2.

²¹⁴ 08.04.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 2, s. 43-46.

aradığını belirtmiştir. Dahiliye vekili Şükrü KAYA Bey, nahiye müdürünün orta mektep mezunu olmadığını için bir derece aşağı maaşla görevlendirildiğini aktarmıştır.²¹⁵

Samsun Sıtma mücadelesi sıhhat memurlarından Abdussamed SEÇKİN, kinin verdiği dört yaşındaki bir çocuğun ölmesi sonrasında tutuklanmış, sekiz aylık tutukluluk hali devam ederken af talebinde bulunmuştur. Adliye Encümeni, bu talebi kabul olunamayacağını bildirmiş, konu TBMM'ye taşınmıştır.²¹⁶ Süleyman Sırrı Bey, bu konuda Adliye Encümeni'ne dikkat çekerek encümen affı gerekli görürse af kanunu ve mazbatasıyla birlikte TBMM'ye geleceğini belirtmiştir. Adliye Encümeni Mazbatasına göre bu şahsın affına gerek olmadığını ve Arzuhal Encümeni'ne gönderilmesini söylemiştir.²¹⁷

Af Kanunu münasebetiyle Yüzellilikler listesinde yer alanlar ve İstiklal Mahkemesi tarafından tutuklanmış suçluların affı TBMM'de görüşülmüştür. Milletvekillerin tarafından tepkiyle karşılanmış olsa da kanun TBMM'de kabul edilmiştir. Süleyman Sırrı Bey, "bizzat bana git, o Mustafa Kemal'e söyle; dönüşte meclisi abluka eder, alt üst ederim, diyenler de vardır. Bunları ben şahsen affetmem." sözleriyle bu konuda tepki gösteren milletvekillerinden olmakla birlikte kanunu onaylamıştır.²¹⁸

Süleyman Sırrı Bey'in hukuk alanında dikkat çeken diğer konuşması Hulusi AKTÜRK'ün avukatlık yapabilmesi için yaptığı konuşma üzerinedir. Şahsın mağduriyeti hakkında aldığı mektuptan bahseden Süleyman Sırrı Bey, 28 senelik hakimlik yapmış Hulusi AKTÜRK hakkındaki durumu öncelikle izah etmiştir. Buna göre, Cebelibereket hakimliği yaparken eski Adana Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey ile yaşadığı anlaşmazlıktan dolayı suizan altında kaldığını bu sebeple gördüğü dava sonucu beraat etse bile tasfiye edildiğini söylemiştir. Hulusi AKTÜRK'ün, Şura-yı Devlet'e başvurduktan sonra Yozgat'ta yeniden vazife aldığını fakat çıkan Hakimler Kanunu ve Avukatlar Kanunu sebebiyle, daha önce görevine son verilen kişilerin avukatlık yapamayacağı hükmüyle görevden alınıyor. Şahıs, en azından bir af talebiyle TBMM'ye başvurmuştur. Adliye Encümeni tarafından bu talebi kabul edilmemiştir. Süleyman Sırrı Bey, bunun üzerine TBMM'ye sunduğu takrirle konuya yeniden dikkat çekmek istemiştir. Fakat takirri kabul görmemiştir.²¹⁹

²¹⁵ 02.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 7.

²¹⁶ 03.02.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 16, 32. Birleşime Ek, S. Sayısı: 80, s. 1-2.

²¹⁷ 03.02.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 16, s. 40.

²¹⁸ 29.06.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 26, s. 475.

²¹⁹ 07.06.1937, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 19, s. 94.

2.3. İdarî Alanda Düşünceleri

Süleyman Sırrı Bey'in idarî alanda en çok söz aldığı konu kaymakam atamaları ve teftiş üzerinedir. İdari yapılanmalarda oluşabilecek iltimas ya da idarî problemleri önleyebilmek adına konuşmalar yapmıştır. 1941 yılı Dahiliye Vekâleti Bütçesi dolayısıyla yapılan görüşmelerde söz almış, idarenin temel taşı olarak Nahiye Müdürlüğü'nü göstermiştir. Eskiden Mülkiye Mektebi'nden mezun olanların doğrudan lise veya idadi mezunlarının kaymakam olabilmek için sekiz sene nahiye müdürlüğü yaptıklarını, ardından Mülkiye Mektebi'nde açılan sınava girerek kaymakam olabildiklerini söylemiştir. Görev dağılımı sebebiyle nahiye müdürlerinin kaymakamlara göre daha önemli bir işe sahip olduğunu belirtmiştir. Kaymakamlar, kendilerine gelen görevleri gerekli şubelere aktarır ve geri gelen cevaba göre çalışma yürütmekte olduğunu, fakat nahiye müdürlerinin kanunları bilmek zorunda olduğunu söylemiştir. Süleyman Sırrı Bey'in kendisinin de nahiye müdürü olarak görev yapmasından dolayı sorumluluğun önemini aktarmıştır. Arkadaşı olan bir kaymakam ile nahiyede yaşadığı bir problemi anlatarak kaymakam atamalarındaki eksik kısma dikkat çekmiştir. "... dolaşırken bir aşiret çadırına denk geldik. Kaymakam Bey geldi, diye etraftan şikâyetler başladı, arazi hakkında şikâyet ediyorlardı. Kaymakam Bey, benim tarlamı şu adam gasp etti. Al bunu jandarma; niçin vermiyorsun bu adamın tarlasını? Tabii, tecrübe icabı, bu husustaki kanunlara da vakıf olduğum için, Kaymakam Bey dedim, bu işi bana bırakın, ben bu işi hallederim, çünkü bazı usuller vardır. Tarafeyn celbedilir, şikâyet dinlenir. Tapuları varsa verilir. Tapu yoksa vergi kaydına bakılır, vergiyi kim veriyorsa mal onda kalır. Şayet veriye tabii değilse zilyedine bırakılır." Aktardığı olay üzerine kişilerin Mülkiye Mektebi'nden mezun olunca doğrudan kaymakam olarak atanmasının idarî problemlere sebep olduğu anlaşılmaktadır. Konunun önemine değinerek Mülkiye Mektebi'nden mezun olan öğrenciler, önce kaymakamla beraber çalışarak genel idareyi tecrübe etmesini ya da nahiyelerde müdürlük yapmaları gerektiğini belirtmiştir.²²⁰

Aynı meseleye 1946 yılında da hem hükümet programı sebebiyle hem de 1947 yılı Dahiliye Vekâleti Bütçesi sebebiyle değinmiş, idareye atanacak memurun önce kaymakam yanında bir iki sene çalışmasının daha tecrübeli idareci yetiştirilmesi için güzel bir yöntem olduğunu savunmuştur.²²¹ Dahiliye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle aldığı sözde önceden belirttiği kapsamları aktarmış, atanmadan önce kaymakamla çalışmış ya da nahiyede

²²⁰ 27.05.1941, TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem), Cilt 18, s. 187.

²²¹ 14.08. 1946, TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem), Cilt 18, s. 57.

müdürlük yapmış kaymakamların daha başarılı olduklarını sicillerine bakılarak anlaşıldığını söylemiştir. Ayrıca İstanbul’da kaymakamların kursa davet edildiğini öğrendiğini, bu durumun önerdiği yöneme başvurulması durumunda gerekli olmayacağını, böylelikle masrafta yapılmış olmayacağını ifade etmiştir.²²²

“Devlet idaresinde murakabe, teftiş esastır.” Düşüncesiyle teftiş idaresinin herhangi bir baskı altında kalmadan çalışması gerektiğini savunmuştur. 1939 Yılı Başvekâlet Bütçesi görüşmeleri sırasında her bakanlığın bir Teftiş Heyeti olduğunu ve Teftiş Heyeti’nde çalışacak müfettişlerin, kendi bölgesini teftiş ederken yaşayacağı baskıyı anlatmıştır. “Müfettişlerin vekâlet ve devairi serbest teftiş edeceklerine ben kani değilim. Misali Dahiliyeden alayım. Dünkü vali, bugünkü müdür-ü umumî olmuştur. Bir ay evvel bir müfettiş kendisini teftiş etmiş ve belki teftiş sırasında bazı usulsüzlük ve yolsuzluklarını görerek raporunu vekâlete göndermiştir. Bugün müdür-ü umumî bulunan dünkü vali bu şekilde kendisini teftiş eden ve hakkında rapor yazan müfettiş hakkında pek iyi fikir besler mi?” Teftiş Heyeti’nin, Başvekâlete ya da Divanı Muhasebat gibi, TBMM ‘ye bağlı çalışan bir heyet olması gerektiğini savunmuştur.²²³ Bu konuyla ilgili 1936 yılı Memurin Kanunu hakkında görüşmelerin devam ettiği oturumda da değinerek Teftiş Heyeti’nin, Başvekâlete bağlı olması durumunda görevlerini daha iyi yerine getireceklerini öngörmüştür. ²²⁴ 1946 yılında Süleyman Sırrı Bey’in Teftiş Heyeti hakkında aynı örneği vermesinden bu heyetin yöneten bir organa bağlanmadığı anlaşılmaktadır.²²⁵

2.4. Bayındırlık ve Ulaşım Alanında Düşünceleri

Süleyman Sırrı Bey, bayındırlık ve ulaşım alanında Ankara’nın imarı, Yozgat’taki Çamlık alanının değerlendirilmesi ve İstimlâk Kanunu hakkında konuşmuştur. Ankara’nın inşa edilmesi, özellikle 1930 yılı sonrası modern bir başkent kurmak için düzenli bir kentleşme planı hazırlanmak istenmiştir. Bu noktada merkezî plânlama ve mahallî yönetimin örgütlenmesi düzenlenmeleri, idarî yapıların yenilenmesini de gerektirmiştir. Süleyman Sırrı Bey’ de, İdare Heyetinin, “Büyük Millet Meclisi, Riyaseti Cumhur, Başvekâlet ve Hariciye Vekâlet Binaları İnşaâtı İçin 4.500.000 Liraya Kadar Taahhüd İcrasına İzin Verilmesine Dair” kanun teklifine yönelik konuşmuştur. Yenişehir’de, Millî Müdafaa Vekâleti, Harbiye

²²² 20.12.1946, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 3, s. 327-328.

²²³ 23.05.1939, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 2, s. 183.

²²⁴ 05.02.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 8, s. 233.

²²⁵ 14.08.1946, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 1, s. 57.

Mektebi dahil olmak üzere bütün resmî kurumların toplandığını belirten Süleyman Sırrı Bey, insanların gezmekten rahatsız oldukları bir yere tüm dairelerin toplanmasının doğru olup olmadığını sorgulamıştır. Jansen Plânı'nı eleştirerek eski şehir bölgesinin tekrar canlandırılabilmesi için Başvekâlet binasının buralarda Çankırı Caddesi üzerindeki alana yapılabileceğini iletmiştir.²²⁶ Ayrıca Riyaset-i Cumhur, Başvekâlet ve Hariciye Vekâleti binalarının neden TBMM bütçesinde gözüktüğünü ve bu bütçeye her sene neden eklemeye yapıldığı ve bir aksilik yaşanması durumunda ne gibi bir tedbir alındığı ile ilgili bir sorular yönlendirmiştir. Sorularına Dâhiliye Vekili Şükrü KAYA Bey (Muğla) cevap vermiştir. Devlet idarelerinin bir arada olmasının uzun tartışmalar sonucu karar verildiğini ve Ankara'nın eski yapılarının bulunduğu kısımlarının inşaatın eksik kısımlarının görülebilmesi için gerekli olduğunu söylemiştir. Süleyman Sırrı Bey, yanıtı kalan diğer sorusunu hatırlatarak bütçe hakkında cevap istemiştir. Bu sorusuna cevabı Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri Sırrı DAY (Trabzon) Bey cevap vermiş, bina düzenlemelerinin ihale olarak alınmasından dolayı bir bütün olarak yapılmasına karar verildiği, bu sebeple de bütçenin tek bir bütçede toplandığını belirtmiştir.²²⁷

1947 yılında “Büyük Millet Meclisi Binası ve Eklenti Binaları ile Tesislerinin Yapım Yetkisinin Bayındırlık Bakanlığı'na Devri Hakkında” yapılan kanun teklifi üzerine yeniden söz almıştır. Yapının 1937 yılında başladığını, aradan geçen on sene sonrasında yeniden tamamlanmak istendiğini ve 1950'de tamamlanacağını bildirmiştir. Fakat yapılan Dahiliye Vekâleti binasının, TBMM binasının önünü kapattığını bildirmiştir.²²⁸ II. Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki etkileri sebebiyle TBMM binasının yapımın 1941 yılında durdurulmuştur. Kaba inşaatın tamamlanması 1947 yılında tamamlanmış, İnşaatın kalan eksikliklerinin tamamlanmasının Bayındırlık Vekâleti tarafından yapılması için bu kanun teklifi yapılmış ve

²²⁶ Detaylı bilgi için bakınız. Jansen Plânı: Ankara'nın imarı için bir yarışma düzenlenmiş, buna plânıyla yarışmayı kazanan Berlin Mühendislik Meslek Okulu Hocası Herman JANSEN' de katılmıştır. Jansen Plânı (1929) ile şimdiki Kızılay, Ulus Meydanı, Lozan Meydanı, Tandoğan Meydanı, Cebeci Meydanı gibi alanlarda Jansen Plânı içerisinde uygulanmıştır. Cemile Burcu Kartal, “Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (Kasım, 2019), 320-326. 04.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 15, s. 8.

²²⁷ 04.01.1936, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 15, s. 8-9.

²²⁸ Detaylı bilgi için bakınız. Dahiliye Vekâleti binası tasarımı Clemens HOLZMEİSTER tarafından yapılmış, 1933-1934 yılları arasında tamamlanmıştır. Binanın mevcut konumu Millî Müdafaa Caddesi üzerindedir. TBMM binası ise Atatürk Bulvarı ve Dikmen Caddesi arasında bulunmaktadır. Kenan Doğan, “1920-1938 Dönemi Ankara'da Yapılan Kamu Yapıları (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 51-53. 17.02.1947, *TBMM, TBMM ZC (VIII. Dönem)*, Cilt 4, s. 224.

281 oyla kabul edilmiştir. TBMM binasının hizmete açılması 6 Ocak 1961 tarihinde olmuştur.²²⁹

Ankara’da yapılan kentsel yapılanma üzerine biri İmar Müdürlüğü’nü eleştiren diğeri Bentderesi’nde bulunan dere hakkında iki konuşması vardır. İmar Müdürlüğü için olan konuşması “Nafia Vekâleti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun” dolayısıyla olmuştur. Ankara İmar Müdürlüğü’nün görevlerinin Nafia Vekâleti’ne aktarıldığı hakkındaki 30. madde Ziya Gevher ETİLİ (Çanakkale) Bey tarafından desteklenmiştir. Ziya Gevher Bey, Ankara’da bulunan bu müdürlüğün gerekli görevleri yerine getirecek donanım ve çalışana sahip olmadığını belirtmiştir. Bu işin en iyi şekilde yürütecek olan organın Nafia Vekâleti olduğunu söylemiştir. Süleyman Sırrı Bey’ de, Ziya Gevher Bey’i destekleyerek Ankara’nın geri kalmasının sorumlusu olarak Ankara İmar Müdürlüğü’nün gösterilebileceğini ileri sürmüştür. “Bundan bir ay önce Ankara’da, Dağ Mahallesi’nde evi bulunan bir fukara oradaki evini plâna göre yıkılacağını öğrenmiş ve düşünmüş, evini 800 liraya satmış. Aktepe yolunda ufacık bir bağ yeri almış, ev yapmak istemiş, plan yaptırmış, masraf etmiş, aylarca uğraşmış. İmara gelmiş, orası bu semte, iki sene zarfında inşaata müsaade edilemez, diye iki satır yazı ile adamın emelini yıkmış. Şimdi o adam sattığı evde 30 lira kira ile oturuyor. Elindeki parasını da bitiriyor.” sözleriyle İmar Müdürlüğü hakkında eleştiri de bulunmuştur. Ayrıca gecekondulaşmanın olduğunu da belirtmiştir.²³⁰

1945 yılında da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesi dolayısıyla yapılan TBMM görüşmelerinde Ankara’da bulunan Bentderesi’ndeki bir probleme dikkat çekmiştir. Ali Çetinkaya’nın Nafia Bakanlığı yaptığı bir dönemde derenin iki tarafını kesecek şekilde bir baraj benzeri yapı oluşturularak dere temizlenmek istenmiştir. Eğer istenen sonuç alınamazsa baraj kapakları açılarak suyun birden akması sağlanarak dere boyu temizlenmesi düşünülmüştür. Aradan geçen on senelik sürede bu çalışmaya para harcanmasına rağmen ne bakanlığın ne imarın ne de belediyenin bu dereyle ilgilenmediğini, burasının sinek dahil olmak üzere pek çok problem oluşturabileceğini belirterek Sivrisineği imha ve sıtmayı ortadan kaldırmak için kanunun çıkarıldığı bu sürede buraya dikkat edilmesini istemiştir.²³¹

İstimlak Kanunu hakkında konuşan Süleyman Sırrı Bey, kanunun 8. maddesinin halk lehine olmadığını savunmaktadır. Önceki İstimlak Kanunu’nda kamulaştırılacak gayrimenkul bina ya da arsanın değerinin anlaşılması ve bu kıymetlerin vergi matrahı ölçülerek verginin

²²⁹ TBMM Binaları, (Ankara: TBMM Basımevi, 2015), 15-18.

²³⁰ 26.05.1939, TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem), Cilt 2, s. 284.

²³¹ 58.05.1945, TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem), Cilt 17, s. 426.

alınması için belirlenen miktarın on katı olacak şekilde kamulaştırıldığını ya da kıymetine göre muamele görüldüğünü belirtmiştir.²³² Fakat şimdiki kanunla belirtilen komisyonla sadece arsanın kıymetine dikkat edildiğini ve bu kararın halk için dezavantaj olduğunu belirtmiştir. Çünkü mülkün değeri üzerinden değil, mülkün geliri üzerinden vergilendirme yapılmasının halk için daha elverişli olduğunu vurgulamıştır. Recep PEKER (Kütahya) Bey, Süleyman Sırrı Bey'in görüşüne karşıt olarak önceki kanunda gelire göre vergi tahsil edilmesinin bazen devleti bazen milleti mağdur ettiğini söylemiştir. Yeni kanunda ise kamulaştırılacak arazinin gerçek değerinin halka ödenmek istendiğini belirtmiştir.²³³

Süleyman Sırrı Bey, Orman Kanunu'na bazı hükümler eklenmesine dair yapılan tartışmalarda Yozgat'taki Çamlık alanının değerlendirilebilmesi için teklifte bulunmuştur.²³⁴ Orman Kanunu'nun 1. maddesinin bu alana el sürülmesini yasakladığı için Süleyman Sırrı Bey, bu maddedeki kısımların kaldırılmasını istemiştir. Birinci maddesindeki değişiklikler üzerine Maliye Komisyonu'nun verdiği raporu eleştirerek "Yozgat'ta çamlık vardır, 150 kilometre kadar bir alanı kapsamaktadır. Belediye Suları bir araya toplayarak bir yapı yaparak... otel yaptırmak suretiyle Yozgat'ı inkişaf ettirmeyi düşünüyor... Fakat bu fıkranın birinci bendi buna manidir." demiştir. Fakat Tarım Bakanı bu hükümlerin çıkarılmasının ormanları suistimal edilmesine sebebiyet vereceğini belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey'in bu alana yönelik olarak verdiği teklif kabul edilmemiştir.²³⁵

²³² Detaylı bilgi için bakınız. Matrah: vergi vermekle yükümlü tarafın bildirdiği taşınmaz mal değeridir. Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, s. 104.

²³³ İlgili kanunun maddelerini görmek için bakınız. 8. madde: İstimlak edilecek binalar ve arsalar ile binalı ve binasız arazi ve bahçeler için belediye meclisince, meclis azasından bir ve belediyede vazife sahibi olmayan bir mühendis veya bir mimar ve bunların bulunmadığı yerlerde bir fen memur ve bunun da bulunmadığı yerde bir ebniye kalfası veya yapı işlerini anlayan bir zattan mürekkeb üç kişilik komisyonlar teşkil edilir. Bu komisyon marifetiyle o gayrimenkulün istimlak tarihindeki vaziyetine ve emsalinin alım satım rayicine göre kıymet takdir edilir. 07.07.1939, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 4, 37. Birleşime Ek, S. Sayısı: 202, s. 7. 07.07.1939, *TBMM, TBMM ZC (VI. Dönem)*, Cilt 4, s. 185.

²³⁴ Maliye Komisyonu tarafından verilen kanun tasarısında dikkat çekilmek istenen madde ve fıkrası şu şekildedir: 1. madde: Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte gerçek veya tüzel özel kişilere, vakıflara ve köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişiliklerine ilişkin bütün ormanlar Devletleştirilmiştir. Bu ormanlar hiçbir lüzum olmaksızın Devlete geçer. 2. madde: Aşağıda yazılı ormanlar birinci madde hükmü dışındadır: d: Devlet ormanlarına veya bu kanunla Devletleştirilen ormanlara bitişik olmadığı ve çevresinin güzelliğini sağladığı Tarım Bakanlığı'nda belli edilecek köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişiliklerine ilişkin ormanlar, layıkıyla korunup bakılmak şartıyla; Devletleştirilme dışında bırakılan köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişiliklerine ilişkin ormanların alanını herhangi bir suretle daraltmak, bunlar üzerinde herhangi bir temlik tasarrufları bulunmak ve bunları aynı haklarla takyit etmek veya arsa haline sokmak ve Tarım Bakanlığı'nın izni olmadan içlerinde tesisler meydana getirmek ve her çeşit faydalanmalarda bulunmak yasaktır. Bu ormanlardan ve mezarlıklardan izinsiz olarak kesilen ağaçlar ve bunlardan imal edilen mallar ve çıkarılan her türlü ürünler, suçluları kim olursa olsun, doğrudan doğruya orman idaresince zorla alınır. Suçlular hakkında ayrıca 3116 sayılı Orman Kanunu hükümlerine göre kovuşturma yapılır. Kesimler sonucunda bu ormanlarda açılan boşlukları ilgilileri yeni ağaçlamalarla doldurmak zorundadırlar. Aksi halde bu ormanlar da Devletleştirilir. 09.07.1945, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 19, 84. Birleşime Ek, S. Sayısı: 158, s. 13-15.

²³⁵ Detaylı bilgi için bakınız. Yozgat Çamlığı, 1958 yılında yayımlanan Resmî Gazete ile milli park ilan edilen

2.5. Ekonomi Alanındaki Düşünceleri

Süleyman Sırrı Bey'in ekonomi alanında İstanbul'daki kibrit fabrikası hakkında, Sekili Memlehası yakınlarında tuz satımı hakkında ve Yerköy'de fabrika açılması hakkında olmak üzere konuşmaları bulunmaktadır. İstanbul Büyükdere'de kurulmuş olan kibrit fabrikasında üretilen kibritin ham maddesi üzerine tavsiye de bulunmuştur. Kibritin üretimi için Romanya'dan kara kavak getirildiğini belirten Süleyman Sırrı Bey, tepki göstermiştir. “Acaba bizim memleketimizin ormanlarındaki köknar neviden değil midir, bundan kibrit çöpü olamaz mı? Olur çünkü aynı fasiledendir. Kasnak yapılıyor, çok hafif ve yumuşaktır. Sonra güzel yanar. Bu ağaçların yetiştiği mıntıkada vazifeden bulunduğum için nasıl olduğunu bilirim. Karakavak memlekette kâfi miktarda yoksa bunun yetiştirilmesi için teşvikatta bulunulamaz mı?”, sözleriyle ülkede bulunan imkanların değerlendirilmesini istemiştir.²³⁶

İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1938 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası” görüşüldüğü TBMM oturumunda Trabzon Milletvekili Mitat AYDIN Bey, Sekili tren istasyonuna yakın bir bölgede bulunan tren istasyonuna hat çekilmediği için Koçhisar gölü memleahalarından yararlanılamadığını belirtmiştir. Mehmet SOMER Bey’ de “Oradan hat geçmiştir fakat memleha ile arada bir kilometre kadar bataklık vardır. Oradan geçerken sordum, tuz kaç satılıyor? Vallahi efendim, dedi, kışın pek pahalı satılıyor. Çünkü bu bataklık kışın istasyona kadar tuz getirmeğe mâni oluyor.” sözleriyle durumun zorluğunu aktararak Gümrük ve İnhisarlar Vekili'nden bölgede bulunan tuzun istasyonda satılıp satılamayacağını sormuştur.²³⁷ Süleyman Sırrı Bey’ de, istasyon ile memleha arasındaki bir kilometrelik mesafenin eğer hat çekilecek olursa düzleştirme yapılmasına gerek kalmayacak kadar düz bir arazi olduğunu savunmuştur. Ayrıca dekovil yapılırsa tuzun istasyona taşınabileceği, ancak mevcut durumda ayarlanabilmesi için Delice üzerinden bir köprüyü aşmak gerektiğini belirtmiştir. Buradan tuz almak isteyen bir yabancıнын bir vagon başına 70 lira masraf oluşacağını öğrenince vazgeçtiğini aktaran Süleyman Sırrı Bey, daha önceden Vekil Bey ile bir depo tesisi üzerine

ilk yer olmuştur. Parkın ziyaretçilerinin misafir edilebileceği bir otel binası inşa edilmiştir. Mahinur Kılıç, Kervankıran, İsmail, “Türkiye’de Milli Parkçılığın Kısa Bir Hikayesi: Yozgat Çamlığı Milli Parkı Örneği”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 72 (2019), 23-28. 09.07.1945, *TBMM, TBMM ZC (VII. Dönem)*, Cilt 19, s. 78.

²³⁶ Detaylı bilgi için bakınız. İstanbul’da bulunan Büyükdere Kibrit Fabrikası 1931 yılında çalışmaya başlamış, günde 1 milyon 200 bin kutu kibrit üretilmiştir. Nadir Yurtoğlu – Mustafa Eğilmez, “Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türkiye’de Kibrit İnhisarı”, *Edirne Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi- 12-13 Mayıs 2017*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 1073-1074. 25.05.1935, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 3, s. 250.

²³⁷ 11.05.1938, *TBMM, TBMM ZC (V. Dönem)*, Cilt 25, s. 37.

görüşüklerini belirtmiştir. Gümrük ve İnhisarlar Vekili Ali Rana TARHAN Bey, Süleyman Sırrı Bey'in ikazları neticesinde bölgede araştırma yapıldığını Sekili'nin, Derince mevkiine göre içeride kalmasının çok fazla masrafa sebep olacağının tespit edilmesi sonucunda 38.000 liralık harcama maliyetini girilmediğini belirtmiştir.²³⁸ 02.12.1936 tarihli TBMM oturumunda da tedarikçilerin tuz alırken yaşadıkları mağduriyetten bahsetmiştir.

“Daire-i intihabiyemize yakın Sekili Memlehası vardır. Burada tuz 3 kuruşa satılıyor, ihraç edildiği yerde. Fakat şimdi arkadaşımızın ifadesinden anlıyoruz. Çamaltı memlehasında tuzun istihsal edildiği gölün başına alıcıyı sokmuyorlarmış. Oraya beş kilometre mesafede veriliyormuş. Bendenizce, memleha denince tuzun nakledildiği yerdir. Eğer halka müsaade edilirse halk çuvalını alır, gölün başına gider. Eski kanun pek hatırımda yoktur. Memlehadan, demekle tuzun satıldığı yer demektir. Zannederim, kanun bunu kastetmiştir. Eğer gölden ihraç edildikten sonra satıldığı yere kadar yapılan masraf zammedilir, denirse zammedilir, değilse bu zam doğru değildir. Orada üç kuruşa satmak lazımdır.”²³⁹

Süleyman Sırrı Bey, Sekili Memlehası'ndan bahsettiği bu oturumda İzmir'de açılacak Şarap Fabrikası'nın üzerinde durarak Orta Anadolu'da Karanlıkdere, Arabsun, Nevşehir, Avanus ve Şefaattli gibi yerlerde bağcılık mntıkalarının değerlendirilerek Yerköy'de ya da Şefaattli'de bir şarap fabrikasının açılabileceğini işaret etmiştir.²⁴⁰

²³⁸ 11.05.1938, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 25, s. 38.

²³⁹ 02.12.1936, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 14, s. 6-7.

²⁴⁰ 11.05.1938, TBMM, TBMM ZC (V. Dönem), Cilt 25, s. 38.

SONUÇ

Çalışmamızın konusu Süleyman Sırrı Bey'in Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra nahiye müdürlüğü ile başlayıp milletvekilliği ile biten yaşantısının bir insan ömründen çok daha fazlasını ifade ettiğini görmekteyiz. Meclis Zabıtları incelendiğinde TBMM'nin açılmasından itibaren sekiz dönem boyunca meclis çalışmalarında aktif bir milletvekili olarak kendini göstermiştir. Konuşmalarında ve tekliflerinde ülke gündemine ve halk yaşantısına dair konulara dikkat çekmiştir. Sadece TBMM'ye değil, savaş meydanına da katılmış, kırmızı- yeşil şeritli İstiklâl Madalyası'na layık görülmüştür. Milletvekili olarak TBMM içerisinde görev aldığı sekiz dönem boyunca toplam 892 kez söz almış, 77 takrir sunmuş ve 48 kanun teklifinde bulunmuştur. Bu aktif görev süresinin tezimizle alakalı 5., 6., 7. ve 8. dönemlerinde 195 kez söz almış, 10 kanun teklifinde bulunmuş ve 13 kez takrir sunmuştur. Çalışmalarında ziraat, ekonomi, maliye, hukuk, bayındırlık gibi pek çok alanda söz almıştır. Milletvekilliği öncesinde nahiye müdürlüğü, sonra kaymakamlık yapması dolayısıyla ziraat ve idarî konularda daha girişken olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Köy Kanunu, Ağnam Vergisi, çiftçilik, hayvan yetiştiriciliği ve Hayvanlar Vergisi gibi konularda halk için kolaylık oluşturabilmek adına geçmiş tecrübelerini de yansıtmıştır. Özellikle 1930 yılında kuruculuğunu da yaptığı Türkiye Tiftik Cemiyeti, TBMM'de sürekli dile getirdiği ve kendisinin hassasiyetle üzerinde durduğu bir konu olmuştur.

Tiftik keçisi, ülkenin ve bizzat Ankara'nın önemli bir kültürel değeri olarak korunması arzu edilen kıymetli bir varlıktır. Günümüzde yapılan bir çalışmaya bakıldığında 2020 yılında 287.020 baş tiftik keçisi sayılmıştır. Oysaki 1877 yılında yapılan bir sayımda 1.692.477 baş tiftik keçisi sayılmıştır.²⁴¹ Osmanlı Devleti için 18. Yüzyılın ortalarına kadar önemli bir sermaye kaynağı iken, Güney Afrika'da üretime başlanması, tiftiğin Anadolu'da değer kaybetmesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Süleyman Sırrı Bey'in de defalarca belirttiği üzere, keçi türlerinin ormanlar için bir tehdit olduğu ve bu nedenle sayılarının kontrol altına alınması gerektiği yönündeki görüşler tiftiğin değer kaybetmesinde etkili olan bir diğer faktördür. Ayrıca tiftik ipliği üretiminin zorluğu sebebiyle sanayisinin gelişmemesi ve bu yüzden merinos yününün tercih edilmesi de tiftiğin geri planda kalmasına sebep olmuştur. Süleyman Sırrı Bey' de bu farkındalıkla TBMM'de tiftiğin sürekli gündeme gelmesini sağlamıştır. Devlet bütçesinden aldıkları destekle biri Ankara Lalahan'da, (şimdi Uluslararası Hayvancılık Eğitim ve Araştırma Merkezi binasının olduğu yerdir.) diğeri

²⁴¹ Kaynar, *Tiftiğin Ankara'dan Silinişi*, s. 96.

Yozgat Yerköy’de bulunan iki çiftlik kurup tiftiğin ıslahı, ülke içerisinde yayılmasını ve dış pazarda satılmasına imkân sağlayacak gelişmeler katetmişlerdir. Süleyman Sırrı Bey’in, tiftik konusundaki hassasiyeti çalışmayı da yönlendirmiştir. Özellikle Türkiye Tiftik Cemiyetinin 1937 Yılı Kongresi’nde sarfettiği cümlelere bakıldığında anlatılmak istenenin anlaşılacağı düşünülmektedir.

Bunun başına geçeli o kadar ezildim. Ve o kadar benimsedim ki memleketimdeki emlak ve arazim ile dahi meşgul olamadığımdan mühmel kalmıştır. İstiyorum ki bu cemiyet yaşasın. İnsan aşkla çalıştığı halde ara sıra nareva taarruza uğrarsa asabileşebiliyor. Ve şimdiden sonra da heyeti Umumiyenin hakkımda gösterdiği müzaherete güvenerek daha çok çalışacağım.

Bu düsturla edindiği görevi Tiftik Cemiyeti için yaptığı çalışmalara bakıldığında anlaşılmaktadır. Ziraat alanında tiftik ve Tiftik Cemiyeti’nden hariç söz aldığı konular, Av Kanunu, Hayvan Vergisi Kanunu, Ağıllar Kanunu, Aşar Vergisi’nin kaldırılması ve Çiftçiye Toprak Dağıtılması Kanunu hakkında konuşma yapmış, kanun tekliflerinde bulunmuştur.

Diğer alanlardaki çalışmalarına bakıldığında TBMM içerisinde en çok söz aldığı alanın maliye olduğu anlaşılmaktadır. Emeklilik maaşı ve Memurin Kanunu kapsamında gerek maddelerin belirlenmesi gerek şahıslara yönelik savunmalarda bulunmuş, kanun teklifleri sunmuştur. İdari alanda, tecrübe eksikliğine dikkat çeken tespitlerde bulunmuştur.

Faaliyetlerinin tamamı göz önüne alındığında Süleyman Sırrı Bey’in vatana hizmet, toplumu düzenleme, geliştirme ve kalkındırma adına elinden gelen her çalışmayı yürütmeye gayret göstermiştir. Ayrıca kültürel değerleri koruma noktasında hararetli bir savunucu olduğu da anlaşılmaktadır. Özellikle Süleyman Sırrı Bey için bir medar-ı iftihar olan Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin tiftiğin ıslahı noktasındaki çalışmalarının bu konunun uzmanı Prof. Dr. Selahattin Batu tarafından izlenmesi de bunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

a. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivinden Alınan Belgeler

ATASE, Atatürk Koleksiyonu Kataloğu, Fon Kodu: 110-9-1-11, Yer No: 21-0-48.

ATASE, Atatürk Koleksiyonu Kataloğu, Fon Kodu: 110-9-1-11, Yer No: 21-0-48.

ATASE, Atatürk Koleksiyonu Kataloğu, Fon Kodu: 110-9-1-11, Yer No: 21-0-54.

ATASE, İSH Kataloğu, Kutu No: 1419, Gömlek No: 13, Belge No: 13(1:3).

ATASE, İSH Kataloğu, Kutu No: 1419, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1.

ATASE, İSH Kataloğu, Kutu No: 1419, Gömlek No: 18, Belge No: 18-1.

ATASE, İSH Kataloğu, Kutu No: 1419, Gömlek No: 19, Belge No: 19 (1:2).

b. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden Alınan Belgeler

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 3-17-18.

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 4-19-3.

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 136-974-18.

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 4-19-13

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 136-974-18

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 171-187-18.

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 8-50-15.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 89-114-6.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 29-43-5.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 25-4-9.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 42-10-18.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 60-96-9.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 100-91-3.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 90-39-20.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 88-73-3.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 37-49-10.

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 206-408-14.

c. TBMM Arşivi

TBMM Arşivi, NSD 437, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

Süleyman Sırrı Bey'in 1. Dönem Seçim Mazbatası.

Süleyman Sırrı Bey'in 3. Dönem Seçim Mazbatası.

2. Resmi Yayınlar

a. TBMM Zabıt Cerîdesi

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (1. Dönem), Cilt: 4, Ankara, 1920.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (1. Dönem), Cilt: 15, Ankara, 1921.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (3. Dönem), Cilt: 1, Ankara, 1929.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (3. Dönem), Cilt: 9, Ankara, 1929.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (3. Dönem), Cilt: 20, Ankara, 1930.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (3. Dönem), Cilt: 25, Ankara, 1930.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (4. Dönem), Cilt: 4, Ankara, 1931.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (4. Dönem), Cilt: 15, Ankara, 1933.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 2, Ankara, 1935.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 3, Ankara, 1935.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 5, Ankara, 1935.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 8, Ankara, 1936.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 10, Ankara, 1936.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 11, Ankara, 1936.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 15, Ankara, 1937.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 16, Ankara, 1937.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 17, Ankara, 1937.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 18, Ankara, 1937.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 19, Ankara, 1937.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 23, Ankara, 1938.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 25, Ankara, 1938.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (5. Dönem), Cilt: 26, Ankara, 1938.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (6. Dönem), Cilt: 2, Ankara, 1939.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (6. Dönem), Cilt: 4, Ankara, 1939.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (6. Dönem), Cilt: 18, Ankara, 1941.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (6. Dönem), Cilt:22, Ankara, 1942.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (6. Dönem), Cilt: 25, Ankara, 1942.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (7. Dönem), Cilt: 9, Ankara, 1944.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (7. Dönem), Cilt: 16, Ankara, 1945.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (7. Dönem), Cilt: 17, Ankara, 1945.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (7. Dönem), Cilt: 19, Ankara, 1945.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (7. Dönem), Cilt: 21, Ankara, 1946.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (8. Dönem), Cilt: 1, Ankara, 1946.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (8. Dönem), Cilt: 3, Ankara, 1946.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (8. Dönem), Cilt: 4, Ankara, 1947.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (8. Dönem), Cilt: 8, Ankara, 1947.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi, (8. Dönem), Cilt: 25, Ankara, 1950.
 Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, (1. Dönem), Cilt: 2, Ankara, 1920.

b. Resmî Gazete

31.03.1926, *Resmî Cerîde*, Sayı: 336.
 31.03.1926, *Resmî Cerîde*, Sayı: 336,
 21.05.1930, *T.C. Resmî Gazetesi*, Sayı: 1499.
 11. 06.1930, *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 1517.
 10.05.1932, *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 2073.

3. Basılı Eserler

Akyıldız, Ali “Şûrâ-yı Devlet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 39. Cilt, İstanbul, s. 236-239.
 Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk- SÖYLEV- II*. Ankara: TTK Basımevi, 10. Baskı, 2019.
 Avcı, Cemal. *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*. Ankara: Akdtydk Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
 Aytuğ, Yılmaz. *Türk İnkılap Tarihi (1919-1938)*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 8. Baskı, 1997.
 Batu, Selahattin. *Türk Tiftiğinin Morfolojisi ve Histolojisi Üstünde Araştırmalar*, Ankara: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, S. 35, Ankara, 1936.
 Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, 2020.

- Bircan, Nezaket Özdemir- Dalkılınç, Deniz. *Merinos Fabrikası 80 Yaşında*, Bursa: Bursa Kent Konseyi, 2018.
- Çapa, Mesut. “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi* (İsmail H. Demircioğlu Edt., vd.), Ankara: Pegem Akademi, 2. Baskı, 2020.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele Tarihi ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No.: 6, 1995.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi (TBMM IV. Dönem 1931-1935)*. II. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No.: 12, 1995.
- Demirci, Rasih & Özçelik, Ahmet, *Tarım Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1186, 1990.
- Demirel, Elvan. “İlk TBMM’nin İlk Kanunu: Ağnam Resmi”. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 5, TBMM’nin 100. Yılı Özel Sayısı (2020), 19-37.
- Dernek, Zeynep. “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2006), 1-12.
- Erdal, İbrahim. Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Kalkınma Bağlamında Kurulan Bir Sivil Toplum Kuruluş: Türkiye Tiftik Cemiyeti ve Faaliyetleri”. *History Studies* 12/4 (Ağustos, 2020), 1773-1761.
- Evsile, Mehmet. *Tek Parti Dönemi’nde Türkiye’de Günlük Hayat (1923-1950)*. İstanbul: Hiper Yayın, 2020.
- Evsile, Mehmet. “Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)”. *Kesit Akademi Dergisi* 4/14 (Haziran 2018), 1-30.
- Evsile, Mehmet. *Millî Mücadele Sırasındaki Anadolu’da Günlük Hayat*. Samsun: E-Yazı Yayınları, 2015.
- Fidan, Murat vd. “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/18 (Aralık 2019), 141-162.
- Geçikli, Recep Murat – Koçak, Doğan. “TBMM’NİN Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma (Mart – Mayıs 1920). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 1/68 (Haziran 2022), 111-119.
- Gençoğlu, Halim. “Güney Afrika Milli Arşivlerinin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi”. *Belleten* 83/29 (2019), 933-956.
- Gönenç, Senem. “Ankara (Tiftik) Keçilerinin Yitiriliş Öyküsünden Bir Kesit”. *Ankara Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 253-267.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2009.

- Gürler, Ayşe Menteş. “Türkiye Tiftik Cemiyeti Tarihçesi”. *Lalahan Hayvan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 46/2 (2006), 39-46.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Baskı, 1993.
- İçöz, Süleyman Sırrı. “Türkiye Tiftik Cemiyetinin Gayesi ve Tarihi Teşekkülünden Cumhuriyetin On Beşinci Yıl Dönümüne Kadar Sarf Ettiği Mesai”. *Türk Veterinerler Birliği Dergisi* 5-6 (1938), 347-358.
- İnce, Erdal. “Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumuz Üzerindeki Etkileri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/13 (2006), 59-78.
- İpşirli, Mehmet. “Tekauit”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40. Cilt, İstanbul 2011, 340-341.
- Karaman, Deniz. “Şer’iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Damga Mukataası”. *Bilig* 32 (Kış, 2005), 179-222.
- Karal, Enver Ziya. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Kartal, Cemile Burcu. “Cumhuriyet’in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesine Yansımaları”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Kasım 2019), 307-345.
- Kaya, Kasım, vd. “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması”. *Kamu-İş Dergisi* 14/1 (2015), 63-98.
- Kaya, S. Yelda. “İskân ve Toprak Dağıtım Politikaları Işığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”. *Journal Of Life Economics* 2/3 (2015), 77-105.
- Kaynar, İhsan Seddar. “Tiftiğin Ankara’dan Silinişi (1880-1920)”. *Politik Ekonomik Kuram (Pek) Dergisi Özel Sayı* (2023), 94-107.
- Kılıç, Mahinur- Kervankıran, İsmail. “Türkiye’de Milli Parkçılığın Kısa Bir Hikayesi: Yozgat Çamlığı Milli Parkı Örneği”. *Türk Coğrafya Dergisi* 72 (2019), 21-34.
- Kurşun, Zekeriya vd. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini*. II. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2006.
- Oğuz, Ahmet. “Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11/4 (Aralık 2021), 1875-1890.
- Oktar, Salim Ateş- Tunç, Zinnur. “Aşar Vergisinin Kaldırılmasının Neden ve Sonuçlarına Yeniden Bakış”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Edt. Ahmet İncekara, Oktar Salim Ateş), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2023, 23-33.
- Özçelik, Ahmet. *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:8, 2015.

- Özer, Sevilay. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi’ne İlişkin Tartışmalar”. *Akademik Bakış Dergisi* 6/12 (Yaz 2013), 173-191.
- Özger, Yunus. *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekaiüd Sandığı (1865-1923)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Özger, Yunus. *Sicil-İ Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, 2010.
- Öztürk, Gülin. “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Yozgat Milletvekili “Süleyman Sırrı Bey (İÇÖZ)””. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 7/19 (Bahar 2018), 65-79.
- Öztürk, Kazım. *Türk Parlamento Tarihi (TBMM II. Dönem 1923-1927)*. III.Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No: 3, 1995.
- Özüçetin, Yaşar. “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Üçüncü Dönem Kırşehir Mebusları (3)”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15/1 (Mart 2007), 385-392.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Selek, Sebahattin. *Millî Mücadele II*. İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1970.
- Selvi, Haluk- Cırık, Bülent. *Millî Mücadelede Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:160, 2013.
- Şahin, Güven. “Türkiye’de Ankara Keçisi (Capra Hircus Ancyrensis) Yetiştiriciliğinin Düny Bugünü ve Yarını”. *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2013), 338-352.
- Şirin, Funda Selçuk. “Yeni Rejim, Yeni Devlet (1923-1938)”. *Modern Türkiye Tarihi* (Ahmet Şimşek Edt.), Ankara: Pegem Akademi, 1. Baskı, 2019, 126-162.
- Tamur, Erman. *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı*. Ankara: Ankara Ticaret Odası, 2003.
- Tan, Seda “XIX. Yüzyılda Anadolu’dan Güney Afrika’ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı”, *OTAM* 35 (Bahar 2014), 137-152.
- TBMM Albümü (1920-2010)*. I. Cilt, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, 2011.
- TBMM Binaları*, Ankara: TBMM Basımevi, 2015.
- Tuna, Serkan, *Tek Parti İktidarında Toprak Bayramı Kutlamaları ve Toprak Reformu (1945-1949)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.

- Turgut, Hulusi (Der.), *Kılıç Ali'nin Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, 2007.
- “Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin Senelik Kongre Zabıtları”. *Türk Baytarlar Birliği Dergisi* 7/5 ve 6, (1937), 285-310.
- “Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin 1936 Kongre Zabıtları”. *Türk Baytarlar Birliği Dergisi* 7/3 ve 4 (1937), 165-203.
- Üstar, M. Faik, *Tiftik ve Tiftikçiliğimiz*. İstanbul: Üniversite Kitabevi, 1940.
- Yenal, Oktay. *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.
- Yıldırım, Gülay Webb, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı- İngiliz Tiftik Ticareti*. Ankara: TTK Basımevi, 2011.
- Yıldız, Zekeriya. *Politika Sözlüğü*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2. Baskı, 2013.
- Yurtoğlu, Nadir- Eğilmez, Mustafa, “Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türkiye’de Kibrit İhisiarı”. *Edirne Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi- 12-13 Mayıs 2017*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2017, 1069- 1077.

4. Tezler

- Aktaş, Tuğba, *Üçüncü ve Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Bağdadi, Rıfat Erdinç *Birinci İzmir İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türk Ekonomisine Yansımalarının Analizi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Doğan, Kenan. *1920-1938 Dönemi Ankara’da Yapılan Kamu Yapıları*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaçer, Fevzi. *Devrimin Kurucu İktidarı: İkinci Meclisi (1923-1927)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özgül, Bülent. *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Öztürk, GÜlin. *1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

EKLER

Ek 1. Süleyman Sırrı Bey (Tamur, 199).

Ek 3. Türkiye Tiftik Cemiyeti'nce Lalahan'da Yetiştirilen Tiftik Keçisi Sürüsü (Tamur, 195)

Ek 4. Türkiye Tiftik Cemiyeti Lalahan Numune Ağılı'nda Tiftik Keçi Yavruları
(Tamur, 196).

Ek 5. Türkiye Tiftik Cemiyeti Örnek Sürüsünden Bir Grup, Arkada Bastona Yaslanan Kişi Süleyman Sırrı Bey'dir. (Tamur, 198).

Ek 6. Türkiye Tiftik Cemiyeti Numune Ağılı'nda Kırkım Yapılan Keçiler (Tamur, 197).

Ek 7. Türk Veterinerler Kongresi 1937 Yılı Toplantıya Katılanlar, En Önde Soldan İkinci Kişi Süleyman Sırrı Bey'dir. (Türk Veterinerler Dergisi 8/ 6, 49).

1938 24. 5. 1938

Macar hikayesi

di Bir ilkbahar hikayesi

Yazan : Feride Fendik Ceviren : Zahir Faris Türkinhikim

İki yaşta asarında en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

keşildi. Bu hikayenin, hikayeler, en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

ANADOLU

Nüfusî Esmeler

İstanbul	1.000.000
İzmir	1.000.000
Antalya	1.000.000
Adana	1.000.000
Diğer şehirler	1.000.000

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Yeni bir dünya

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Kamutayda hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

İki yaşta asarında en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

keşildi. Bu hikayenin, hikayeler, en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

ANADOLU

Nüfusî Esmeler

İstanbul	1.000.000
İzmir	1.000.000
Antalya	1.000.000
Adana	1.000.000
Diğer şehirler	1.000.000

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Yeni bir dünya

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Kamutayda hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

İki yaşta asarında en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

keşildi. Bu hikayenin, hikayeler, en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

ANADOLU

Nüfusî Esmeler

İstanbul	1.000.000
İzmir	1.000.000
Antalya	1.000.000
Adana	1.000.000
Diğer şehirler	1.000.000

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Yeni bir dünya

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Kamutayda hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

İki yaşta asarında en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

keşildi. Bu hikayenin, hikayeler, en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

ANADOLU

Nüfusî Esmeler

İstanbul	1.000.000
İzmir	1.000.000
Antalya	1.000.000
Adana	1.000.000
Diğer şehirler	1.000.000

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Yeni bir dünya

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000
1.000.000	1.000.000

Kamutayda hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

Hayvan vergisi kanunundaki tadiller müzakere ve kabul edildi

İki yaşta asarında en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

keşildi. Bu hikayenin, hikayeler, en ilkel hayvanlar, macarlar, olağanüstü birlikte, en cümlede, en sonunda

ANADOLU

Nüfusî Esmeler

İstanbul	1.000.000
İzmir	1.000.000
Antalya	1.000.000
Adana	1.000.000
Diğer şehirler	1.000.000

MAK ve YENİ

Sınırların dışındaki

1.000.000	1.000.000

Ek 9. 2. Emisyon Grubunda 1. Tertip 50 Türk Lirası

(<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Cumhuriyet+Donemi+Banknotlari/Emisyon+Gruplari/2.+Emisyon+Grubu/2emisyon6>)

ELLİ TÜRK LİRASI ÖN YÜZ

Ek 10. 3. Emisyon Grubunda 1. Tertip 50 Türk Lirası

(<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Cumhuriyet+Donemi+Banknotlari/Emisyon+Gruplari/3.+Emisyon+Grubu/e3>)

